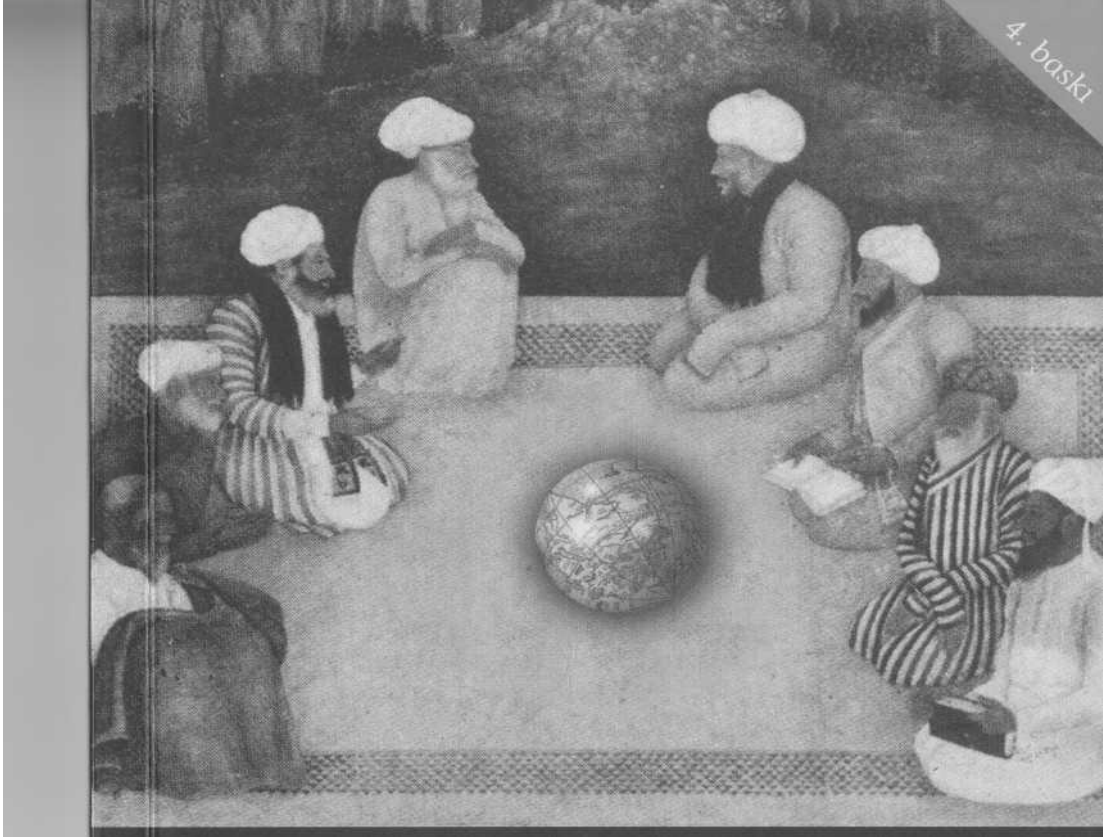

İSLAM'DA YÖNETİM BİÇİMİ

Muhammed ESED

Asıl adı Leopold Weiss olan Muhammed Esed, 1900 yılında Doğu Galiçya'daki Lvov şehrinde Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Viyana Üniversitesinde Sanat Tarihi okudu. 1921 senesinde United Telegraph gazetesine muhabir oldu. 1922 senesinde Kudüs'e gitti ve bu tarihten sonra defalarca Orta Doğu'nun çeşitli ülkelerine seyahatlerde bulundu. 1927 senesinde İslamiyet'in hak din olduğuna kanaat getirip Müslüman oldu. 1932 senesine kadar Arabistan içlerinde birçok seyahatlerde bulundu. Daha sonra Pakistan'ın kuruluşunda yer aldı. 1947'de Pakistan Dışişleri Bakanlığı Orta Doğu Dairesi Başkanı ve İslami Tecdit Kurumu üyesi oldu. 1952 yılında Pakistan'ın BM temsilciliğine atandı. Kısa bir süre sonra bu görevinden ayrılan Esed, Mekke'ye Giden Yol'u yayınladı. Sonraki yıllarını da Kuran Mesajı isimli meal- tefsir'ini hazırlamakla geçirdi. 1992 yılında İspanya'da hayata gözlerini yumdu.

Eserleri: Unromantiselies Morgenland (Frankfurt, 1924), ***The Road to Mecca*** (Mekke'ye Giden Yol, Yağmur Yay., İstanbul, 1967 ve İnsan Yay., İstanbul, 1984), ***Islam at the Crossroads*** (Yolların Ayrılış Noktasında İslam, Nesil Yay., İstanbul, 1965), ***The Principles of State and Government in İslam*** (İslam'da Yönetim Biçimi, Düşünce Yay., İstanbul, 1977, Yöneliş Yay., İstanbul, 1988), ***Sahih Al-Buhari: The Early Years of Islam*** ve ***The Message of Qur'an*** (Kuran Mesajı, İşaret Yay., İstanbul, 1996).

Yöneliş Yayınları

Vatan Cad. Şehit Pilot Mahmut Nedim Sk. No. 15/3 34270 Aksaray-İstanbul

Tel.: 0 212 524 07 76 Faks: 0212 523 58 87 www.yonelis.com

İslam'da Yönetim Biçimi

Muhammed Esed

Türkçesi M. Beşir Eryarsoy

İçindekiler

Önsöz

1- Davamız

Neden Bir İslam Devleti?

Neden Seküler Bir Devlet Değil?

Din ve Ahlak

İslam Şeriatının Alanı

Bağımsız Araştırmaya Olan İhtiyaç İslam'da Yönetim Biçimi

2- Kavramlar ve Tarihsel Kökenleri

Batılı Terimlerin Yanlış Kullanımı

İslam'ın Siyasal Biçimleri

Sahabe Örneği ■.

3- Seçim ve Şuraya Dayalı Bir Hükümet

İslam Devletinin Hedefleri

Yol Gösterici İlkeler

İslam Devletinde Hakimiyetin Kaynağı

Devlet Başkanı

Şura İlkesi

Seçimle İş Başına Gelen Bir Meclis

Görüş Ayrılıkları

4- Yasama ve Yürütme Organlarının Karşılıklı ilişkileri

Organların Birbirine Dayalı Olması

Tarihsel Bir Analiz

Yürütme Organı

Devletin Yapısı

Yasama ve Yürütme Organlarının Bütünleşmesi

Yasama ve Yürütme Organları Arasındaki Anlaşmazlıkların Çözümlemesi

5- Vatandaş ve Hükümet

İtaat Yükümlülüğü

Cihad Meselesi

İtaatin Sınırları

Düşünce Özgürlüğü

Vatandaşların Korunması

Parasız ve Zorunlu Eğitim

Ekonomik Güvenlik

6- Sonuç

Yolumuzdaki Engeller

Hukuk Kanunlarına Olan İhtiyaç

Tasnif Metodu

Yeni Ufuklara Doğru

ÖNSÖZ

Bu kitap, 1948 Mart’ında Pencap Hükümeti’nin himayesinde İngilizce ve Urduca olarak yayınlanan **“İslami Anayasanın Oluşturulması”** adlı makalemde ileri sürdüğüm fikirlerin geliştirilmiş bir şeklidir.

O sıralarda, oluşum aşamasındaki toplum ve devletimizin üzerinde yükseleceği düşünsel ve toplumsal temelleri hazırlamakla görevli bir devlet kurumu olan **“Yeniden İslami Yapılanma Dairesi”** nin yöneticisi idim. ^{İslam’da Yönetim Biçimi} Pakistan’ın gelecekteki anayasası sorunu, çözmeye çalıştığım sorunlar arasında birinci sırada yer alıyordu. Bunun nasıl bir anayasa olacağı, bugün de olduğu gibi, tam anlamıyla netleşmiş değildi. Her ne kadar, halkımızın büyük bir bölümü milliyetçilik ve ırk temellerine dayalı mevcut tüm siyasal sistemlerden farklı olarak, yalnızca Kur’an ve Sünnet ideolojisine dayanan gerçek bir **İslami devlet** fikrini hararetle savunuyor idiyse de, bir yandan devlete kendine özgü İslami kimliğini kazandırırken, aynı zamanda mevcut çağın gereksinimlerini tümüyle karşılayabilecek kurumlar ve yönetim biçimi hakkında somut bir anlayışa sahip değildiler. Halkın bir bölümü, gerçek anlamda İslami olabilmesi için Pakistan yönetiminin aynen ilk halifelik dönemine benzer şekilde biçimlendirilmesi gerektiğini, bununla birlikte devlet başkanının neredeyse diktatörce yetkilerle donatılmasını, -şu veya bu şekilde kadının tamamen tecrit edilmesini de içeren- tüm toplumsal alanlarda mutlak bir muhafazakârlığı ve 20. yüzyılın karmaşık mali mekanizmasının üstesinden gelebilecek ve çağdaş refah devletinin tüm sorunlarını yalnızca zekât (olarak adlandırılan vergi) aracılığıyla çözebilecek ilkel bir ekonomiyi safça savunmaktaydılar. Öte yanda, daha gerçekçi fakat bununla birlikte toplumsal hayatı biçimlendirici bir öge olarak İslam’a daha az önem veren diğer kesimler, Pakistan için, çağdaş Batılı parlamenter demokrasilerde ortak bir biçimde **“geçerli ve mantıklı”** kabullenilenlerden farklı olmayan ilkeler doğrultusunda bir gelişme hayal etmekte ve sundukları düzene İslami bir renk katmaya ilişkin olarak, anayasa metninde **“Devletin dini”** şeklinde bir atıf yapılmasıyla ve muhtemelen halkın ezici çoğunluğunun duygularını okşamak için de **“Diyanet İşleri Başkanlığı”** kurulması ile yetinmekteydiler.

Bu iki uç arasında bir köprü kurmak kolay bir iş değildi. İhtiyaç duyulan şey, zamanımızın pratik gereksinimlerini de göz önünde bulunduran, kelimenin tam anlamıyla İslami bir anayasa taslağıydı. İslam’ın toplumsal düzeninin, her çağın ve insan gelişiminin her aşamasının sorunlarına geçerli çözümler getirdiğine dair inancımız bu talebi haklı çıkarmaktaydı. Bununla birlikte, mevcut İslami literatür, içinde bulunduğumuz soruna bir çözüm teklifinden

uzaktı. İlk dönemlerin -özellikle Abbasi döneminin- bazı Müslüman âlimleri İslam'ın siyasal hukuku konusunda bize birçok eseri miras bırakmışlardır; fakat bu âlimleri n sorunlara yaklaşım tarzları, doğal olarak kendi çağlarının mevcut kültürel atmosferinden ve sosyo-politik gereksinimlerinden etkilenmiştir ve bu yüzden bu çalışmalar 20. yüzyılda kurulacak bir İslami devletin ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. Diğer taraftan, bu konuda çağdaş Müslüman yazarların elimizdeki mevcut eserleri ise genellikle çağdaş İslami bir devletin uyması gereken bir kural olarak modern Avrupa'nın siyasal kavramlarını, kurumlarını ve yönetim metotlarını kabulde çok fazla aceleci davranmak yanlısını taşımaktadırlar. Bu tavır, birçok durumda İslam ideolojisinin gerçek gereksinimlerine taban tabana zıt birçok kavramın bu yazarlarca benimsenmesi ile sonuçlanmıştır.

Görüldüğü üzere, bizden öncekilerin de, çağdaşlarımızın da çalışmaları yeni Pakistan devletinin üzerinde yapılandırılacağı sağlıklı bir kavramsal temel sunmaktan acizdi. Uygulanacak tek bir yol kalmıştı benim için: İslam Hukukunun orijinal kaynaklarına, Kur'an ve Sünnet'e, dönmek ve bu temellerden yola çıkarak İslami devlet konusunda yazılmış tüm eserlerden bağımsız olarak Pakistan'ın gelecekteki anayasasının somut öncüllerini ortaya koymak. Bu amacı gerçekleştirmek için, Kuran'a, hadis (veya ^{İslam'da Yönetim Biçimi} Sünnet) ilmine ve fıkıh (veya hukuk) metodolojisine hasrettiğim, uzun yıllar alan çalışmalarımın da yardımıyla, Kur'an ve sahih hadislerden ortaya çıkan açık, kesin siyasal ilkelere dayanarak İslami bir anayasanın kuramsal çerçevesini çizmeye karar verdim. Bu çerçeveyi oluşturan temel ilkeler Kur'an'a dayanmakla birlikte, konuya ilişkin ayrıntılar ve bunların uygulanma biçimleri Hz. Muhammed (s)'in toplum hayatının farklı sosyo-politik yönlerine tekabül eden yetmiş kadar sözünden çıkarılmıştır. Çabalarımın sonucunda yukarıda sözü edilen **“İslami Anayasanın Oluşturulması”** konulu uzunca makale ortaya çıktı.

Burada tartışılması gereksiz olan siyasal gelişmeler sonucunda, Pakistan İslam Cumhuriyeti'nin (şu anda ilga edilmiş bulunan) Anayasası'nda önerilerimin yalnızca birkaçından yararlanıldı: 1949 yılında Kurucu Meclis tarafından benimsenen başlangıç kısmında bu önerilerin bir yansımasını bulmak belki mümkün olabilir.

Son on yılın talihsiz deneyimlerinin ardından bugün, Pakistan'ın anayasal geleceği sorunu hala çözülmemiş haldedir ve bana öyle geliyor ki, bu nedenle İslami bir devletin anayasasını belirlemesi gereken ilkelerin tartışılması önemini yitirmiş değildir. Bilakis, mevcut Müslüman ülkelerin hiçbirinin gerçek anlamda İslami diye nitelendirilebilecek bir yönetim yapısına ulaşmamış olmaları bu tartışmanın sürdürülmesini -en azından İslam'ın hayatlarında başat gerçekliği temsil ettiğine inanan insanlar açısından-mecburi kılmaktadır. Bu kitap, sözü edilen tartışmayı canlı tutmaya yönelik bir girişimdir. Vardığım sonuçların bir kısmının tartışmaya yol açması kaçınılmazdır; fakat her zaman şuna inanmışımdır ki -ve şimdi her zamankinden de fazla inanıyorum- **sorunları tartışmaya açmaya teşvik edici bir düşünsel ortam olmaksızın İslam toplumunda fikri gelişme olamaz.** Peygamber (s)'in **“Ümmetimin âlimleri arasındaki fikir ayrılıkları Allah'ın rahmetinin bir işaretidir”** sözü Müslümanların İslam tarihi boyunca onu göz ardı etmekle toplumsal gelişmelerini zarara uğrattıkları olumlu ve yaratıcı bir değere sahiptir.

Bu çalışmayı teşvik eden, destekleyen ve Pakistan Müslümanları üyeliğim için onu sunmamı olanaklı kılan ‘**Karaçi Hacı Enisur Rahman Memorial Derneği**’ne derin şükranlarımı sunmadan bu bölümü bitiremezdim.

Yazarın Notu

Milyonlarca Müslüman günde beş kez Allah’a şöyle dua eder: **“Bizi dosdoğru yola ilet, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna.”** Böylece bu insanların her biri **“bizi ilet”** demek suretiyle yalnızca kendileri için değil, ona iman etmekte olan erkek ve kadın tüm müminler adına Rabb’e seslenmektedirler: Kur’an’ın bu başlangıç suresini okuyan her Müslüman bunun farkında olsun ya da olmasın Allah’tan, doğru yolunu bir bütün olarak Müslüman cemaate göstermesini dilemektedir. Daha derinlemesine bir tahlil yapılırsa; **hidayet için yapılan bu dua yalnızca manevi veya ahlaki konularla ilişkili olmakla kalmayıp, aynı zamanda cemaatin toplumsal yapılanması ve siyasal duruşu gibi pratik alanlarını da kapsar.**

Toplum ve siyaset sorunlarının manevi sorunlarla yakın ilişkisi ve bu itibarla **“din”** olarak algıladığımız şeyden ayrılmazlığı anlayışı İslam’ın kendisi kadar eskidir. Bu gerçek, İslam tarihi boyunca Müslüman düşünürlerin zihinlerinde ve kitlelerin kendini açıkça ifade etmeyen duygularında canlılığını korumuştur. Gerçekten de, Müslümanların tarihinin büyük bir kısmında, genellikle dolaylı olarak ifade edilen **“İslami devlet”**in kurulması için duyulan derin bir özlem etkili olmuştur: Günümüz Müslümanları arasında da çok açık bir şekilde varlığını sürdüren bu özlem, ne var ki geçen bir yılda gerçek bir **“İslami devlet”**e ulaşılmasını imkânsız kılmış olan birçok yanlışla karşı karşıyadır.

Burada en azından şu konuyu açıklığa kavuşturalım: Peygamber (s) ve Peygamber (s)’in yakın takipçileri olan dört halifenin liderlikte bulunduğu Medine Hilafeti döneminden sonra gerçek bir İslami devlet asla var olmamıştır. Medine Hilafeti’nin gerçek anlamda İslami olması, Kur’an ve Peygamber (s)’in Sünneti’nin saf öğretilerini bütünüyle yansıtmış ve sonraki dönemlerin teolojik ilave ve spekülasyonlarından uzak kalmış olması nedeniyle. İlk dönem sonrasında Müslüman toplumlarda ortaya çıkan devlet ve hükümet biçimlerinin tümü, İslam Fıkhi’nin eski yalnlığı ve açıklığından ideolojik sapmalarla veya doğrudan doğruya yöneticilerin kendi çıkarları için bu fikhı saptırma veya perdeleme girişimleriyle ilk dönemdekinden bir şekilde uzaklaşmıştır.

Dolayısıyla, İslam tarihinin son bin yıl veya daha fazlası gerçekten İslami sıfatını hak edecek bir devlete (siyasa) ulaşma çabalarımızda bize rehberlik yapabilecek durumda değildir. Ayrıca, İslam dünyasının yakın zamanlarda karşı karşıya kaldığı etkilenmeler mevcut karmaşayı gidermekten öte yoğunlaştırmıştır. Çağdaş Batılı anlayış, bir toplum veya halkın, yaşamlarında dini inançlarını başat öge kılmayı hedefleyen çabalarını onaylayamaz. Bugün dünyayı **“Kapitalist”** ve **“Marksist”** tezahürleriyle boyunduruğu altına almış olan Batılı uygarlığın, güçlü teknoloji ve bilimsel gelişmeye dayanması dolayısıyla, eğitim görmüş Müslümanların, Batılı siyasal düşüncenin bu iki biçiminden birinin etkisinden kendilerini sıyrabilmelerinin çok nadir olması şaşırtıcı olmasa gerektir.

Ve Müslümanların gerçek bir İslami devlet arzuları, içindeki keskin karmaşa görüntüsünün yoğunluğuna rağmen, belki de bu yüzden, bugün de sürmektedir. Bu karmaşa birçok yolla kendisini açığa vurmaktadır; mutlak anlamda Batılı bir kelime ve kavram olan “**revolution**” ifadesinin, özünde İslami hareket ve hedefler için kullanılması bu konuya bir örnek oluşturabilir. Kelime ve kavramların bu tür yanlış uyarlanması Müslümanlara İslami bir devlet fikrinin gerçekte neyi hedeflediğini anlamak noktasında bir yardımcı olmaz; yalnızca onları daha da karmaşaya ve İslami olmayan siyasal düşünce ve felsefelere daha bir bağımlılığa iter.

Biz Müslümanların bu karmaşanın üstesinden gelebilmesinin bir tek yolu vardır: Hidayet için Kur'an ve Sünnetten başka kaynak aramamalı ve Allah'ın apaçık sözü ve onun son Peygamberi (s)'nin aşikâr buyrukları dışında bir otoriteye dayanmamalıyız.

Yirmi yıl önce ‘İslam’da Devlet ve Yönetimin İlkeleri’ni yazdığım zaman belirttiğim bu amaçlar için çaba gösterdim. Kitap 1961 yılında California Üniversitesi’nce İngilizce yayınlandı, bunu Arapça ve Urduca çevirileri izledi.

İslam’ın boş sözden öte başka anlamlar içerdigine inanman herkesin büyük hayalinin gerçekleşmesi ve aynı zamanda Müslüman olmayan Batı’nın, İslami ideolojiyi daha iyi anlayabilmesi -ki bu konu bugün hayati bir öneme haizdir- yolunda birtakım katkılar sağlayabileceği umuduyla, yıllar önce orijinal İngilizce baskısı tükenmiş olan bu kitabı şu anda okuyucuya yeniden sunuyorum.

**Muhammed Esed
Tanginer, Nisan 1980**

1- DAVAMIZ

Neden Bir İslam Devleti?

Her toplumun yaşamında kendi kaderini özgürce seçtiği bir an mutlaka doğar. Toplum bu anda sonunu tespit etmek ve geleceğini dilediği gibi sınırlamakta tam bir hürriyet içinde olur. Bu, toplumun karşı güçlerin her türlü zorlamasından uzak olarak kararını verdiği ve hedefini tayin ettiği bir andır. O toplumu istediği yolu seçmekten veya yolunu yeryüzündeki hiçbir gücün karşı durup engelleyemediği bir an. Toplumların hayatında bu tarz tarihi anlar oldukça nadirdir. Eğer toplum, çok hızlı bir şekilde gelip geçen bu değerli andan faydalanamayacak olursa, birkaç asır geçmeden benzeri bir fırsatı ele geçiremez.

Şu sıralarda İslam dünyası, dilediğini seçmek hürriyetine sahip olduğu böyle bir tarihi anı yaşamaktadır. Mücadelelerle, umutlarla, hatalarla ve hayal kırıklıklarıyla geçen bir asırdan sonra Müslümanların yaşadığı ülkelerin çoğu sömürge idaresinden bağımsızlıklarını kazandılar. Bu bağımsızlaşma süreci şu soruyu gündeme getirdi: **“Oluşan bu yeni ümmetin temel ilkeleri neler olmalıdır ki, Müslümanlar arzuladıkları mutluluk ve refahı gerçekleştirebilsin?”** Konu sadece idari yeterlilik sorunu değil, aynı zamanda ideolojik bir sorundu. Müs-

lumanların tek başlarına şunu tespit etmeleri gerekiyordu; son zamanlarda bağımsızlıklarını elde eden Müslüman devletler, yeni Batı dünyasının kavramlarının -ki bu kavramlar, dinin, insanların ameli (pratik) hayatlarını şekillendirme hakkını kabul etmiyorlar- peşinden gidip onlara mı uyacak, yoksa memleketlerinin her tarafında kelimenin gerçek anlamıyla İslam'ın dilediği toplumsal düzeni mi gerçekleştirecek? Bir devletin İslami bir devlet olabilmesi için, mutlak çoğunluğunun hatta bütün halkının Müslüman olması yeterli değildir; o devletin, hayatını şuurlu bir şekilde İslam'ın sosyo-politik esaslarına göre düzenlemedikçe ve özellikle bu esasları anayasasında hâkim unsur kılmadıkça, bu sıfat ile nitelendirilmesi mümkün olamaz.

Fakat bu noktada şöyle sorular akla gelebilir: **İslam, Müslümanlardan bulundukları her mekân ve zamanda İslami bir devlet kurmalarını istiyor mu; yoksa bu sadece onların tarihi hatıralarına dayalı bir arzudan mı ibaret? İslam'ın yapısı gerçekten Müslümanlardan siyasi alanda belirli bir düzeni uygulamalarını mı istiyor, yoksa o da diğer dinler gibi sadece devletin siyasi yapısının çağın gereklerine uygun olarak istenilen bir şekilde kurulması noktasında insanları serbest mi bırakıyor? Özetle; dinle siyasetin karışımı İslam'ın bir şartı mı, değil mi?**

İslam'da Yönetim Biçimi

Aynı zamanda İslam tarihinin belirgin özelliklerinden biri olan dinin siyasetle kopmaz bağılılığı, modern Batılı eğitim almış tamamen seküler bir düşünce çerçevesinde yetiştirilmiş Müslümanlarca benimsenebilecek bir düşünce değildir. Diğer taraftan ise, bu konuya gerçek anlamıyla önem verilmedikçe kişinin İslam'ı doğru bir şekilde değerlendirmesi de mümkün değildir. İslam'ın öğretileri hakkında yüzeysel de olsa bilgi sahibi olan biri, İslam'ın öğretilerinin yalnızca insanın yaratıcısıyla olan ilişkilerini düzenlemekle yetinmediklerini, aynı zamanda bu ilişkilerin kaçınılmaz sonucu olan Müslüman'ın uyması gereken toplumsal bir düzen sunduğunu bilir. Eğer biz, hayatın bütün görüntülerinin Allah'ın iradesinden kaynaklandığını ve bu nedenle kendisine has olumlu birtakım özelliklere sahip olduğunu kabulleniyorsak bilelim ki, Kur'an'ın yaratılanlar için tespit ettiği biricik ve nihai gaye; yaratılanların, yaratanın iradesine itaat etmeleridir. İnsan tarafından gerçekleştirilen ve insana nispetle “İslam” diye adlandırılan bu boyun eğiş, insandan açıkça arzu ve isteklerini ve yaşayışını şuurlu ve aktif bir şekildi, Yaratanın koyduğu hayat kanunlarına göre şekillendirmesini istemektedir. Bu istek, en azından insan hayatına nispetle “hak” ve “batıl” kavramlarının her zaman ve her türlü şart altında geçerliliğini sürdüren anlamlara sahip olmasını gerektirir. Bizim, “hak” ve “batıl” kavramları için koymaya çalışacağımız ölçülerin “mutlak doğru” olmakla nitelendirilemeyecekleri apaçıktır. Bunun nedeni, insan düşüncesinin, düşünenin zaman ve çevresinden sürekli olarak etkilenmesi, esasen sübjektif olmasıdır. Buna göre dinin amacı, insanın istek ve davranışlarını Allah'ın iradesine göre şekillendirmesi olarak kabul edilirse; insana iyi ile kötüyü ve bunun sonucu olarak yapılması gerekenle, yapılmaması gerekeni birbirinden nasıl ayırt edeceğini kesinlikle öğretmesi gerekir. Şüphesiz etik öğretilerdeki “insanları sev” veya “doğru ol” veya “Allah'a güven” şeklindeki soyut kabuller yetersizdir. Çünkü bunlar herkes tarafından farklı olarak yorumlanabilirler. İhtiyaç duyulan, sınırları ne kadar geniş olursa olsun insan hayatının manevi, maddi, bireysel, toplumsal, ekonomik ve siyasi bütün alanlarını kapsayan düzenleyici, sınırları belirlenmiş sağlam kanunlardır.

İslam bu amacı “**Şeriat**” diye adlandırılan ilahi bir kanun aracılığı ile gerçekleştirmektedir. Şeriat, Kur’an-ı Kerim’in hükümlerinden oluşturulmuştur ve Peygamber (s)’in Sünnet’i veya yaşam tarzı diye nitelediğimiz öğretileriyle desteklenmiştir, daha doğrusu detaylandırılmış ve örneklendirilmiştir. Mümin, Kur’an ve Sünnet’in, kâinatın yaratılışındaki her şeyi kuşatan Allah’ın Sünnetini (tabiat kanunlarını) açıklığa kavuşturduğu görüşündedir. O, insana nispetle de Kur’an ve Sünnet’in Allah’ın bizden ne istediğini ve nasıl olmamız gerektiğini de kapsamları içinde ifade ettiklerine inanır.

Şüphesiz Allah, sadece bizden istediği şeyleri açıklamaktadır. Bununla birlikte O, insanları bu isteğine uygun davranmaya zorlamaz, bize seçme özgürlüğü vermiştir. Buna göre biz, dilersek İslam Şeriatını seçerek O’na boyun eğebiliriz, dilersek de O’na karşı gelir ve sonucunu (azabı) kabullenmek şartıyla Şeriatını yok sayabiliriz. Sonuçta hangi kararı verirsek verelim, sorumluluğu bize aittir. Buna göre İslam öğretilerine uygun yaşayabilmenin, bizim Şeriatta gerçek anlamıyla boyun eğmemize bağlı olduğu apaçıktır. Aynı zamanda, Allah’a itaati seçmiş olsak dahi, bunun gereklerini her zaman tam olarak yerine getiremeyebiliriz. Çünkü her ne kadar İslam’ın temel gayesi, insanın bireysel doğruluğu ise de; şüphesiz İslam esaslarının büyük bir kısmı, ancak kişilerin bir araya gelerek meydana getirdikleri ortak bir çalışma ile, “**toplumsal gayret**” ile gerçekleşebilir. Bu yüzden, kişinin içinde yaşadığı toplum, hayatını İslam’ın çizdiği sınırlara göre şekillendirmedikçe; İslam’ı yaşamak isteği ne kadar derin olursa olsun, kişinin bireysel oluşumunu İslam’la bağdaşır bir halde şekillendirebilmesi mümkün değildir. Toplumun fertleri arasındaki bu şuurlu yardımlaşma duygusunun ortaya çıkması için sadece aralarındaki kardeşlik duygusu yeterli olmaz. Gerçekten fayda sağlayabilmesi için kardeşlik kavramı, pozitif bir toplumsal harekete dönüşmek zorundadır. Bu hareket de iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak şeklinde ifadelendirilen, mümkün olduğu kadar çok sayıda insana uyum, özgürlük ve şerefli bir biçimde yaşamalarını sağlayacak toplumsal koşulların oluşturulması ve yaşatılması eylemidir. Zira şu açıktır ki, toplumun fertlerinden herhangi birisinin toplumun genel kurallarına baş kaldırması diğerlerinin İslam idealini gerçekleştirmeleri yolundaki çabalarını zorlaştırır ve bu baş kaldıranların sayısı ne kadar çoğalırsa diğerlerinin de görevi o kadar ağır ve büyük olur. Daha açık bir ifadeyle; toplumun fertlerinden herhangi birisi tarafından en azından toplumsal karakter taşıyan olaylarda İslam Şeriatına karşı yapılacak herhangi bir karşı çıkışı engelleyecek, İslam Şeriatının uygulanmasından sorumlu olacak bir otoriter güç olmadıkça; İslam’ın hedeflerini gerçekleştirmek için var olan toplumun dayanışma gücü, teorik, kitabi bir güç olmaktan öteye gidemeyecektir. Buna göre böyle bir görevin, toplumsal konularda birtakım emir ve yasaklar koyabilecek gücü olan bir mercie verilmesi zorunludur. Sözü edilen bu merci ise, ancak devlet olabilir. Buradan anlaşılıyor ki, tam anlamıyla İslami bir yaşayış için bir veya birkaç İslami devletin kurulması son derere zorunludur.

Neden Seküler Bir Devlet Değil?

Hiç şüphesiz Müslümanlardan sayılamayacak kadar büyük bir topluluk, İslam dünyasında siyasal ve toplumsal gelişmelerin yalnızca İslami temeller üzerinde yükselmesini istemektedir. Bununla birlikte bugün, modern dünyanın düşünsel ikliminde, aydın kesimin büyük bir kısmının “**dinin siyasi hayata müdahalede bulunmaması gerektiği**” görüşünü kabul edecek duruma geldikleri de aşikârdır. “**Laiklik**” sözü çoğu kimsenin zihninde “**ilericilik**”le eş anlamlı görüldüğünden, siyasal işlerin düzenlenmesinin, iktisadi ve içtimai konuların programlanmasının din esaslarına göre yapılmasını ileri sürmek de “**gericilik**” olarak kabul edilir; veya en iyi şekliyle uygulama alanı bulması mümkün olmayan “**ütopik bir düşünce**” olarak görülür. Açıkçası, pek çok eğitimli Müslüman bugün, bu görüşü paylaşmaktadır. Çağdaş dünyamızda diğer konularda olduğu gibi bu konuda da Batı düşüncesinin etkileri açıkça görülebilmektedir.

Şüphesiz bu noktada yalnızca Batı için söz konusu olan ve onları din ile -kendi dinleri ile- anlaşmazlığa düşüren bazı nedenler vardır. Böyle bir anlaşmazlığın izleri, bugün dünyanın büyük bir kesimini etkisi altında bulunduran ahlaki, siyasi ve toplumsal bunalımlarda yansımaktadır. Batılılar, davranış ve yaşantılarını bütün büyük dinlerin en temel amacı olan ahlak ölçülerine, uydurmak yerine, “**maslahat**”¹, sözü dinlenebilecek tek kanun ve bütün işlerin onun ışığında çözümlenebileceği biricik ölçü olarak benimseyiverdiler. Fakat “**maslahat**” ile nitelendirilecek olan şeye her topluluğun ve her milletin bakış açısı ayrı ayrı olduğundan; bu konu, milletlerin iç siyasi arenalarında da, dünya küresel boyutunda da bugün görmekte olduğumuz dehşet verici çatışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu tip çıkar çatışmaları da gayet doğaldır. Elbette, insanlardan herhangi bir topluluk veya herhangi bir millete faydalı olan bir şeyin başka bir topluluğa veya bir millete faydalı olması gerekmiyor; çoğunlukla da durum böyle olmaktadır. Buna göre insanlar, bu hayatta tasarruflarını belirli bir objektif ahlaki ölçüye göre ayarlamayacak olurlarsa, kişisel çıkarları bir noktada olmasa bir diğerinde mutlaka çatışacaktır; aralarındaki yarış da kızışıp hızlandıkça, çıkarları da gittikçe birbirinden uzaklaşacak ve karşılıklı ilişkilerinde hayır ile şerri ayırt etmeleri mümkün olmayacaktır.

Buraya kadarki açıklamalardan hayır ile şerri, doğru ile yanlış birbirinden ayırt edecek belirli ve değişmez bir ölçünün modern “**seküler**” bir devlette bulunmasının mümkün olmadığı açık olarak anlaşılmıştır. Böyle bir devlette tek ölçü; toplumun maslahatıdır. Ahlaki değerler için sabit bir ölçünün bulunmaması halinde kişiler -isterse bunlar aynı toplumun fertleri olsunlar-, en iyi şekilde toplumun faydasını sağlayacak konularda birbirlerinden tamamıyla ayrı ve farklı görüşler ortaya atacaktlardır ve bu da gayet doğaldır. Böyle bir durumda bir kapitalist samimi olarak, sosyalizmin iktisadi hürriyetin yerini aldığı takdirde, insanlık medeniyetinin yok olmakla karşı karşıya kalacağı görüşünü savunurken; bir sosyalist de, arkadaşından daha az samimi olmamak şartıyla, insanlık medeniyetini korumak için izlenecek biricik yolun, kapitalist iktisat düzenini ortadan kaldırıp yerine sosyalist iktisat düzenini kurmak olduğu görüşünü ileri sürer. Her iki grup da yapılması gerekli olanla olmayanı belirleyen ahlaki yasalarını yalnızca iktisadi görüşlerinin esaslarına göre ayarlar. Bu şartların sonucu ise, bugün gördüğümüz devletler ve milletler arası ilişkileri tehdit eden bunalım ve huzursuzluktan başkası olamaz.

Bugün açıkça ortada beliren durum şudur: Batı'nın çağdaş hiçbir siyasi düzeni -ki bunlar ister iktisadi bağımsızlık, ister komünizm, ister nasyonal sosyalizm, ister sosyal demokratlık esasları üzerinde yükselsin- bugün dünyayı saran karışıklığı, düzenli bir kalıba sokamaz. Bunun tek nedeni de, iktisadi ve siyasi problemleri mutlak ahlaki ilkeler ışığında ciddi bir şekilde ele alıp etüt etmeye yeltenmemektir. Bunun yerine bu düzenlerin her biri, kendine has doğru ve yanlış tasavvurunu şu veya bu sınıf, grup, millet için, maslahat ve fayda diye sandığı şeyler üzerinde yükseltmiştir. Daha açık bir anlatımla; bu düzenler siyasi ve iktisadi mekanizmalarını yalnızca insanların arzu ve heveslerine ve devamlı değişen maddi ihtiyaçlarına göre düzenlemişlerdir. Eğer bunu insan için doğal ve dolayısıyla arzulan bir şey olarak kabul ederek; buna bağlı olarak, gerçekte **“hak ve batıl”** kavramlarının bağlayıcı bir öz taşımadıklarını ve bunların toplumsal ve siyasal şartların gereklerine uygun olarak şekil alabilen birtakım gölgelerden ileri gitmediklerini de kabullenmeliyiz. Bu düşüncenin kendi mantığı içinde sürdürülmesi kişiyi, insan hayatında herhangi bir ahlaki müeyyidenin varlığını inkara götürür. Çünkü “mutlak” olarak açıklanmadıkça ahlaki müeyyide kavramı doğası gereği anlamını yitirir. Adalet-zulüm, iyilik-kötülük kavramlarının insanlar tarafından konulduğu ve bunların toplumsal düzen ve çevre değişikliği ve değişiklikleri kanaati vicdanımızda yer edecek olursa; onların artık güvenilir rehberler gibi hayatta bizi doğru yola götürmeleri mümkün değildir. Bunun sonucunda biz hayati meselelerimizde, bütün aldaki değer yargılarını bir tarafa bırakır ve yalnızca kişisel çıkarlarımızı göz önünde bulundururuz. İşte bu çıkarlar da kişiler, toplumlar ve milletler arasındaki ilişkilerde devamlı artan bir bunalımı doğurmakta ve insana verilmiş mutluluğun bir parçasını da devamlı yıkmakta, dünyanın huzurunun bozulmasının nihai yorumunu vermektedir.

Hiçbir millet, kendi içinde birlik olmadıkça mutluluğu yaşayamaz. İnsani ve hayati ilişkilerde hak ve batılın ne oldukları konusunda bir ittifak yapılmaksızın herhangi bir milletin kendi içinde birlik ve bütünlüğünü sağlaması da mümkün değildir. Son olarak, bu millet mutlak ve devamlı olan ahlaki bir kanundan alınma ahlaki birtakım yükümlülükleri kabul etmedikçe, içerde bu ittifakın sağlanması da mümkün değildir. Yalnızca din arzu edilen bu kanunu sunabilir ve ancak bu kanun ile millet veya toplum arasında bütün bireylerin isteyerek boyun eğeceği ahlaki müeyyidelere uymak konusundaki birliğin esasları sağlanabilir.

Din ve Ahlak

İster ilkel, ister Allah'ın varlığını kabul eden yüce bir din, ister tek tanrılı, ister çok tanrılı, isterse tabiatı tanrı olarak kabul eden bir din olsun, her çağda ve bütün medeniyetlerde, görülen bütün dinlerin içerdikleri öğretisi ve ilkeler, yeryüzündeki her olayın, kendi varlığının farkında olan yüce ve üstün bir gücün yaratmasıyla oluştuğunu kabul etmek esası üzerinde yükselmişlerdir. Daha açık bir şekilde ifadelendirecek olursak; bütün dinlerin kabul ettiği birinci temel ilke, varlık âlemindeki her olayın **“ilahi irade”** sonucu meydana geldiğini açıklaması; ikinci temel ilke ise insanın bu ilahi irade ile ruhi bir uyum içinde olmasının gerektiğidir. İşte, insanın hak ile batılı ayırabilme yetisi, yalnızca bu iki temel inanç üzerinde kurulabilmiştir; hala da öyledir. Eğer biz yaratılanların ötesinde, mutlak yönetici bir gücün varlığını

kabul etmeyecek olursak, herhangi bir amacımızın veya bir davranışımızın özde doğru veya yanlışlığını, ahlaki veya gayri ahlakiliğini düşünmemizin bir anlamı olmaz. Varlık âleminin her durumunu yöneten böyle bir gücün varlığına olan inancın olmayışı halinde, ahlakla ilgili bizim her tasavvurumuz kapalı ve kişisel menfaatlere zorunlu olarak boyun eğen kavramlar olarak karşımıza çıkacaktır. Nitekim bu durumda bir amaç veya eylem kaba anlamıyla, ilgili kişi ya da onun bağlı olduğu topluma sağlayacağı faydaya göre değerlendirilecektir. Böylece hak ve batıl kavramları, yalnızca kişiye veya topluma olan faydalarına göre anlamları olan ve ancak bu anlamlara göre açıklanabilen göreceli kavramlar olur. Çünkü bu faydalar da toplumsal ve iktisadi şartlar değiştikçe sürekli olarak değişmekle karşı karşıyadır.

Ahlak dünyasında dini şuur ve düşüncenin oynadığı rolle ilgili olarak yaptığımız bu açıklamalar, çağımızda dünyanın dine karşı düşmanca tutumu dikkate alınınca daha büyük bir önem taşımaktadır. Hemen her gün bir kısım entelektüeller dinin insanlığın ilkel geçmişinin kalıntılarından başka bir şey olmadığını, zaten bu ilkel geçmişin güneşinin, “Bilim Çağı”nın doğmasıyla battığını anlatmaktadırlar. Ve doğal bilimlere onlara göre gayeleri tükenmiş ve çağın ruhuyla uyuşmayan çürümüş dini düşünce ve düzenlerin yerini almak üzeredir. Üstelik yollarında ilerlemelerine engel bulunmaksızın ^{İslam'da Yönetim Biçimi} adımlarını büyük bir azametle atan bu bilimlere, insanlığa sonunda yalnızca “saf akıl” doğrultusunda yaşayacağını pek yakında öğretecektir ve zamanı geldiğinde de metafizik bir delile gerek duymaksızın yeni ahlaki ölçüler bulmasında insanlığa yardımcı olacaktır.

Gerçekte doğa bilimleri hakkındaki bu gülünç kehanet ve falcılıklar “modern” değildir, aksine 18. ve 19. asırlarda da Batı’ya egemen olmuş bu gülünç kehanet ve falcılıkların eleştirilmemiş kopyası olan bu görüş, artık çürümüş bulunmaktadır. İşte bu sıralarda -özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında- birçok Batılı ilim adamı, kâinatın gizemlerinin çözülmek üzere olduğuna ve artık insanın, tanrıların egemenlik ve özgürlüklerine benzer bir şekilde hayatını düzenlemesi için engel kalmadığına inanıyordu. Fakat bilimin egemenliğinde şüpheleri olmamakla birlikte çağımızdaki düşünürler 19. yüzyılın düşünürlerine göre, bu konuda daha alçak gönüllüler. Onlar, modern 20. yüzyılın içinden fıskırdığı, doğa bilimlerinin yığılmış problemleri karşısında yüz veya hatta elli yılın biriktirdiği ruhi ihtiyaçlara deneysel ilimlerin cevap veremeyeceğini itiraf edebildiler. Zira ilmi araştırmalar ilerledikçe, varlık âleminin problemlerinin daha da çözülmez bir hal aldığını gördüler. Yalnızca bilimsel yollarla kâinatın aslına ilişkin sorulara, hayatın yeryüzünde nasıl başladığına, gerçekte hayatın ne olduğuna ve sonunda, insan varlığının ne olacağı ve varlığının amacının ne olabileceği ile ilgili sorulara cevap vermenin mümkün olmadığını her geçen gün daha iyi anlamışlardır. Apaçık bir gerçektir ki, biz, son soruya cevap vermedikçe, hak ve batıl gibi bazı ahlaki kavramları anlamlandırmaya kalkışmamız, yerinde bir davranış olamaz. Çünkü, insan varlığının esası ve bu varlığın yaratılma amacının ne olduğu konusunda gerçek veya ütöpik herhangi bir bilgiye dayanmadıkça, bu gibi kavramların kesin bir anlamı olamaz.

Sonunda çağımızın önemli bilim adamları da bu gerçekliği kavramaya başlamışlardır. Onlar doğa bilimlerinin araştırma metoduyla gayb âleminin problemlerinin çözümünün mümkün olmadığını görünce, doğa biliminin ahlak alanında yol gösterebileceğini kabul eden ve

geçen son iki asırda akılları peşinde sürükleyen çocukça hevesleri bırakıverdiler. Bu, onların bilimin gücüne inanmadıkları anlamına gelmez. Aksine onlar ilmin, insanlığı bilgi ve keşif alanında daha parlak ve şaşırtıcı ufuklara götüreceğine inanıyorlar. Fakat aynı zamanda da, deneysel bilim çalışmalarının insanın ahlaki ve manevi hayatıyla herhangi bir ilgisi olmadığına da inanıyorlar. Doğa bilimlerinin bizi anlayış bakımından yüksek bir noktaya eriştirebileceğinde ve pratikte de eriştiğinde şüphe yoktur. Bizim içinde bulunduğumuz dünyayla, içimizde bulunan dünyayı anlamamıza yardımcı olmuşlardır. Fakat doğa bilimlerinin bütün çabası, yalnızca tabiatın görünümünü izlemek ve bu görünümler arasındaki ilişkilerde ege-men olduğu görülen kanunları bulup tahlil etmekten ibaret olduğundan; insan hayatı için ama-cın ne olduğu konusunda o kanunlardan kesin hükümler çıkarması veya buna bağlı olarak toplumsal hayatımızda izlememiz gereken faydalı hedefleri göstermesi de beklenemez. Doğa bilimlerinin bu alanda bize esaslı bir şekilde yardımcı olmaları ancak dolaylı olabilir. Bunun gerçekleşmesi de belirli değişmez gerçekler üzerinde yükselen akli düşünüş ve analiz yoluyla olabilir. Bilim, tabiatın görünümünün yeniden yorumlanması ve sürekli olarak yeni keşiflerin yapılması nedeniyle devamlı değiştiğine göre ve haliyle yakın bir zamana kadar gerçek olarak kabul edilen eski teoriler de değiştiğine göre, onların öğütleri de buna bağlı olarak devamlı şe-kilde üzerlerine başkaları tercih edilen ve durmadan yerlerinden edilen öğretilerden ibaret olur. Hatta bazen, yeni öğütler eski öğütlerle çelişkili bile olabilir. Buna göre, bilimin, insanın yaşayışını sınırlamak için kanun koyması mümkün olamaz, insanı mutluluk ve refaha kavuş-turmak için ona yapması ve yapmaması gerekeni bildirerek de onu yönlendirme hakkına sahip değildir. Bilimin insanda ahlaki şuuru eğitememesi -ki gerçekte böyle bir eğitimi üzerine al-maya da çalışmamıştır- işte bu nedenledir. Kısacası: Ahlak meseleleri bilimin sınırları içinde değildir; aksine onlar kesinlikle ve yalnızca dinin sınırları içindedir.

Bizi çevreleyen şartların ani değişimlerinden etkilenmeden, dini tecrübe yoluyla kendi-miz için -doğru veya yanlış- bazı ahlaki değerleri ortaya koyabiliriz. Ben burada “doğru veya yanlış” diyorum; çünkü herhangi bir din en azından teorik açıdan gayb âlemiyle ilgili yaptığı çıkarsamalarda yanlıdır. Dolayısıyla, bu yanlış çıkarsamalar üzerinde yükselen ahlaki de-ğerler de yanlış olacaktır. Buna göre bizim herhangi bir dini kabul etmemiz veya etmememiz yalnızca bu özel dinin, insanın hem maddi hem manevi temel ihtiyaçlarına hangi ölçüde karşı-lık verebildiğini gösterecek akli muhakememize dayanmalıdır. Ancak herhangi bir dinin öğre-tilerine nispetle elimizde bulunan ayırıcı özelliklerin bu durumu, dinin insan hayatına gerçek manasını verebilecek güçte olduğuna dair itirafımızın doğruluk payını ve önemini ayrıca da dinin kişisel varlığımızın durumundan etkilenmekten tamamıyla uzak bir şekilde ahlaki değer-lerle birlikte yaşantı ve düşünme üslubumuzu şekillendirmesine, şuurumuzu geliştirmesine olan ihtiyacımızı da hiçbir şekilde azaltmıyor. Yani, yalnızca din, beğenilip kabul edilen bir “hayır” ile ondan kaçınılması gerekli “şer” konularında, insanların büyük kısmı arasında bir konsensüsü sağlayabilir. Böyle bir birlik ve anlaşmanın zorunlu olduğuna ve insanlık ilişkile-rinde bu tür bir düzenin olmasının mutlaka gerektiğine dair herhangi bir şüphe olabilir mi?

Önceden söylediklerimize dayanarak dini şuurun, insanın düşünsel gelişim seyrinde gelip geçici bir dönem olmadığını kabul edebiliriz. Aksine din, insanın her türlü ahlaki düşüncesinin ve ahlak ile ilgili bütün tasavvurlarının temel kaynağıdır. Din, insanlığın ilkel dönemlerinin akli safdilliliğin bir ürünü, daha “aydınlanmış(!)” bir çağda çıkarılıp atılabilecek bir olgu değildir. Aksine din, her çağda ve ortamda insanın temel ve gerçek ihtiyaçlarına karşılık verecek tek kurumdur. Din şuuru, özlü bir ifadeyle fitratın insanlığın ruhunda yerleştirdiği tabii özelliklerden bir tanesidir.

Bundan sonra artık, dini temeller üzerinde yükselen devletin, “seküler” bir siyasi yapı temeline dayanan devletten daha önemli ölçüde mutluluk ve refah fırsatlarını vereceğini anlamak için fazla zeki olmaya gerek yoktur. Din temelinde yükselen devlet mekanizması, öncelikle insanın biyolojik ve toplumsal ihtiyaçlarını sağlaması için gerekli imkânları hazırlamak; ardından da istisnasız bütün insan toplumlarının uymak zorunda olduğu, hayatla birlikte yol alan fikri ve tarihi gelişimi göz önünde bulundurmak durumundadır. Birinci şartın gerçekleşebilmesi için dini inancın, insanın yalnızca manevi ihtiyaçlarına gereken değeri vermekle yetinmemesi ve onun maddi ihtiyaçlarına da tam anlamıyla cevap vermesi gerekmektedir. Bu ise İslam’ın gerçekleştirdiği ve gerçekleştirmeye çalıştığı^{İslam’da Yönetim Biçimi} ta kendisidir. İkinci şarta gelince; bu da dinin sunduğu siyasi hükümlerin açık, esasları değişmez olmasının yanında donukluktan ve katılıktan da uzak olduğu zaman gerçekleşebilir. Bu özelliği biz, Kur’an ve Sünnetten aldığımız siyasi hükümlerinin bir özelliği olarak görmekteyiz.

İleriki sayfalarda, kabul ettiğim bu görüşlerle ilgili delilleri ortaya koymaya çalışacağım. Fakat buna girişmeden önce İslam fakihleri arasında Şer’i kanunların yürürlük alanları ve bu kanunların ayrıntılarında fikir birliği olmaması nedeniyle İslami kanun yapmakla ilgili genel görüşlerin bazılarını sunmayı kendim için kaçınılmaz bir görev sayıyorum.

İslam Şeriatının Alanı

Müslüman fakihlerin ortaya koyduğu bütün emir ve yasakların Kur’an’da veya Sünnette nass ile tespit edilmiş hükümler olmadığı bilinen bir gerçektir. Fıkıh hükümlerinin büyük bir kısmı, çeşitli hüküm çıkarma yollarıyla, ağırlıklı olarak kıyas metoduyla varılmış içtihadi düşüncesinin ürünlerindendir. Geçmişteki Müslüman fakihler, vardıkları fıkhi hükümleri, Allah’ın Kitabı (Kur’an) ile Resulü’nün Sünneti üzerindeki derin çalışmalarının temelleri üzerinde yükseltmişlerdir. Fakat buna rağmen vardıkları hükümler çoğunlukla mevzii idi. Şöyle ki; her müçtehit bir sonuca varırken konuyu kendine has üslubuyla ele alışından, Şer’i kaynakları - Kur’an ve Sünneti- kendi bireysel yorumlayışından etkilendiği gibi, çağını peşinden sürükleyen fikri ve toplumsal ortamından da etkilenmiştir. Onların yaşadıkları zamandaki çevre, bizim çağdaş çevremizden çok ayrı olduğuna göre (icthad yoluyla çıkartılmış) bu hükümlerin, çağımızda varabileceğimiz bazı sonuçlara uymaması elbette ki doğaldır. Belki de çağımızda birçok Müslüman’ın, çağın siyasi ve iktisadi meselelerini çözmek için geçmiş fakihlerin icthadla ortaya koydukları hükümleri kullanmakta kararsız davranmalarının nedenlerinden biri de budur.

Bütün bu hükümleri koyanlar, Şeriat esaslarının özel meselelere uygulanmasını sağlamaya çalışıyorlardı. Fakat zamanla onların içtihatları, onlara uyan bazı kişiler nazarında “teşrii” bir nitelik kazandı. Öyle ki birçok Müslüman’a göre müçtehitlerin görüşleri Şeriatı ayırmayan bir parça olarak görülmeye başlandı. Bu görüşün savunucuları görüşlerini şu sözleriyle güçlendirmek yoluna gidiyorlardı: Kur’an ve Hadisin emir ve nehiyleri, bütün problemleri tek başlarına kuşatamazlar; bunun için Kur’an ve Sünnetin içtihat ve kıyas aracılığıyla iyice açıklanıp incelenmesi mecburidir. Böyle bir inceleme ve açıklamanın gerekli olduğu tartışma götürmez. Fakat Kur’an da Sünnet de Şeriat için böyle gelişigüzel bir genişlik ön görmemektedir. Bu konu üzerinde tartışabiliriz, nitekim nesiller boyunca ümmetin büyük fakihlerinin birçoğu da tartışmıştır ve şöyle bir yorum getirilebilir: Kur’an ve Sünnette nasslarla belirtilmiş hükümlerin sınırlılığı, Şari’nin yanıldığı anlamına gelmez. Aksine Şari’, nassların sınırlı olmasıyla ümmeti, hukuki ve toplumsal donukluktan koruyan bir zırh yapmak istemiştir. Kısacası; Şari’, Şeriatın, hayatın bütün detaylarını geniş açıklamalarla çözüme bağlamasını istememiştir. Fakat o, nass ile tespit ettiği hükümleriyle, ümmetin içinde neşvünema bulacağı meşru sınırları çizmiş ve doğabilecek kanuni meselelerin büyük bir çoğunluğunu, çağın ve şartların gereklerine göre çözümlenmesi için insanlara bırakmıştır.

Buna göre gerçek Şeriat, İslam düşüncesinin farklı fıkıh ekolleri içerisinde gelişen legal yapıdan hacimce daha küçük ve aynı zamanda çok daha özlüdür. İlahi bir kanun olan Şeriat herhangi bir fakih ya da âlimin mevzii (sübjektif) içtihadına dayanmaz, tümüyle Kur’an ve Sünnette açık nasslarla sınırlandırılmış hükümler olarak kabul edilmelidir. Bu hükümler kesin ifadelerle; “bunu yap” ve “bunu yapma”, “bu iyidir, bunu yapınız” ve “bu kötüdür, bundan sakınınız” diye söylenmiş hükümlerden ibarettir. “Nasslar” diye adlandırılan bu hükümler, doğal olarak çatışan yorumlara yer vermez. Hatta mutlak olarak bu nassların yoruma ihtiyacı yoktur. Çünkü bu nassların sözleri herhangi bir kapalılığı bulunmayan gayet açık lafızlardır. Arap dil bilginleri **“Kur’an ve Sünnet nasslarının, lafızlarının zahirlerinin delalet ettiği hükümler”**¹ olduğunda görüş birliğine varmışlardır. Nass tespit edilmiş bütün hükümler, insanın toplumsal ve düşünsel gelişim seyrinin her aşamasında uygulanabilecek bir şekilde ortaya konmuştur. Fakihlerin vardıkları içtihadi hükümlerin çoğu ise belirli bir zaman veya belirli bir toplumsal durumun yansımasından başka bir şey değildir. Bu nedenle bu içtihatlar bizden herhangi bir şekilde onlara mutlak doğruluk ve sonsuza kadar geçerli olma özelliğini vermemizi beklemiyorlar.

Şüphesiz, ancak Kur’an ve Sünnetin nasslarının tümü, edebi ve gerçek Şeriatı meydana getirmektedir. Şeriat da bütün önem ve gayretini Şari’nin (kanun koyucunun) açık sözlerle emrettiği [farzlar] ve yasakladığı [haramlar] şeylere harcamıştır. Bunların dışında kalan ve Şari’nin sınırlamadığı -veya açık bir şekilde farz veya haram kılmadığı- şeyleri Şeriat mubah diye kabul etmiştir.

Okuyucu yukarıda ortaya konulan düşünceleri, İslam düşüncesinde bir yenilik (reform) hareketi olarak kabul etmemelidir. Bu görüşü önce Peygamber (s)’in Sahabeleri sonra da

¹ *Lisaru’l-Arab*, Beyrut, 1956, VII, 98.

ümmetin ileri gelen bir kısım âlimleri kabullenmiştir. Özellikle İslam tarihinde en büyük fakihlerden biri kabul edilmesi gereken bir şahsiyet olan Endülüslü İbn Hazm (H. 384-456)'m ölmez eseri **el-Muhalla**'nın mukaddimesinden aldığımız aşağıdaki kısımlar kadar konumuza ışık tutacak başka ifadeler zor bulunur gibidir:

“...**Şeriat**, ya yapılmadığından asi olunan **farz**, ya yapıldığı için asi olunan **haram**; ya da yapılması serbest bırakılmış **mubahtan** ibarettir. Mubah da üçe ayrılır: Ya **menduptur**, yapıldığında sevap kazanılır, yapılmadığı için günah gerekmez. Ya **mekruhtur**; yapılmadığı için sevap kazanılır, yapıldığı için de günah gerekmez. Ya da **mutlaktır**; yapılıp yapılmamasından ne günah ne de sevap kazanılır...”

Resullullah (s) şöyle buyurmuştur: **“Hakkında bir şey söylemediğim konularda bana soru sormayınız. Çünkü sizden öncekiler fazla soru sormaları ve peygamberlerine çokça karşı gelmeleri nedeniyle helak olmuşlardır. Size bir hususu emrettiğimde gücünüz yettiğinde yerine getirmeye çalışınız. Sizi bir şeyden de nehyettiğimde onu bırakınız.”**²

Bu Hadis-i Şerif, başından sonuna kadar dinin bütün hükümlerini kapsamaktadır. Bu hadis, bize Resullullah'ın hükme bağlamadığı konuların, haram veya farz olmaksızın mubah olduklarını; emrettiklerinin farz, nehyettiklerinin de haram olduğunu bildirmektedir. Biz emrolunduğumuz konularda da ancak gücümüz içinde olanları yerine getirmeliyiz.”³

Şeriat, yalnızca Kur'an ve Hadis-i Şeriflerdeki açık sözlerle ifadelendirilmiş emir ve yasaklardan meydana gelmiş olduğundan gayet özlü ve kolayca anlaşılırdır. Hacminin küçüklüğü nedeniyle -daha önce de açıkladığım gibi- hayatın bütün müşkülleri için teferruatlı çözümler önermez. Sonuç olarak Şari' (kanun koyucu, Allah) biz Müslümanlardan İslam'ın ruhuna uygun olmak kaydıyla kendi içtihadımız yoluyla zorunlu ve ilave kanunları kendimizin oluşturmamasını istemiştir. Bu yüzden Kur'an ve Sünnet'in ışığı altında (bazen de önceki nesillerin içtihatlarından faydalanarak) tarafımızdan yapılacak bütün içtihatlar, bizden sonra gelecek nesillerin içtihadıyla neshedilmeye veya düzeltilmeye maruz kalacaktır. Başka bir anlatımla, ebediyen değişmeyecek Şeriatın açık nass ve temelleri üzerinde yükselen bizim içtihadımız; çağımızla ilgili ve değiştirilebilen kanuni bir malzeme olmaktan öteye gidemez.

Şeriat, ilahi bir vahiy olduğundan değiştirilmesi mümkün değildir, daha doğrusu onun değiştirilmesini gerektirecek bir durum yoktur. Çünkü hükümlerinin hiçbirisi, insanın doğuştan beraberinde getirdiği karaktere [fıtrata] ve insanlığın daimi ihtiyaçlarına hiçbir şekilde aykırı düşmüyor. Kur'an ve Sünnetin ortaya koyduğu ve insanlığın gelişiminin her aşamasında uygulanabilir olan bu Şeriattaki özellikleri iki madde içerisinde toplayabiliriz: Birincisi, yalnızca genel ilkelerden bahsedip zamanın gerektireceği değişmelere dokunmamış olması; İkincisi, insanın toplumsal gelişimi sonucu değişmeyecek konulardaki hükümlerinde, geniş ve uzun açıklamalarda bulunmuş olması. Şeriatın nassa bağlanmış hükümlerinde uzun açıklamalarla karşılaştığımızda; zamanın değişmesinden hiçbir şekilde etkilenmeyecek toplumsal ve

² Müslim, Ebu Hureyre (r.a)'den rivayet edilmiştir.

³ Ebu Muhammed Ali b. Hazm, *el-Muhalla*, Kahire, H. 1347; I, 62-64.

bireysel varlığımızla ilgili bir konuyu ele aldığını görürüz. Bu gibi meselelere, insan varlığının değişmeyen kök/unsurları veya insanlar arasındaki temel ilişkileri örnek gösterebiliriz. Fakat, zamanla değişmekle karşı karşıya olan konularda -örneğin hükümetin şekliyle, sanat veya iktisadi ilişkilere dair kanunlar vb. gibi ile ilgili durumlarda- Şeriat, insanın yolunda ilerlemesine engel olmamak için uzun ve etraflı hükümler ortaya koymaz; sadece genel kurallar koymakla yetinir veya hüküm koymaksızın tamamıyla susar. İşte bizim içtihat edebileceğimiz daha doğrusu içtihat etmemizin gerekli olduğu yer burasıdır. Buraya kadarki açıklamaları özetlemek amacıyla şunları söyleyebiliriz ki, İslam toplumunda kanun koymanın sınırları aşağıdaki şekillerdedir:

1- Şeriatın genel ve özlü hükümler koyduğu yer ve durumlar uzun ve geniş bir şekilde ele alınıp, Şari'nin isteği anlaşılmalı çalışılmalıdır.

2- Mubah -ki Şeriatın herhangi bir şekilde dokunmadığı hususların tümüdür- olan durumlar için detaylı açıklamalar yapılmalı ve kurallar konulmalıdır.

Bu tür davranış, aşağıdaki ayet-i kerimenin işaret ettiği bir davranış tarzıdır: **“Biz, her biriniz için [farklı] bir sistem ve [farklı] bir hayat tarzı belirledik...”** (Maide, 48)

Şeriat İslam ümmetinin yaşamının gelişeceği alanın sınırlarını çizmiş ve Şari' (olan Allah), bize bu alanın sınırları içerisinde, açıklamadığı noktalarda hayatın yeni meselelerini, zamana uygun bir şekilde çözebilmek için kanun koyma özgürlüğünü vermiştir.

Bağımsız Araştırmaya Olan İhtiyaç

İslam ümmeti bu çağda yeniden ve hızlıca, izleyeceği yolu yeniden keşfetmeye son derece muhtaçtır. İslam dünyası, bugün kendini, etrafını devamlı yıkmakta olan kültürel bunalımlar ortasında bulmaktadır ki, bu bunalımların pratik açıdan İslam'ın uygulanabilmesinin tespitinde asırlarca dolaysız etkileri olacaktır. Bugün biz kendimizi, gayet hızlı bir biçimde değişmekte olan bir dünyada bulmaktayız. Karşı durulamayan “değişme kanunu”na bizzat bizim toplumumuzun da aynı şekilde maruz kaldığını bilmemiz gerekir. Hoşumuza gitse de, gitmese de hayatın kanunlarından olan değişme durmuyor; aksine her an gözlerimizin önünde akıp gidiyor. Biz “değişme” kelimesinin, “hareket” kelimesinin ikinci bir anlamından başka bir şey olmadığını fark ettiğimizde bu açık gerçeğin, adımlarıyla birlikte, İslam dünyası için yararlı olabileceği gibi yıkıcı da olabilecek yarınları yapısında taşıdığını da anlamış oluruz. Eğer biz, Kur'an ve Sünnet'in gerçeklerine dönmeye ve onların ışığında siyasi ve toplumsal düşüncemizi oluşturmaya çalışırsak, bu hareket birinci türden, yapıcı ve yaratıcı olur. Bugün İslam toplumunda gördüğümüz Batı'nın düşünce ve siyasi düzenleri peşinden sürüklenmek ise, ikinci türden bir harekettir, yani yıkıcı ve yıpratıcıdır. Biz Batı'nın izlemekte olduğu yoldan, gitmeye devam edebiliriz. Böylece sadece, İslam'ın belirgin özelliklerinin kaybolmasına ve onu bağımsız bir medeniyet etkeni olarak ortadan kaldırmaya yardım etmiş oluruz. Bununla birlikte, eğer istersek İslam'ın sosyo-politik yapısından hareketle yeni bir başlangıç yapabiliriz. Bu durumda kültürümüzü yeniden diriltmiş ve o büyük kültürümüzü küflenmek ve kurtlanmaktan korumuş oluruz.

Eğer ikinci yolu -diriliş ve silkiniş yolunu- seçmeye karar verirsek, **“Biz Müslüman’ız ve kendimize has düşüncemiz ve düzenimiz var”** demek yeterli olmayacaktır. Bu durumda kendimize ve bütün dünyaya bu düşüncenin diri ve ebedi bir düşünce olduğunu, çünkü bu düşüncenin İslam’ın amaçlarına aykırı olan toplumsal ve kültürel savaşa karşı durabildiğini de ispatlama görevimizi yerine getirmeliyiz. Aynı zamanda bu çağda bile, bu eşsiz düşüncenin, bize, siyasi düzenimizi kurmamız için hikmete uygun esaslar sunduğunu da duyurabilmeliyiz. Bu amacı gerçekleştirebilmek için de, geçmiş çağlarda İslam fakihlerinin vardığı ve zamanlarında toplumsal, siyasi ve iktisadi meselelerin son çözüm şekilleri olabilen hükümlerine olan güvenimizi de, bunlar üzerindeki kısır tevekkülümüzü de bir kenara itmeliyiz. Bunu Şer’i kaynaklar üzerinde yeniden başlayacak olan çalışmalarımızın ışığında yaratıcı bir ruhla yapmaya başlamak bizim için artık kaçınılmazdır.

Bu görevi özgür bir araştırma ruhuyla ele aldığımızda, çok önemli iki sonuca varacağız. Birincisi: İslam Şeriatı, özellikle toplumsal hükümlerde, yaygın olan taklidi hüküm çıkarmaların kalın tabakası altına gömülmeden, Allah’ın ortaya koyduğu sadelik niteliğini bir daha kazanacaktır. İkincisi: Bu, şu anda karşımızda bulunan problemlerle doğrudan ilgilidir. İslam devlet yapısı ve görevleri ^{İslam’da Yönetim Biçimi} bu konuda herhangi bir “tarihi köken”e karşılık gelmek zorunlu değildir. Çünkü devletin “İslam Devleti” niteliğini haklı olarak kazanabilmesi için Kur’an ve Sünnette açıklanan ve toplumun siyasi hayatıyla doğrudan alakalı olan hükümleri anayasasına katması ve işlerinde bunu ortaya koyup yollarını bunun ışığında belirlemesi gerekiyor. Önceden de söylediğimiz gibi Şeriat’ın bu tür hükümleri, az, fakat sağlam ve açık seçiktir; istisnasız hepsinin de esneklik özellikleri vardır, her zaman ve her toplumsal şart altında, hayatta ve pratikte uygulanmaları mümkündür.

2- KAVRAMLAR VE TARİHSEL KÖKENLERİ

Batılı Terimlerin Yanlış Kullanımı

İslam devleti ile ilgili zihinlerde birtakım yanlış şekil ve düşüncelerin yer almasının nedeni böyle bir devletin varlığının zorunluluğunu söyleyenlerle onların karşılarında yer alanların, Batılı siyasi kavram ve tanımlamaları İslam devletinin tamamıyla farklı kavramsal temeline gelişi güzel uygulamalarıdır. Çünkü bu tür kavramlar gerçekte İslam Devleti düşüncesinden daha farklı düşünceleri dile getirmektedir. Bazı çağdaş Müslüman yazarları yazılarında ısrarla **“İslam’ın demokrasiyi savunduğunu”** belirtirken, başka bir grup ise İslam’ın **“sosyalist”** bir toplum kurmayı hedef edindiğini söyler. Nitekim Batı yazarlarının çoğu da İslam’ın gayri ihtiyarı diktatörlükle sonuçlanacak **“totalitercilik”**i savunduğunu ileri sürmektedir. İslam düzenine uygun siyasi kavramları araştırmakla ilgili bu yüzeysel gayretler, sadece birbirine zıt olmakla ve pratik yönden bize bir şey vermemekle kalmıyor, İslam toplumunun problemlerine sadece Batı’nın tarihi tecrübeleri açısından bakma tehlikesini de beraberinde getiriyor. Böyle bir durumda kişi, doğru veya yanlış -gözlemcinin bakışma göre değişebilir bu birtakım gelişmeleri tasavvur edebilir ama bu tasavvurlar kesin olarak, İslam’ın geniş bakış açısının dışında kalacaklardır. Avrupalı veya Amerikalı bir kişinin “demokrasi”, “liberalizm”, “sosyalizm” veya “teokrasi” veya “parlamenter hükümet” ve benzeri şeylerden söz ettiğinde,

bunlarla birlikte bütün geçmişinde ve bugünüde cereyan etmiş olayları zihninde canlandırarak bu kelimeleri kullandığını ve bu olayların bu kelimeleri anlamasında ona yardımcı olduklarını hiçbir zaman unutmamalıyız. Bu kavramlar bu tarihi bağlam içinde meşru yerlerini almakla kalmıyor, aynı zamanda anlaşılmalari da kolaylaşıyor, böylece bunlardan kastedilen mana da iyice kavranıyor. Batılı kişinin bu kavramları hatırlamasıyla birlikte hafızasında Avrupa tarihinde, geçmişte cereyan etmiş ve gelişim seyri üzerinde gelecekte olabilecek tüm olaylar bir arada canlanır. Çağdaş siyasal ve toplumsal kavramların büyük bir çoğunluğu, olduğu ilk zamanlardaki anlamlarından tamamıyla farklı anlamlar ifade etmektedirler. Fakat bu değişme kanunu, düşünen Batılının kafasında tam anlamıyla canlanmaktadır. Onun bunu bu şekilde kavrayışı, devamlı düzeltmeye gerek duyulan bir şeymiş gibi bu terimleri her zaman için düzenleme ve gözden geçirebilme gücünü ona verebilmiştir. Batı medeniyetinden oldukça farklı bir medeniyete sahip, dolayısıyla farklı tarihi tecrübelerden geçmiş milletlerden herhangi birisi tarafından bu kavramlar kullanıldığında; böyle bir fikri esneklik yok olur. Böyle bir millet bu siyasi kavramları, Batı'da kullanıldığı gibi alır. Bu durumda Batı medeniyetinden ayrı bir medeniyetin sahibi olan bu millette bu kavramların değişmeyen anlamlar taşıdığı intibai uyanır; fakat kelimelerin geçirdiği tarihsel çevrimi göz önüne almaz. Kesin şekilde, bir milletin siyasi düşüncesinin donukluğunu doğuran etken, onun ithal ettiği yeni siyasi kavramların kendisini kurtaracağını zannetmesidir.

Örnek olarak **“demokrasi”** kavramını ele alalım. Bu kavram Batı'da çoğunlukla Fransız İhtilali'nin kendisine verdiği anlamda kullanılır. Bununla bütün vatandaşların siyasi, toplumsal ve iktisadi haklarda eşitliği ilkesini ve **“bir kişi bir oy”** görüşüne dayanarak halkın, bütün seçmenler tarafından seçilen milletvekilleri yoluyla hükümeti denetlemesini kastetmekteyiz. Bu kavramın geniş olan anlamı, aynı zamanda, halkın vekillerinin çoğunluğunun oyuyla her türlü durum için kayıtsız şartsız kanun yapabilme hakkını da kapsamaktadır. Buna göre demokratik düzenin ortaya çıkardığı **“halkın iradesi”**, en azından teorik olarak bu iradenin hür, kendi dışında hiçbir şarta bağlı olmayan, kendi kendisinin efendisi, kendisinden başka hiçbir kimseye karşı sorumlu olmayan bir irade olması anlamındadır. Bu demokrasi kavramının, **“demokrasi”** kavramını üreten eski Yunanlıların kullandığı biçimden çok uzak olduğu açıktır. Onlara göre **“halkın kendi kendini yönetimi”** -ki demokrasinin karşılığı budur- tam anlamıyla oligarşik bir yönetim öngörür. Site devletinde **“halk”**, devletin özgür doğmuş kişileri olup genel nüfusun onda birini nadiren aşan **“vatandaş”** sınıfıydı. Nüfusun geri kalanı ise askeri yükümlülüğü haiz iseler de kol kuvvetine dayanan bedeni işler dışında hiçbir iş yapmalarına izin verilmeyen ve hiçbir siyasi hakka sahip olmayan **“köle”**ler ve **“serf”**lerdi. Demokrasi kavramına bu tarihi gerçekler açısından bakacak olursak, bugün Batı'daki şekliyle demokrasi anlayışının, İslam'ın özgürlük anlayışına, Greklerin demokrasi anlayışından daha yakın olduğunu görürüz. Çünkü İslam bütün insanların toplumsal açıdan eşit olduklarını ilan eder. Bu nedenle ilerlemek ve düşüncelerini açığa vurmak için kendilerine eşit fırsatlar tanınmalıdır. Fakat diğer taraftan İslam, Müslümanların bütün işlerini, Kur'an'ın nasslarla ortaya koyduğu ve Hz. Muhammed (s)'in hayatının canlı örneği olduğu Şeriatın buyruklarına göre düzenlemelerini istemektedir. Bu toplumun kanun koyabilme özgürlüğünü ve çağdaş Ba-

tı'nın, demokrasi kavramına verdiği anlamın çok önemli ve özlü bir parçasını meydana getiren “**halkın iradesi**”nin mutlak egemenliğini sınırlayan bir zorunluluktur. Diğer taraftan İslam'da, Sovyetler Birliği'ndeki ve diğer sosyalist ülkelerdeki demokrasi anlayışını andıran yüzeysel bir benzerlik de bulunmaktadır. İslam'da olduğu gibi, bu ülkelerde de ideoloji, halkın kanun yapma özgürlüğünden önce gelmektedir. Ancak bu ideolojinin çizdiği sınırlar içinde kalabilen çoğunluk görüşü uygulamada geçerlilik kazanabilir. Fakat daha önce de söylemiş olduğumuz gibi bu, yalnızca yüzeysel bir benzerliktir. Çünkü İslam ilk olarak bütün toplumsal kavramlarını ahlaki açıdan mutlaka uyulması gereken ve değiştirilmesi mümkün olmayan Semavi bir Şeriatın temeli üzerinde kurar. Diğer taraftan sosyalist düşünce insan öğretisinin ürünüdür, beşeri bir görüştür; dolayısıyla çeşitli değişikliklere muhataptır. İkinci olarak İslam, anlaşılmasını ve hükümlerinin yorumunu yalnızca bireysel bilgi ve bilince bırakır, diğer birtakım kişi veya kurumların vardığı yorumları kabul etmeye ve onlara uymaya da zorlamaz. (Bu, İslam tarihinin çoğu aşamalarında görülen birçok vaziyet alışa aykırı olmakla birlikte böyledir. Ancak bilinmelidir ki bu konu ile ilgili İslami öğretiler son derece açıktır.)

Geçen açıklamalardan artık, Batı'daki “demokrasi” ve “demokratik özgürlükler” kavramlarının birbirinden oldukça ayrı anlamlara gelecek şekilde kullanılmış ve kullanılmakta olduğu açık bir şekilde belli olmuştur. Buna göre, olumlu veya olumsuz anlamda bu kavramları İslam'ın Siyaset Teorisine uygulamak bir belirsizlik ortamı ve kelimelerle aldatma eğilimi doğuracaktır.

Demokrasi ile ilgili söylenenlerin çoğu, Batı düşüncesinde önemli rol oynayan iktisadi ve siyasi kavramlar için de söylenebilir, çünkü bu tür kavramların çekirdekleri Batı tarihinin derinliklerine kadar uzanmaktadır. Fakat kavramlar İslam düşüncesine uygulanmak istendiğinde son derece belirsiz birkaç anlama da gelebilen ifadeler oluverirler. Bir insan; -bazı çağdaş İslam yazarlarının dediği gibi- bütün vatandaşlara iktisadi açıdan fırsat eşitliği tanıma ve milli serveti insaflı bir şekilde dağıtımına tabi tutmasından dolayı İslam'ın yönelişlerinde “sosyalist” olduğunu söyleyebilir. Fakat biz buna karşı benzeri bir yaklaşımla şunu diyebilmekteyiz: **“İslam, Marksist-Sosyalist anlamıyla sosyal hayatın bütün görüntülerini kaderciliğe bağlayan, ekonomiyi ahlaka ve bazı ruhi kurallara tercih eden, insanın kişisel değerini yalnızca milli servetin üretimine hangi ölçüde katkıda bulunduğuna bağlayarak insanlığın değerini düşüren sosyalizme taban tabana zıttır.”** Ayrıca, İslam'ın bir “teokrasi” oluşturma hedefi olup olmadığı sorusu basitçe “evet” veya “hayır” şeklinde cevaplanamaz. Teokrasi kelimesiyle herkes için geçerli olan ve belirli bir zaman için meydana getirilen bütün kanunların, toplumun “İlahi Kanun” diye bildiği kanunlardan çıkartılmasını kastedecek olursak, bu soruyu “evet” diye cevaplandırabiliriz. Fakat biz, teokrasi ile, tarihin Orta Çağların Avrupası'ndan bize aktardığı ve din adamlarının, yüksek siyasi egemenliklerin yularlarını ellerine almaya çalıştığı dönemleri kastedecek olursak o zaman kesinlikle bu soruya “hayır” diye cevap veririz. Bunun nedeni ise, gayet basittir, zira İslam'da papazlara veya “din adamları (ruhban) sınıfı” diye bilinen ayrıcalıklı bir sınıfa, bu nedenle dinin sırlarına vakıf ve ayinleri yönetmekle yalnızca kendisi görevli bulunan Hristiyan kiliselerine benzer bir kuruma da yer yoktur. Yetişkin her Müslüman tek başına dini emirlerini yerine getirebildiğine göre, dini gö-

revleri bilmekten ve sıradan insanın yapamayacağı bazı kehanetlere sahip olmaktan dolayı kazanılacak bir nevi kutsallık, İslam’da hiçbir topluluk veya kişi için söz konusu olamaz. Sö-zün özü: Batı’nın anladığı anlamda bir “teokrasi”nin, İslam toplumunda hiçbir anlamı olamaz.

Bütün bunlardan sonra, insanların İslam’la ilgisi olmayan kavramları, İslami kurum ve düşüncelere uygulamaya çalışmalarının kesinlikle saptırma, aldatma sonuçlarını doğurduğunu söyleyebiliriz. İslam düşüncesinin, Batı’da kabul gören düzenlerden pek çok yönden ayrılan kendine has bir toplumsal düzeni vardır. Bu düzenin etüt edilmesi ve anlaşılması, ancak kendi kavramları çerçevesinde mümkün olabilir. Bu temel gerçekten herhangi bir şekilde kopmak, günümüzde zihinleri uğraştıran toplumsal ve siyasal konular karşısında İslam Şeriatının tavrı-nın ne olduğunu aydınlatacak yerde kesin olarak karışıklığa ve kapalılığa sürükleyecektir.

İslam’ın Siyasal Biçimleri

İslam’ın siyasal düzenini araştıran kişinin yolundaki tek engel İslam’la hiçbir ilgisi bu-lunmayan kavramlarla İslam’ın devlet ve hükümet [yönetim] görüşünü anlatmaya çalışmak zorunda kalması değildir. Bundan daha büyük bir tehlike de Müslümanların çoğunun şimdiki ve gelecekteki siyasal gelişmelerimizde, geçmişte ortaya çıkmış devletlerinin örnek alınma-la-rını savunmalarıdır.

Geçen bölümde, halkı için mutluluk ve refahı sağlamak isteyen bir devletin temel ge-reksinimlerinin bazılarını sıralamıştım. Bunlar; toplumun toplumsal ve düşünsel gelişimi için tam bir serbestlik ve böylelikle siyasi hukuk alanında donukluk afetinden uzak kalmaktır. Biz İslam devletleri tarihine ve örnek İslam devleti ile ilgili görüşlere bir göz atacak olursak, fazla zorluk çekmeden söz konusu donukluğun izleri ile karşılaşabiliriz. Bu unsur da doğru ve uya-nık bir toplumsal gelişmenin gerekleri ile kesinlikle bağdaşamaz. Ben burada bu sözlerimle yalnızca İslam yazarlarının İslam’ın siyasi görüşü ile ilgili çalışmalarını kastetmiyorum. Bun-lar, bazen bize Abbasiler zamanındaki siyasi durumları aksettirmekten ve çoğunlukla da bu çağdaki yöneticilerin arzularına olumlu bir karşılık vermek gayretinden başkasını yansıtmamaktadır. Fakat bu sözlerimle özellikle geçmişte ve günümüzde birçok Müslüman’ın düşün-cesine hakim olan “İslam Devleti niteliğini kazanabilmek için tek bir şekil vardır” yolundaki düşüncüyü de kastediyorum. Onlara göre bu biricik İslam Devleti şekli, Raşid Halifeler dev-rinde gerçekleştirilen yapıdır. Ve yine onlara göre bu şekle uymaktan herhangi bir uzaklaşma devlete “İslami” niteliğini kaybettirir. Bundan daha hatalı bir düşünce olamaz.

Eğer biz, Kur’an ve Sünnetteki siyasi durumlarla ilgili hükümleri inceleyecek olursak, bunların belirli bir devlet şekli önermediklerini görürüz. Yani, Şeriat, İslam devletinin yapısı-nı şekillendiren belirli bir tarz vermiyor, anayasal bir teori için bize teferruatlı çizgiler de sunmuyor. Kur’an ve Sünnetten çıkan siyasi düzen bir hayal veya kuruntu olmayıp temelleri sağlam ve açıktır; her zamanda ve insanlık hayatının her durum ve şartında uygulanabilecek açık, siyasi bir biçimin sınırlarını çizmektedir. Bu siyasi biçimin amacı, her zaman ve ortamda uygulanabilmek olduğundan onunla ilgili hükümler, yalnızca genel çerçeve halinde gelmiş ve hiçbir şekilde teferruata girilmemiştir. Şüphesiz insanın siyasi, toplumsal ve ekonomik ihti-yaçları zamanla kayıtlıdır ve bu yüzden değişkendirler. En katı kanunlar ve kurumlar dahi bu

doğal gelişme ve değişme kanununun geçerliliğini sınırlayamaz, İslam Şeriatı da imkansızla uğraşmaz. Şeriat, İlahi bir kanun olduğuna göre, ta başından beri doğal olarak bu tarihi gelişme ve evrim gerçeğini göz önünde bulundurur. Bu nedenle İslam Şeriatının inananlara sunduğu siyasi temeller, sayıca sınırlıdır. Bundan sonrasında da anayasayı hazırlamayı, hükümeti kurmayı ve bununla ilgili olarak dönemin şartlarına uygun kanunlar koymayı her çağda Müslümanların içtiihadına bırakmış ve bunun için alanı oldukça geniş tutmuştur.

Şu anda üzerinde durmakta olduğumuz konu ile ilgili olarak rahatlıkla diyebiliriz ki; İslam devleti için belirli tek bir şekil söz konusu değildir, birçok şekiller vardır. Bu konuda her dönemde Müslümanlara düşen görev, ihtiyaçlarını gerçekleştirecek, en uygun şekli bulmaktır. Ancak buldukları şeklin ve kuramların toplumun hayatını düzenleyen açık ve kesin Şer'i hükümlerle tam anlamıyla uygun olması şarttır. Şeriattaki bu siyasi hükümler -ki bunları ileride geniş bir şekilde tartışacağız- bütünüyle, Raşid Halifeler devrindeki hüküm ve irade şeklinde tamamen özgür bir ortamda var olmuşlardır. Bu nedenle onların devletleri gerçek anlamıyla İslami devletler idi. Bu noktada, o çağda İslam devletini düzenleyen yazılı olmayan Anayasa -devlet idare biçimi ile ilgili Şeriatın nassları- yanında yöneticilerin Kur'an ve Sünnetin özünden içtihat yoluyla çıkardıkları yönetimin ^{İslam'da Yönetim Biçimi} tekniği ile ilgili diğer bazı kanunların da varlığını unutmamalıyız. Bunlara Kur'an ve Sünnetten herhangi bir şekilde çıkartılmayan, fakat, idari dengenin zaruriliğinin, toplumun menfaatinin ve sağduyunun gerekli kıldığı kanuni ve idari icraatlar da eklenir. Buna örnek olarak, Ömer b. Hattab (r)'ın "**Divan**" sistemini İranlılardan almasını ve yeni fethedilmiş bölgelerde Arap savaşıçılarını o bölgeleri mülk edinmekten men etmekle ilgili çıkardığı kanunu verebiliriz. Bu sıralardaki Şer'i yönetim tarafından böyle bir icraat ortaya çıkmış olduğundan; Şeriatın nassları veya özü bunlara aykırı düşmediğinden, o dönemde geçerli kabul edilmişlerdir. Fakat bu, yapılan bu işlerin ebediyen geçerli kalacakları anlamına da gelmez.

Sahabe Örneği

Şöyle bir soru sorulabilir: "Bizim için ulaşılmazı imkânsız bir şekilde, Hz. Muhammed (s)'in büyük ashabı İslam'ın hedeflerini bizim çıkarılarımızın hepsinden daha iyi anlamışlar mıydı? Böyle olduğuna göre, biz yönetim tekniğiyle ilgili mümkün olan en yakın biçimde onların örneğini takip etmek zorunda değil miyiz? Hem diğer taraftan Resulullah (s) bize hayatımızda onların gittikleri yoldan gitmemizi ve onları örnek almamızı emretmedi mi?"

Böyle bir söz, gerçekte, Müslüman'ı, bu parlak maziye bağlayan duygusal eğilimin güçlülüğünden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle araştırmamın bu noktasında bu soruyu cevaplandırmaya çalışacağım.

Hz. Muhammed (s)'in bizi ashabına uymaya çokça teşvik ettiğinde şüphe yoktur. Bu teşvik, sadece onların Peygamber (s)'in sohbetinde uzun yıllarını harcamalarından ve böylece hayatının ve meseleleri çözmekte izlediği yolun büyük bir kısmını bilmek imkânını elde etmiş olmalarından dolayı değildir, aynı zamanda onların çoğunun ahlaki olgunluk basamaklarında varılması güç olan yüce mertebelere yükselebilmiş olmaları gerçeği de vardır. Şu da var ki;

bizim, sahabelerin gittikleri yolu manevi bir şekilde izlememiz, özellikle onların kişiliklerini ön planda tutmamalarına rağmen yüce örnek olmaları, Allah'ın iradesine kendilerini teslim etmiş olmaları dolayısıyla onların ahlaklarını ve yaşayışlarını örnek almamız gerekir. Fakat bu, onlardan sonra gelecek olan toplulukların, devlet ve yönetim işlerinde onları aynen kayıtsız, şartsız taklit etmesi demek değildir. Bunun sebebi, önceden sözünü ettiğimiz gibi onların siyasi yapıyı içtihat sonucu ortaya çıkardıkları gerçeğidir. Bu yapının bu şekli almasında zamana bağlı gereksinimlerin ve bireysel içtihatların da payı vardır ve bu yapı, yalnızca Şer'i hükümler üzerinde kurulmamıştır. Hz. Muhammed (s)'in birçok hadisi onun, çeşitli bölgelerdeki valilerinin bağımsız içtihadi kararlar vermelerini kabul ettiğini ortaya koymaktadır. Belki de Muaz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderdiğinde aralarında geçen şu konuşma bu gerçeği tam anlamıyla ortaya koymaktadır:

“Sana bir dava getirildiğinde nasıl hükmedeceksin?”

Muaz: “Allah'ın Kitabına göre hükmederim” dedi.

Peygamber (s) sordu: “Eğer Allah'ın Kitabında bulamayacak olursan?”

Muaz: “O zaman Allah'ın Resulünün ^{İslam'da Yönetim Biçimi} Sünnet'iyle hükmederim” dedi.

Peygamber (s) sordu: “Eğer Resulullah'm Sünnet'inde bulamayacak olursan?”

Muaz: “Tereddüt etmeden, görüşüme göre içtihat ederim” dedi.

(Ravi olan Ebu Hureyre) dedi ki: Resulullah (s) ellerini göğsüne vurdu ve şöyle söyledi: “Resulullah'ın elçisini, Resulullah (s)'m beğendiği bir şeye muvafık kılan Allah'a hamd olsun.”⁴

Muaz, kendisinin koyacağı idari karar ve içtihatlarının bir gün gelip Kur'an ve Sünnet'in nasslarına kalıcı şekilde eklenip birlikte değerlendirileceğini hayal bile edemezdi. Aynı şekilde Hz. Muhammed (s)'in da Muaz'ın içtihadi kararlarını, onun valilik yaptığı bölgenin zaman ve mekân sınırlarını aşarak, bir kimse için uyulması gerekli bağlayıcı kararlar olarak değerlendirmiş olması da imkânsızdır. Sonradan gelecek insanlar açısından bağlayıcı olması bir tarafa, aynı konu hakkında bir sahabenin içtihadının başka bir sahabenin içtihadından ayrı olması dahi mümkündü; nitekim pratikte de böyle olmuştur. Az önce aktardığımız hadis, Hz. Muhammed (s)'in Muaz'a verilmiş zekâ ve kavrayışı beğendiğini ortaya koyan bir ikrardır. Muaz Allah'ın Kitabında ve Resulünün Sünnet'inde açık nass bulunmadığı durumlarda tek başına bir görüşü ileri sürerek, içtihat edebilme hakkını idrak etmiş, Resulullah (s) da bunu beğenmişti. Peygamber (s)'in, ashabından hiçbirinin ister inanç düzeyinde, ister pratik düzeydeki bireysel içtihadını dini anlamda herhangi bir kimse için bağlayıcı bir hüküm olarak değerlendirmediklerini söylemek, tarihe karşı adaletli davranmanın bir gereği olsa gerek. Onlar oldukça alçak gönüllü insanlardı ve hiçbirisi kendisi için, bütün çağlara kanun koyma sıfatını ileri sürmeye yeltenmedi. Fakat bu sıfatı bizzat onlardan sonra gelenler onlara verdi. Bazı insanların Peygamber (s)'in büyük sahabelerini beğenmeleri -haklı sebepleri de olsa- insan tabiatının mükemmel olmayaca-

⁴ Tirmizi ve Ebu Davud. Ebu Hureyre (r)'den rivayet etmişlerdir.

ğı gerçeğini görmelerine engel oldu. Bu gaflet yüzünden onlardan sonra gelenler hatalı olarak sahabelerin bireysel içtihatlarıyla vardıkları siyasal durumlara ait küçük büyük her türlü içtihadı ne Şeriat ne de sağduyu tarafından benimsenemeyecek şekilde İslam ümmetinin her zaman için uyması gereken “hukuki öncelikler” olarak değerlendirdiler.

Hz. Muhammed (s)’in ashabına olan hürmetimizle ve onların tarihteki yerlerini takdir etmekle birlikte deriz ki; içtihat yoluyla ortaya çıkan hükümler, -müçtehit ne kadar önemli bir insan olursa olsun- müçtehidin yetiştiği ortamın ve ilmi derecesinin damgasını taşır. İlim ise insanın ahlakından ve kişisel büyüklüğünden ziyade, toplumsal ve siyasal konularda çağına kadar aktarıla gelen tarihi bilgilerden etkilenir. Hiç şüphesiz bizler on üç asır önce yaşayan sahabelerden daha çok tarihi deneyime sahip bulunuyoruz. Üstünlüğümüzün, yeteneğimizin sonucu olmayan bu durumda bizim görevimiz aradan geçen bunca zamanda ortaya çıkan büyük gelişmeleri, evrimi, bütün düşünce ve nazariyeleri, ilmi buluşları izlemektir. Böylece biz, İslam’da toplumsal ve iktisadi ilişkilerin derinliklerini bazı yönleriyle sahabelerden daha iyi kavramak imkânına sahip olduğumuzu idrak edebilmeliyiz. Çünkü biz, meseleleri, yalnız onların deneyimleri ışığında incelemeyip, aynı zamanda onlar için gaybın perdeleri arkasında gizli kalan geçen on üç asırda biriken fikri ve tarihi bilgilerin ışığında inceleyebilmek imkânına sahibiz.

İslam’ın bütün çağlar için, ebedi bir mesaj olduğunu ve bu yüzden onun, araştırmaktan ve çalışmaktan yorulmayan insan aklına açık olması gerektiğini unutmamalıyız. Nitekim evrenin gelişimi hakkında bilginiz arttıkça, öncesine nazaran, Kur’an-ı Kerim’in ve Hz. Muhammed (s)’in önderliğinin içerdiği hikmet hazinelerini İslam hukukunu daha iyi anlama imkanımız olur. Bunun için bizim Kur’an ve Sünnet’in ışığında özgür içtihat edebilme hakkımız, yalnızca müsamaha gösterilecek değil, zorunlu bir haktır. Özellikle Şeriatın sustuğu ve hiçbir hüküm koymadığı veya sadece genel prensipleri koymakla yetindiği konularda teşvik gören bir haktır da.

Bizim, idari yeterlilik ve toplumsal adaletin sağlanması için kullanılabilecek en yararlı araçlar ile ilgili olarak vardığımız her sonucun, içinde yaşamakta olduğumuz çağın, iktisadi ve toplumsal şartlarından etkileneceği açıktır. Buna göre İslam devletindeki kanuni icraatın çoğunun çeşitli zamanlarda farklılık göstereceği de mantıklı bir sonuçtur. Bunun Kur’an ve Sünnet’te yer alan ve değiştirilmesi söz konusu edilmeyen teşrii nasslara hiçbir şekilde etki edemeyeceği ve bizim Şeriatta herhangi bir nassa dayalı olmaksızın koyacağımız bütün kanunların hiçbir şekilde açık nasslarla çatışmaması gerektiği de açıktır. Buna göre, Raşid Halifeler devrinden on üç asır geçtikten sonra İslam devleti için yapılacak bir Anayasanın, onların çağlarındaki anayasadan farklı olması da gayet doğaldır.

Bir zamanın siyasi gereklerinin, diğer bir zamanın siyasi gereklerinden ayrı olduğunu anlayabilmek için, on üç asırlık bir süreyi göz önünde bulundurmamak gerekmiyor. Birkaç on seneyi aşmayan kısa bir süre içerisinde Raşid Halifelerin siyaset ve yönetim işlerini çözmek amacıyla izledikleri yollar, çağdaş bir deyimle “**devletin anayasası**” bile değişik olmuştur. Örnek olarak devlet başkanım seçme problemini alalım.

Doğal olarak Sahabeler arasında hükümetin seçim esasına dayalı olarak başa gelmesi

gerektiğinde görüş ayrılığı yoktur. Çünkü bu konuda Şeriat -ileride göreceğimiz gibi- kesin sözünü söylemiştir. Fakat, devlet başkanının seçimle başa gelmesinde tartışma olmamakla birlikte, Şeriat bu amacın gerçekleştirilmesinde belirli bir metot önermemiştir. Buna dayanarak sahabe haklı olarak seçim yollarının, Şeriatın sınırları dışında kaldığını kabul etmişlerdir. Bu nedenle genel yararı gerçekleştirebilmek konusunda görüşlerin ayrılığı doğrultusunda, araçlarının da ayrı olmasında hiçbir sakınca görmemişlerdir. Peygamber (s)’in vefatı sırasında Medine’de bulunan Muhacirler’in ve Ensar’ın büyükleri tarafından ilk halife Hz. Ebu Bekir’e biat edildi. Ebu Bekir de vefat etmeden önce Hz. Ömer’i halife seçti. Sonra bütün ümmet bunu uygun bularak, Hz. Ömer’e biat ettiler. Buradaki “uygun bulmak” bir çeşit seçim kabul edilir. Ömer’de vefatı sırasında sahabelerin ileri gelenlerinden altı kişiden meydana gelen “Halifeyi seçecek Heyet”i tespit etti ve sonra da halifeyi kendi aralarından seçmelerini onlara söyledi. Onlar da aralarından Hz. Osman’ı seçtiler. Bütün Müslümanlar da aynı şekilde Ömer’den sonra Osman’ın yasal halife olduğunu kabul ettiler. Osman’ın vefatından sonra da, Medine’de Peygamber Mescidi’nde Müslümanlardan bir topluluk Hz. Ali’nin halife olmasını istedi. Sonra da halkın çoğunluğu ona biat etti.

İslam devletinin anayasasının önemli bir noktası ^{İslam’da Yönetim Biçimi} Raşid Halifeler Devri diye adlandırdığımız bu dönemde işte böyle değişik şekillerde çözümlenmişti. Devlet başkanını seçmek meselesinin anayasal açıdan büyük bir önem taşıdığını söylemeye bile gerek yoktur. Sahabelerin, ister seçmenler, ister seçim şekli açısından bu konu için buldukları çözümler, onlara göre anayasanın zaman zaman değişmesinin mümkün olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu değişiklik İslam devletinin “İslamilik” niteliğini de hiçbir şekilde zedelemeyiz.

Ayrıca -devlet idaresi de dâhil- tüm İslami amaçların Raşid Halifelerin gayretleriyle en mükemmel şeklini kazandıklarına inanmak da hatalıdır. Böyle olsaydı İslam, bir hayat şeklinin daimi tekrarından ibaret kalır ve yalnızca geçmişlerimizin yaptıklarını kör bir taklitle bizlerin de yapmamızı isteyen bir çağrı olurdu. Fakat gerçek şu ki: İslam, hayatın manevi olduğu kadar toplumsal ve dolayısıyla siyasi yönlerinde devamlı olarak ileriye gitmek için bir çağrıdır.

Raşid Halifeler devri, İslam siyaseti için ne İslam tarihinde, ne de daha sonraki çağlarda parlak bir başlangıçtı. Fakat bununla birlikte tarihi açıdan yalnızca bir başlangıç olarak kalacaktır. Hz. Ebu Bekir’in hilafeti ele almasından Hz. Ali’nin şehit edilmesine kadar İslam devleti meydana geldiği unsurlar açısından devamlı gelişme durumunda idi. Bu gelişme, diri bir organın gelişmesi gibi her bir yeni fetih, her bir yeni idari bilgi ile birlikte ortaya çıkan sürekli bir gelişmedir. Bu devlet bir nesillik bir zaman süresi içerisinde Arap Yarımadasının sınırları içinde Kuzey Afrika’dan Orta Asya’nın içlerine kadar yayıldı. Bu devlet, Peygamber (s) zamanında işleri, çobanlık ve ziraat olan ilkel toplumları barındırıyordu; aynı zamanda bunların ihtiyaçları basit, problemleri de nispeten azdı. İşte bu toplum kendisini ansızın, kompleks bir yapıya sahip bulunan İran ve Bizans medeniyetlerinin varisi olarak buluverdi. Mevcut şartlar, idari yetkinlik alanındaki gelişmeye mümkün olan asgari zamanı vermeyi gerektirirken; bütün gayretlerini savaş alanına yöneltmelerini de zorunlu kılıyordu. Diğer taraftan siyaset ve ekonomi alanlarında şaşırtıcı problemlerle karşılaşarak durdular. Bu durum, onların tamamen tecrübe, ani kararlar almalarını gerektiriyordu. Bundan sonra gelen bizler bu ilk tecrübelerin yanın-

da durup sonra da Raşid Halifeler devrinden bu yana on üç asır geçtikten sonra, İslam devletimizi onlarınki gibi ve onların devletlerini kurdukları taslak üzerinde kurmaya çalışırsak; onların kabul ettikleri ve her şeyleriyle benimsedikleri çağrının gereklerini yerine getiren bir iş yapmış olmayız, aksine bu sahabelerin başlattıkları yaratıcı gayretlere apaçık bir hıyanet olur. Sahabeler gelecek nesillere yolu açan ilk önderlerdir. Bizim görevimiz de eğer gerçekten onlara uymak istiyorsak onların başlattıkları bu işi yeniden ele almak ve onların yaratıcı bir ruhla gittikleri yolda aynı ruhla devam etmektir. İslam dinini bize bildiren eşsiz önder ve mesajın ilk tebliğcisi Hz. Muhammed (s): **“Ashabım Ümmetime emanettir”** (Müslim, Ebu Bürde’den rivayet etmiştir.) derken bize bunu tavsiye etmiyor muydu?

3. SEÇİM VE ŞURAYA DAYALI BİR HÜKÜMET

İslam Devletinin Hedefleri

İslam devletinin ayakta durmasında asıl gaye, İslam ümmetinin birliğini ve bu ümmetin bireylerinin dayanışmasını gerçekleştirecek siyasi organların varlığını sağlamaktır. Allahu Teala şöyle buyurmaktadır.

İslam'da Yönetim Biçimi

“Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı tutunun ve birbirinizden kopmayın. Ve Allah’ın size verdiği nimetleri hatırlayın: Siz birbirinize düşman iken kalplerinizi nasıl uzlaştırdı da O’nun lütfü ile kardeş oldunuz ve ateşli bir uçurumun kenarında [iken] sizi ondan [nasıl] korudu. Bu şekilde Allah mesajlarını size açıklar ki hidayet bulasınız ve belki içinizden iyi ve yararlı olana davet eden, doğru olanı emreden, eğri ve yanlıştan alıkoyan bir topluluk çıkar: Nihai kurtuluşa erişecek kimseler, işte bunlar olacak.” (Al-i İmran: 103-104)

Bu iki ayetten anlaşılmaktadır ki, İslami bir devlet bizatihi amaç ya da san değil fakat yalnızca bir araçtır. Amaç ise, kendisini iyiliğe ve adalete adanmış, hakkı gerçekleştiren, batılı ortadan kaldıran bir topluluğu ortaya çıkarmaktır. Diğer bir ifadeyle; mümkün olan çok sayıda fertlerin, Allah’ın fitri yasına, İslam’a uygun bir şekilde (maddeden ve manen) yaşamalarını sağlamaktır. Bu hedefi gerçekleştirebilmek için toplumun fertlerini birbirine bağlayan güçlü bir kardeşlik duygusunun varlığı gereklidir. Bu nedenle Kur’an- ı Kerim, şöyle buyurmaktadır:

“Müminler ancak kardeşirler.”⁵

Peygamber (s) de birçok hadisinde çeşitli münasebetlerle bu zorunluluğu tekit etmiştir: **“Müminler birbirini güçlendiren yapı taşları gibidir.”**⁶ “Müslüman Müslüman’ın kardeşidir; ona zulmetmez ve onu düşmanına teslim etmez; Müslüman kardeşinin ihtiyacını görenin, ihtiyacını da Allah görür; Müslüman’ın bir üzüntüsüne çare bulanın da Allah, kıyamet üzüntülerinden bir üzüntüsüne çare bulur; Müslüman’ın ayıbını örten kimsenin Allah da Kıyamet Günü’nde ayıbını örter.”⁷

⁵ Hucurat, 10

⁶ Buhari ve Müslim, Ebu Musa’dan rivayet etmişlerdir.

⁷ Buhari ve Müslim, Abdullah b. Ömer’den rivayet etmişlerdir.

Peki, bu kardeşliğin dayandığı duygusal temel nedir? Tabii ki, bu temel, İslami olmayan toplumların siyasi birlikteliklerini üzerine kurdukları ve temel prensip olarak kabul ettikleri kabileye, kavme ve vatana bağlılık değildir. Peygamber (s) ise gerçek müminde hiçbir şekilde bulunmaması gereken şeyler olarak bunları yermiştir:

“Atalarıyla övünmek cahiliye adetlerindendir. Kişi ya Allah’tan korkan bir mümindir veya bedbaht bir günahkâr. İnsanların hepsi Adem’denidir. Adem de topraktır. (Dolayısıyla kimse atalarıyla övünemez.)”⁸

Her türü ve şekliyle milliyetçilik, insanlar arasında eşitlik temeline dayanan İslam ilkelere ters düşmektedir ve bu yüzden İslam birliğinin temeli olarak kabul edilmemesi gerekir. Kur’an ve Sünnet’in öğretileri İslam birliğinin, her türlü ırk, vatan ve dil kavramlarının da ötesinde tek bir temelden fışkıran genel bir kardeşlik, bütün insanların aynı inanç ve aynı ahlak görüşünde birleşmeleri karakterini taşımasını ister. İslam’a göre yalnızca böyle bir inanç ve ahlak birliği insanları birleştirebilecek meşru bir temel sağlayabilir. Fakat diğer taraftan, belirli bir milletin veya bölgenin gerçek veya hayali çıkarlarını ahlaki değerlerin üzerine çıkartmaya gelince; Peygamber (s), bunu kesin ve açık bir şekilde yasaklamıştır:

“İrkçılığa (asabiyyete) çağıran bizden değildir. İrkçılık uğruna savaşan bizden değildir. İrkçılık uğrunda ölen bizden değildir.”⁹

Sahabelerden biri, bir kişiyi İslam’dan çıkartan asabiyyetin (ırkçılığın) ne olduğunu sorunca, Peygamber (s) cevap verdi:

“Kavmine, adaletsiz bir durumda yardımcı olmandır.”¹⁰

Peygamber Efendimiz (s) kişinin kavmini sevmesinin, kişiyi başkalarına zulmetmeye götürmedikçe “asabiyyet- kavmiyetçilik” olamayacağını da açıklamıştır.¹¹

“Kardeşine, ister zalim olsun, ister mazlum olsun yardım et” diye buyurmuştur. Bir adam:

“Ya Resulullah (s), o mazlum iken ona yardım etmeyi anladık. Zalim olduğu halde ona nasıl yardım edeyim?” diye sordu. Peygamber (s) de:

“Sen onu zulmünden alıkoyarsın. İşte bu senin ona yardımındır” diye buyurdu.”¹²

Buna göre, insanlar üzerindeki zulmü ve haksızlığı önlemek, yeryüzünde adaleti ayakta tutmak, İslam’ın toplumsal düzeninin nihai hedefi oluyor:

“Siz, insanlığın iyiliği için çıkarılmış hayırlı bir topluluksunuz; doğru olanı emreder, eğri olandan alıkoy arsınız...” (Al-i İmran:110)

⁸ Tirmizi ve Ebu Davut, Ebu Hureyre’den rivayet etmişlerdir.

⁹ Ebu Davut, Cubeyr b. Mut’ım’dan rivayet etmiştir.

¹⁰ Ebu Davud, Vaile b. el-Aksa’dan rivayet etmiştir.

¹¹ Ahmed b. Hanbel ve İbn Mace, Ebade b. Kesir’den rivayet etmişlerdir.

¹² Buhari ve Müslim, Enes’ten rivayet etmişlerdir.

İşte İslam toplumunun ahlaki değerleri bu geniş kapsamlı temel üzerinde yükselir: “İyiliği emreder, kötülükten sakındırır.” İslam devletinin ayakta durması veya yıkılması — Müslüman olanlarla olmayanlar için aynı şekilde söz konusu olan adaletin bu yüce örneğine bağlıdır. Gerçekte İslam devleti, bu yüce gayeyi gerçekleştirmek için kurulmuş, siyasi mekanizmalardan başka bir şey de değildir.

İslami Devlet düşüncesine anlamını veren ve ayakta durmasının gerekçeleri olan prensipler, iyilik, hak ve adaletin egemen olabilmesi için İslam kanununu, yeryüzünün kanunu haline getirmek, toplumsal ve iktisadi ilişkileri bütün fertlerin özgürlük, güven ve şereften paylarını almalarını sağlamak, kişilerin mümkün olduğu kadar az engelle karşılaşarak ve mümkün olduğu kadar şerefle ve teşvik görecektir şekilde çalışmalarında kişiliklerini geliştirmek, erkek, kadın bütün Müslümanlara İslam’ın davet ettiği ve yalnız inanç sahasında değil, pratik hayatta da istediği ahlaki hedefi gerçekleştirmeleri için gereken imkânları sağlamak, Müslüman olmayan halkının her türlü güvenliklerini sağlayıp toplumsal ve kültürel bağımsızlıklarını garantilemekle birlikte dini inanç ve ibadetlerinde onların fiili güvenliklerini sağlamak, vatani dış düşmanlardan ve içeride de parçalanmaktan korumak ve İslam öğretilerini koruyup İslam dinini mümkün olan geniş sınırlara yaymaktan ibarettir. Devlet, işte bu hedefleri gerçekleştirdiğinde, en azından hükmü altında bulunan bu bölgede “Allah’ın yeryüzündeki Halifesi” niteliğini almaya hak kazanır.

Yol Gösterici İlkeler

Hukuki açıdan İslam Devleti yasallığını —yani insanları idare hakkı ve onların devlete itaat görevleri— Kur’an’ın şu kesin hükmüne dayanarak kazanır:

“Siz ey imana ermiş olanlar! Allah’a, Peygamber (s)’e ve aranızdan kendilerine otorite emanet edilmiş olanlara itaat edin..”(Nisa, 59)

Bu kısa ifade ile Kur’an-ı Kerim, İslam Devletinin karakteriyle ilgili önemli ve genel ilkeler ortaya koymaktadır:

Birincisi: Devletin en önemli görevlerinden birisi, hiç şüphesiz hâkimiyeti olan bölgelerde Şer’i hükümleri uygulamaktır. Böyle bir gereği Kur’an-ı Kerim’in şu ayeti ağır bir hükme bağlamaktadır:

“Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlardır gerçek fasıklar!” (Maide, 47)

Buna göre, hiçbir devlet kendi işlerinde, genel karakterde olan bütün durumlarda, Şeriatın hükümlerinden ayrılamayacağını açıkça ifadelendiren bir hükmü anayasasına koymadıkça, İslami bir devlet olarak görülemez. Burada, devletin kanun koyma hakkının ancak “genel karakter taşıyan” durumlarda olduğunu söylemek Şeriatın yalnız bu tür meselelerle ilgilendiği anlamına gelmiyor, çünkü İslam Şeriatı, özel olsun genel olsun, insan hayatının bütünüyle ilgilenmiştir. Bununla birlikte toplumsal bir kurum olduğu için devletin, insan hayatının ancak toplumsal görüntüleriyle ilgilenebileceğini de unutmamamız gerekiyor. Bu yüzden devlet,

Şeriattan yalnızca bu alan ile ilgili esas ve hükümler mecmuası istemektedir.¹³

İkincisi: Kendilerine işaret ettiğimiz bu Şer’i hükümler İslam Devletinin yapısında her zaman için kök salmış halleriyle kalıp, her türlü işi yönlendirmelerine rağmen; doğası gereği bize devletin yönetim işlerinde ihtiyaç duyduğumuz her türlü ayrıntıyı veremez. Buna göre, zamanımıza ve hayatımızın gereklerine uygun, aynı zamanda şeriatın nasslarına veya ruhuna aykırı olmayan kanunları oluşturmamız kaçınılmazdır. Nitekim Allah bizi bu durumdan sakındırmak için şöyle buyurmuştur:

“Allah ve Elçisi bir konuda hüküm verdikten sonra artık inanmış bir erkek ve kadının kendileriyle ilgili konularda tercih serbestisi yoktur: [bu, hakkı kendinde görerek] Allah’a ve Elçisi’ne isyan eden kimse, apaçık bir sapkınlığa düşmüş olur.” (Ahzab, 36)

Buna göre devlet, anayasasının yönetimle ilgili bağlayıcı niteliği olsun olmasın her kanununun, şeriat nasslarından herhangi birisine aykırı düştüğü takdirde yürürlük kazanamayacağı, hükme bağlaması gerekir.

Üçüncüsü: Kur’an’ın “Allah’a itaat ediniz ve Resulüne de itaat ediniz” emrini “Sizden olan emir sahiplerine de (yöneticilere de) itaat ediniz” emrinin izlediğini gördük. Burada “sizden” kelimesiyle Müslümanlardan bir topluluk kastediliyor. Bu, Müslümanların kendileri dışında hiçbir topluluğa itaat etmemelerini, bununla birlikte şeriatın uygun gördüğü yolla başa gelmiş Şer’i hükümete itaat etmeyi dini bir gereklilik [vacib] olarak hükme bağlamaktadır. Devlete itaat, haliyle, bütün uygar toplumlarda vatandaşlığın temel prensibi olarak kabul edilmektedir. Fakat şu nokta kayda değerdir ki, bir İslam siyaseti bağlamında bu yükümlülük, devletin şeriatın yasakladıklarını meşrulaştırmadıkça veya emrettiklerini yasaklamadıkça süren bir yükümlülüktür. Nitekim şu hadis de bunu hükme bağlamıştır:

“Masiyetle (Allah’a karşı gelmeyi gerekli kılan herhangi bir hususla) emrolunmadıkça hoşlansın ya da hoşlanmasın dinleyip itaat etmek her müminin görevidir. Masiyetle emredilecek olursa o zaman, ne dinlemesi, ne de itaat etmesi gerekir.”¹⁴

İslam toplumunun “kendilerinden olan emir sahiplerine” itaat etmeleri gereği, yönetici ve amirlerin (ulu’l-emr) Allah’ın ve Resulünün emirlerine itaat etmeleri şartına bağlıdır. Bu temel noktadan şu sonucu çıkartıyoruz: Hükümetin çalışmalarını kontrol etmek, halkın görevlerindendir. Hükümet görevini gereği gibi yerine getirdikçe halk ona güvenecek ve doğru yoldan sapacak olursa, ondan güvenini geri alacaktır. Bu nedenle halkın rıza ve muvafakati, İslam devletini ayakta tutan en önemli unsurdur.

Dördüncüsü: Şüphesiz halkın güvenliğini kazanma zorunluluğu, daha önce hükümetin halk tarafından hür bir seçimle seçilmiş olmasını ve gerçek anlamda halkı temsil edebilmesini gerekli kılmaktadır. Bu da Kur’an’ın “minkum/sizden” kelimesinin işaret ettiği hususların bir diğeridir. Bu lafız bütün Müslüman ümmete bir bütün olarak işaret etmektedir. Yoksa, bunun-

¹³ Kitabın 6. Bölümünde Şer’i hükümlerin bir arada toplanmasıyla ilgili bazı kişisel düşünceleri ortaya atmış bulunuyoruz.

¹⁴ Buhari ve Müslim, Abdullah b. Ömer’den rivayet etmişlerdir. 54

la belirli bir topluluk veya belirli bir sınıf kast edilmiyor. Demek ki; İslam Şeriatının hedeflerinin gerçekleşebilmesi için, devlet başkanının seçimle başa gelmesi zorunludur. Seçim dışında herhangi bir yolla hakimiyeti elde etmek halinde, halkın itaat etme yükümlülüğü kalmaz; hakim Müslüman bir kişi olsa da. Çünkü böyle bir yolla hâkimiyeti elde etmek, Müslüman topluluğun dışında kalan bir güç kanalıyla onları egemenlik altına alma şekillerinden birisi olmaktan başka bir şey değildir.

İslam Devletinde Hâkimiyetin Kaynağı

Araştırmamız bizi, siyaset felsefesi açısından ilginç olan, bir soru sormaya doğru itiyor: İslam Devleti, hâkimiyet sıfatını hangi kaynaktan alıyor? İlk anda görüldüğü gibi gerçekte bu soru, teorik bir soru değildir.

Devletin idari çalışmaları ve siyasi düzen, yaşantısında ve iktisadi ilerlemelerinde faydalı bir yol tuttukça, normal bir vatandaş “devletin hâkimiyet kaynağı” konusunda düşünmeyebilir. Fakat buna karşılık hiçbir tarihçi vatandaşlarının devletlerine verdikleri manevi değer gerçeğini görmezlikten gelemes. Bu değerler, zamanla vatandaşların ruhları üzerindeki etkilerini daha da keskinleştirirler ve bunlar sonunda halkın toplumsal yaşantısını geniş bir şekilde etkiler. Şüphesiz en iyisi olsa da herhangi bir siyasi düzenin dış yapısının, amaçlarını kendi başına gerçekleştirmesi mümkün değildir. Son kertede o düzenin toplumsal yetkileri içeriğine dayanmaktadır. Bu manevi içerikler, eksik veya yanlış olacak olursa toplum üzerindeki etkileri de haliyle kötü ve yıkıcı olacaktır. Buna göre Müslümanların asırlar boyunca kendilerine has ruhtan ve toplumsal düzenlerinden uzak kalmalarını, devletin hakimiyet kaynağını teşkil eden fikri ve ruhi temellerine uzak kalmalarına oranla ortaya çıkan kavram kargaşalığında aramak muhtemelen doğru olacaktır. Bu kargaşalık bize, Müslümanların uzun zaman boyunca müstebit hükümdarlar elinde zulmün her çeşidine kolayca teslim oluşlarını da açıklayabilir.

Zamanımızdaki siyasi ortamın, zulme pasif bir şekilde teslimiyetin devamına artık göz yummayacağı açıktır. Batı’nın siyasi görüşlerinden etkilenmelerinin bir sonucu olarak Müslüman aydınlardan sayısı gittikçe artan çoğunluğu ısrarla halkın iradesinin, devlet yapısının oluşturulmasında ve kanun yapma alanında kesin ve biricik etken olmasını istemektedirler. Hatta ilkece İslam devleti fikrini kabul eden modern Müslümanlardan hatırı sayılır bir çoğunluk Peygamber (s)’in şu sözünü temel alarak “İnsanların birleşmiş iradesi” [icma] için mutlak hâkimiyeti savunuyorlar: “Allah, ümmetimi sapıklık üzere birleştirmes.”¹⁵

İşte Müslümanlardan bir kısmı bu hadise dayanarak, şu sonuca varıyor: Halkın tamamının veya çoğunluğunun görüş birliği ile kabul ettikleri her şey, şartlar ne olursa olsun doğrudur.¹⁶ Bu görüşün içindeki yanlışlığı kavrayabilmek için, bir kimsenin fikri bir dehaya sahip olması gerekmiyor. Hz. Muhammed (s)’in az evvel anılan hadisinin, olumlu değil dı olumsuz

¹⁵ Tirmizi, Abdullah b. Ömer’den rivayet etmiştir.

¹⁶ Bu söz eski Romalıların söyledikleri şu söze benzetilmektedir: “Halkın sesi, Tanrı’nın sesidir” [vox populi, vox dei]. Bu ise bugün Batı’nın bütün demokratik ülkelerinden yankısını duyduğumuz bir sestir.

(*) “Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak” gibi bir anlam ifade eden Arapça bir deyim harfi tercümesidir — çevirenin notu.

bir cümle olduğunu göz önünde bulundurmak gerekiyor. Peygamber (s) bu hadisiyle, ondan ilk anda anlaşılan manayı kastetmiştir. Yani aynı anda bütün Müslüman tim metin hatada birleşmesi mümkün değildir. Mutlaka ümmet arasında sapıkların gittiği yoldan gitmeyecek, doğru yola devam edecek kişiler ve topluluklar bulunacaktır, demek istiyor.

Buna göre bizler, İslam'ın siyasi düşüncesinde "halkın iradesi"nin sınırlarından söz ederken, yanılmamak ve "harareten ateşle sakınanın" (*) durumuna düşmemek için, son derece dikkatli olmamız gerekiyor. Yani, geçmiş çağların İslami olmayan otokrasileri yerine, halkın mutlak egemenliğine dayanan İslam'la hiçbir ilgisi bulunmayan bir başka düzeni geçirmemek için son derece dikkatli olmamız gerekiyor.

Biz duruma, İslam devletinin Şer'i haklarının, halkın belirli bir ideolojiyi tercih etmesi, ona itaat etmesi ve hükümetin yönetimde kalmasının halkın devlet işlerinin yönetimini uygun bulmasına bağlı olduğu açısından bakacak olursak; kişinin bu noktada, "Hâkimiyet halkındır" diyerek aldanabileceğim görürüz. Fakat biz, uyanık bir İslam toplumunu ele alıp halkın, yönetim şekline, toplumsal ve siyasi dayanışmaya İslam Şeriatının kabulüyle ilgili bir sonuç olarak baktığımızda, böyle bir durumda, gerçekte halk için mutlak bir egemenlik hakkını andıran bir hak bulunmadığını da görürüz.

Aziz ve Çelil olan Allah buyuruyor ki:

"De ki: Ey mutlak egemenlik sahibi Allahım! Sen egemenliği dilediğine verirsın, dilediğinden alırsın; dilediğini yüceltirsın, dilediğini alçaltırsın. Bütün iyilikler Senin elindedir. Doğrusu, Sen istediğini yapmaya kadırsın." (Al-i İmran, 26)

Bu ayet-i kerimeye göre, İslam devletinde hâkimiyetin gerçek kaynağı: Şeriatın hükümlerinde açıklandığı şekliyle, ilahi iradedir. İslam toplumunun egemenliğine gelince, o, vekâleten bir hâkimiyettir ve bu hakimiyet ipinin ucu da Allah'ın elindedir. İslam Devleti, halkın iradesinin bir sonucu olarak var olabiliyor ve halkın arzularına boyun eğiyorsa bile, hâkimiyetin kaynağı Allah tarafındandır. Eğer devlet, geçen sayfalarda açıkladığımız Şer'i şartları yerine getirecek ve bunları izleyecek olursa, halkının itaatini istemek hakkını elde eder. Nitekim bunu Resulullah (s) hadisinde de açıklamıştır:

"Bana itaat eden, Allah'a da itaat etmiş olur. Bana karşı gelen de Allah'a karşı gelmiş olur. Emir'e itaat eden, bana da itaat etmiş olur. Ona isyan eden bana da isyan etmiş olur." (Buhari ve Müslim, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.)

Bu nedenle halkın çoğunluğu devlet başkanlığını belirli bir lidere vermeyi kararlaştırırsa, şahsi görüşü nedeni ile bu karara katılmasa bile, İslam Devleti vatandaşı olan her Müslüman dini açıdan bu karara uymayı gerekli görmelidir.

Devlet Başkanı

Devletin asıl hedefinin belirli bir milleti veya kültürü diğer milletlere ve kültürlere üstün kılmak olmadığını söylemiştik. Asıl hedef ancak, İslam Şeriatının toplumsal hayatın her görünümünde uygulandığı bir düzen kılmak olabilir. Buna göre, devlet başkanlığı görevinin bu

Şeriata ve katından geldiği ilahi kaynağa inanan, yani Müslüman olandan başkasına verilmesinin mümkün olmayacağı gerçeği açıkça ortaya çıkmaktadır. Onu ayakta tutmaya çalışan İslami bir devletin varlığı olmadan, İslami bir yaşantının olması mümkün olmadığı gibi; aynı şekilde devlet mekanizmalarının kendi arzusuyla ve içtenlikle İslam öğretilerine boyun eğen kişilerin ellerinde bulunmadıkça, gerçek anlamda devletin İslami bir devlet olabilmesi de mümkün değildir.

Bu ilke doğal olarak bütün vatandaşlarının Müslüman olduğu (Suudi Arabistan ve Afganistan gibi) devletlerde zorluklar doğurmayacaktır. Fakat önemli sayıda Müslüman olmayan bir azınlığın yaşadığı İslam bölgelerinde -ki İslam ülkelerinin çoğunluğu bu türdendir- durum böyle değildir. Devlet başkanlığını sınırlayan bu şartın gerisinde, halktan Müslüman olanla olmayanlar arasında bir ayrıcalık doğurmak için ileri sürüldüğü şeklinde bazı endişelerin ortaya atılmasına sebep teşkil etmesi mümkündür. Gerçekte ise dini ayrıcalık endişesi duyulan bu nokta hükümetin fiili uygulamalarından çok, siyasi teori ile ilgili olan bir şeydir. Çünkü Müslümanların büyük çoğunluğu sağladığı bölgelerde -ki ancak bu bölgeler hakkıyla “İslam ülkeleri” diye adlandırılabilir- devlet başkanlığı kendiliğinden Müslümanların eline geçecektir, fakat buna rağmen Batı’nın yeni çağdaş siyasi düşüncelerinin etkisi altında kalan ve kendilerine Müslüman denilen bazı kişiler, dini inançlar esasına göre kişileri ayırmayı hazmedememektedirler. “Müslüman’ım” diyen kişiler bunu hazmedemeyince, onlar arasında bulunan Müslüman olmayan azınlık, bunu nasıl hazmedebilecektir? Bu nedenle şunu açıkça itiraf etmemiz gerekiyor: Müslüman olanla olmayan arasında bir çeşit ayırım olmaksızın, Kur’an’ın istediği ve Sünnet’in teşvik ettiği şekilde bir İslami devleti gerçekleştirmeye sürükleyen hiçbir şey ortada kalmaz. Bundan başka bu gerçeği gizlemeye yeltenmek, dünyaya ve Müslümanlara karşı doğru ve güven verici bir şekilde davranmamak olur.

Bu, kesinlikle devletimizin Müslüman olmayanların hayati haklarını ellerinden alacağı anlamına gelmiyor. Böyle bir şey mümkün değildir. Aksine, yasal olarak Müslüman bir vatandaşın faydalandığı her türlü özgürlük ve korunma hakkına sahiptirler; onlar sadece çok hassas olan Devlet Başkanlığı görevinde bulunmazlar. Ne kadar temiz, samimi, vefakar, memleket sever ve vatandaşlarına hizmet etmeye can atar olursa olsun, Müslüman olmayan bir kişinin içinden gelerek İslam’ın ideolojik hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmasını bekleyemeyiz. Bunun nedeni de bilmezlikten gelemeyeceğimiz kişisel etkenlerdir. Doğrusu, ondan bunu beklemek insafsızlıktır. İster din temeli üzerinde isterse de başka fikri temeller üzerinde yükselsin ideolojik hiçbir düzenin, ayakta tuttuğu düşünceyi kabul etmemiş bir kişinin eline, idari işlerinin anahtarlarını bırakmaya razı olması mümkün değildir. Örnek olarak, Sovyetler Birliği’nde komünizmi bir düzen ve inanç olarak kabul etmemiş bir kişinin -devlet ve hükümet başkanlığı şöyle dursun- önemli siyasi bir göreve getirilmesi mümkün müdür? Tabii ki hayır. Bu durum aynı zamanda mantığa da uygundur. Çünkü komünist düşünce siyasi düzenin üzerinde yükseldiği temel olarak kaldıkça, halkın önderliği konusunda ve siyasi ve idari hedeflerini gerçekleştirmek yolunda halkı ileriye götürecek kimseler olarak yalnızca bu düşüncenin hedeflerine inanan kişilere güvenilir.

Önceden söylediklerimize şunları da ekleyebiliriz: Müslümanların;

“Allah’a, Peygamber (s)’e ve aranızdan kendilerine otorite emanet edilmiş olanlara itaat ediniz” (Nisa, 59) şeklindeki Kur’an-ı Kerim’in açık emrini yerine getirmeleri istenmektedir. Böylece Devlet Başkanlığı yetkilerini kendilerine verecekleri ve işlerini çevirecek kişilerin “onlardan” olmaları istenmektedir. Görüldüğü gibi bu, yalnızca çoğunluktan dolayı değildir. Aynı zamanda devlet anayasasının yasal bir hükmü gereğidir. Bizler eğer İslam’ın gerçekten hayatımızın her durumuna hükmetmesini istiyorsak, şunu açıkça ilan edebilecek yeterli bir cesarete sahip olmalıyız. Biz geleceğimizi, insanın dini inançlarına değer vermeyen bu yalancı “özgürleşme”ye ayak uydurmaya kalkışarak tehlikeye sokamayız. Aksine biz insanın inançlarına tesadüfen topraklarımız üzerinde doğmuş olmasından daha çok, önem vermekteyiz. Kur’an-ı Kerim:

“Şüphesiz, Allah katında en üstün olanınız, Ona karşı derin bir sorumluluk bilincine sahip olanınızdır”(el-Hucurat, 13) dediğine göre, İslam devleti başkanının, Müslüman olması kaçınılmazdır. Devlet başkanı seçiminde yalnızca sahip olduğu meziyetler söz konusu olmalıdır. Soy, kabile ve daha önceki toplumsal mevkii göz önünde bulundurulmaz. Resulullah (s) buyuruyor ki:

“Başı kuru üzüm tanesi(ne benzeyen) bir Habeşli size emir tayin edilse bile, dinleyiniz ve itaat ediniz.”¹⁷

Sözü geçen iki şart dışında -ki biri, emirin¹⁸ Müslüman olmasıydı, diğeri de: “Sizin en muttakiniz” olmasıydı bu da onun haliyle baliğ, ahlak ve yaşayışında doğru ve hâkim olmasını gerektiriyor- Şeriat, bu makamı dolduracak kişi için başka şartlar ileri sürmüyor; onun seçiminde izlenecek özel bir yol da belirlemiyor ve onu seçecek olanların sayısını da sınırlamıyor. Nitekim başkanlık süresi hakkında da herhangi bir hüküm koymuyor. Buna göre başkanlık süresinin birkaç yılla sınırlandırılması mümkündür. Bazen de bu sınırlama başkanın kendisini bir defa daha aday gösterebilme hakkıyla birlikte de olabilir. Devlet başkanının, başkanlığı süresinde görevini samimiyet ve yeterlilikle yerine getirmesi şartıyla, belirli bir yaşa kadar görevinde kalması da mümkündür. Önce sözü edilen şart, gerçekleştiği sürece, başkanlığın hayat boyu olmasında da bir sakınca yoktur. Başkanın görevini istenen samimiyet ve yeterlilikle yerine getirmediği ortaya çıkacak olursa, başkanlık makamından çekilmek zordur. Nitekim emir, sağlığındaki veya aklındaki bir bozukluk nedeniyle devlet işlerini yönetemeyecek duruma düştüğü tespit edilecek olursa, görevinden azledilir.

Bu ve benzeri hususlara toplumun, çağının gereksinimlerini gerçekleştirecek ve faydasına uygun düşecek bir şekilde açıklık getirmesi ve onları ortaya koyması gerekiyor. Anayasanın ayrıntılarını ortaya çıkarmak için bırakılmış bu geniş alanda da, İslam’daki siyasi düzenin özelliklerinden olan bu esneklik bir daha gözlerimizin önüne serilmiş bulunuyor.

¹⁷ Buhari, Enes’den rivayet etmiştir.

¹⁸ Bu kitapta, “emir” ve “imam” kelimelerini ümmetin lideri olacak kişi için çokça kullandım. Fakat Şeriat, Müslümanlara belirli bir kelime kullanmalarını emretmiyor.

Şura İlkesi

Zamanla değişebilecek çeşitli anayasal ihtiyaçlarımızla ilgili geniş hükümler getirmek yolunu Şeriatın nasıl bilerek seçmemiş olduğunu gördük. Böylece her çağa uygun olarak kanun yapmaya olan ihtiyaç açıkça ortaya çıkmaktadır. İslam devletinde kanun koymak, devlet işleriyle ve toplum hayatıyla ilgili özel birçok meseleyi ele alacaktır. Şeriat bu tip meseleleri çözmek için ya hiç dokunmamıştır, ya da ayrıntıya inmeden genel esaslar koymakla yetinmiştir. Her iki durumda da Şari', içtihat yoluyla -şeriatın ruhuna uygun düşmek şartıyla- zamanın gereklerine uygun kanunlar koymayı, Müslüman ümmete bırakmıştır.

Hayatımızın genel cephesiyle yakından ilgisi olan konularda içtihadı dayalı kanunların, herkes istediği şekilde koysun diye bireylere bırakılamayacağı açıktır. Bunun, ümmetin icmasıyla ortaya çıkması kaçınılmazdır. (Bu durumda yeni kanun yapımcıların -karşılıklarına çıkan herhangi bir konuda- bir veya daha fazla fakihin görüşünden faydalanmalarının bir sakıncası yoktur.)

Bütün ümmetin bir araya gelip bu kanunları ortaya koymasının mümkün olamayacağına da şüphe yoktur. Buna göre, toplumun kendilerine bu görevi vermeleri mümkün olacak bir veya birkaç kişinin bulunması gerekiyor. ^(İslam'da Yürütme Hissi) O halde bu kişi veya kişiler kimlerdir?

Müslümanların birçoğu kanun yapma yetkisinin tek bir kişiye tanınması gerektiği görüşüne taraftar olmaktadır; bu tek kişi de emirdir. Onlar görüşlerine delil olarak şunu ileri sürmektedir. Emir, bütün toplum tarafından seçilmiş olduğuna göre bütün toplumu yalnız idari işlerde değil, kanun koyma işinde de temsil etmektedir. Müslümanlardan diğer bir grup da -ki bu konuda tarihi deliller de onları doğrulamaktadır- bu organların bir kişinin elinde toplanmasının tehlikeli sonuçlar doğuracak şekilde olduğunu ve bunların tehlikelerinden emin olunamayacağı görüşünü kabul etmektedirler. Bunun nedeni ise şudur: Tek başına bir kişi ne kadar zeki, muttaki ve iyi niyetli olursa olsun, kişisel eğilimlerinden etkilenerek çeşitli durumlarda yanlış kararlar verebilir. Fakat görüşleri ayrı olabilecek, dolayısıyla aralarında tartışacak bir topluluğa durum arz edilirse, yanlış ihtimali mümkün olan en aşağı seviyeye inecektir. Söz konusu durum konunun çeşitli açılarından incelenmesi sonucunu verecektir. Kanun koymaya yansıyan kişisel eğilimlerin tehlikesi, böyle bir durumda -kanun yapan bir heyet olduğunda- tam anlamıyla ortadan kaldırılamazsa bile, elbette ki azalacaktır. Bütün güçler bir elde toplanacak olursa, o zaman bu güçleri elinde bulunduran, bozulup birtakım aldanişlara düşecek, kişisel arzularına veya onu destekleyenlerin arzularına hizmet etmek için bu güçleri kullanacaktır. Bu görüşe göre; Devlette, kanun yapma yetkisinin, bu amaçla ümmetin seçeceği kişilerin ellerine verilmesi kaçınılmazdır.

Bu açıklamalardan, bazı kişilerde Müslümanların başkanın mutlak istibdadı ile, başkan ve Teşri Heyeti (Yasa Organı) arasında danışma esasına dayalı şekillerden birini seçmekte serbest oldukları izlenimi doğabilir. Fakat biz, bu iki şekil arasında "tercih yapabilme hürriyeti"ni yakından inceleyecek olursak, böyle bir seçimin kesinlikle var olmadığını görürüz. Çünkü bu durumu Allah'ın Kitabı ayet-i kerime ile kesin ve tartışmasız bir şekilde hükme bağlamıştır.

"...ve [bütün ortak meselelerini] aralarında danışma ile karara bağlayanlar [için]..." (Şura, 38)

Kur'an-ı Kerim'in bu nassının, devlet idaresi ile ilgili İslam düşüncesinin etkin ve temel maddesi olarak görülmesi gerekiyor. Bu nassın etkilerinin uzanarak siyasi hayatımızın ayrıntılarından küçük büyük her şeyi kuşattığını kavramamız zor olmasa gerek. Bu nassın anlamındaki açıklık ve lafzındaki mutlaklık (kayıt ve şartın söz konusu edilmemesi) nedeni ile bunu teville hedefinden saptırmaya çalışmak ve ona kendisinden kastedilmeyen anlamları yüklemek, birtakım çalkantılar doğuracaktır. Nassta geçen "emir/iş, durum, hal" kelimesi, genel bir özellik taşıyan her duruma işaret etmektedir. Şüphesiz İslami hükümetin oluşumu da haliyle nassta söz konusu edilen durumlardan biridir. Bir başka deyişle nass, hükümet otoritesinin üzerinde yükseleceği seçim esasına işaret etmektedir. Buna; "onlar, ortak meselelerini danışma ile karara bağlarlar..." ayetinin, şura ilkesini, siyasi hayatın her görüntüsü için bir temel gibi yerleştirmekle kalmayıp Şura'yı, yönetim biçiminden ayrılmaz bir parça olarak gördüğünü de eklemek gerekiyor. Buna göre İslam devletinde kanun yapma görevinin halkın seçeceği Danışma (Şura) Meclisine verilmesi kaçınılmaz bir durumdur.

Seçimle İş Başına Gelen Bir Meclis

Geçen ayetteki "beynehum/aralarında" ^{İslam'da Yönetim Biçimi} lafzının, toplumun tümüne işaret ettiği açıktır. Buna göre Şura Meclisi, erkek-kadın demeden toplumun tümünü temsil etmelidir. Böyle bir temsil ise, hür ve genel bir seçim yolundan başka bir yolla mümkün değil, gerçekleştirilemez. Yani erkek ve kadın herkesin oylarını mümkün olan en geniş şekliyle açıklayabilmeleri için, Şura Meclisi üyelerinin seçim yoluyla iş başına gelmeleri gerekiyor. Seçme hakları, seçmen ve adaylarda bulunması gerekli şartlar, Kur'an ve Sünnet'in nasslarıyla açıklanmayan ve şekilde kalan inceliklerdir. Bu nedenle bu tür durumlar, toplumun seçimine bırakılmıştır. Toplum bunları, çağının şartlarına ve gereksinimlerine göre ele alıp inceler.

Birisi şöyle söyleyebilir: Genel seçim yoluyla toplumun tümünün meclis üyelerinin seçiminde payları olmak yerine; üyeleri başkan tarafından görevlendirilirse, yine aynı şekilde halkın temsilcisi olabileceklerdir. Çünkü başkan halkın görevlendirilmesi yoluyla makamına geliyor ve gücünü halktan alıyor, dolayısıyla o, halkı gerçek anlamda temsil edebiliyor. Fakat İslam tarihinden de bu görüşü desteklemek için ne kadar delil toplanırsa toplansın, bu görüşün tutarsızlığı açıkça görülmektedir. Eğer biz yasama kurulunun teşkilini sağlayan yolun, devlet hayatının en nazik meselelerinden olduğunu ve genel durumlarımızın Şura temeline göre çözümlenmesini emreden Allah'ın yüce buyruğuna uymanın, üzerimizde bir görev olduğunu kabul ediyorsak; şu sonucu olduğu gibi kabul etmekten başka çıkar yolumuz yoktur: Meclisin kurulması işleminin kendisinde, en mükemmel şekliyle "şura" kelimesinin anlamı ortaya çıkmalıdır. Bizimki gibi kompleks toplumlarda ise, halkın görüşünü tam bilebilmek ve Şura esasını gerçekleştirebilmek, genel seçim yolundan başka bir yolla mümkün olamaz. Çünkü ancak böylece adayların meziyetleri ortaya çıkabilir ve bundan sonra da seçim hakkı halka bırakılır. Seçim şeklinin, tek veya çift dereceli, bölge veya nisbi temsili veya başka bir şekilde olması, şeriatın değinmediği konulardır. Bunları ümmetin kararma bırakmıştır; halk bunları istediği gibi düzenler.

Fakat burada kamu görevlerini veya temsil görevini almak için kendisini ileri süren herkes için Hz. Muhammed (s)’in şart koştuğu önemli bir nokta vardır. Buna göre, görev istemek veya seçimden önce seçmenleri etkilemeye çalışmak yasaklanmaktadır. Peygamber (s) şöyle buyurmuştur:

“Devlet kademelerinde görev almak için istekte bulunma. İstekte bulunduğundan dolayı bir görev sana verilecek olursa, o görevle sen, baş başa bırakılırsın. Eğer istemeden sana verilirse, o görevde sana yardım olunur.” (Buhari ve Müslim, Abdurrahman b. Semure’den rivayet edilmiştir)

İslam öğretileri ışığında şüphesiz Resulullah (s) demek istemiştir ki, insanın sorumluluklarını yerine getirebilmesi ve görevini ifa edebilmesi, Allah’ın yardımı ve koruması olmadan mümkün değildir. Buna göre ilahi inayetin kişiden uzak kalması halinde, kişinin zeka ve yeterliliği ne kadar çok olursa olsun, onun işi boşa çıkabilir ve bütün çalışmaları zarara dönüşebilir. Resulullah (s) bu konuya daha da açıklık getirmek için kendi şahsına emirlik veya idari bir görev verilmesini isteyen kimseye, bu görevi vermekten sakınmıştır. Sahabelerden birisi herhangi bir bölgeye kendisini vali olarak görevlendirmesini isteyince Resulullah (s), şu cevabı vermiştir:

“Vallahi biz, bu işi isteyen, bu işe hırs göstereni bu işin başına getirmeyiz.” (Buhari ve Müslim, Ebu Musa’dan rivayet edilmiştir)

Bu bakımdan, İslam devleti anayasasının, herhangi bir şahsın devlet görevlerinden herhangi bir idari görevi istemesi veya seçimle iş başına gelen herhangi bir temsilci heyetin üyeliğini istemesi, onu, görevlendirilme veya seçilme ehliyetinden kendiliğinden düşürdüğünü açıkça hükme bağlaması; İslam Şeriatının özüne bağlanmış olmaktan kaynaklanmaktadır. Şüphesiz böyle bir kanun çağdaş Müslümanlardan bir çoğunun seçimle iş başına gelmiş bir hükümete karşı yöneltecekleri güçlü itirazları ortadan kaldıracaktır. Çağımızda nüfuz veya servet veya yüksek makam sahibi bir kişi, —gerçek değeri söz konusu edilmeden— seçmenler arasında çeşitli teşvikler yapmak, vaatlerde bulunmak veya eğilimler doğurmak yollarından herhangi birisiyle yasama (teşri) heyeti için yapılan seçimleri kazanmayı kendisi için garanti edebilir. Fakat sözü edilen kanunun çıkarılması halinde; seçmenin görüşlerini etkilemek ve onların oylarını almak için aday tarafından girişilecek bütün çalışmalar, adayı seçimlere katılabilme hakkından mahrum bırakacaktır. Bu duruma göre şunu kabullenmek gerekiyor; sözü geçen türden bir aday, herhangi bir durumda açık bir şekilde kendisine oy verilmesinin propagandasını yapmaktan kendisini uzak tutacaktır. Bu durumda tabii ki, güçlü fakat değersiz bir aday, bu kanundan, belirli bir parti örgütünden veya halk arasında propagandasını kendisi yerine gerçekleştirerek başka herhangi bir araçtan yararlanmak suretiyle sıyrılacaktır. Fakat adayı seçim nutukları atmaktan alıkoymak, onun işini son derece ağırlaştıracaktır. Böylece sonuçta genel olarak toplumun saydığı ve toplum tarafından takdir gören kişinin kazanma şansı, diğerlerinden daha çok olacaktır.

Görüş Ayrılıkları

Şura Meclisi çalışmalarının, genel karakter taşıyan meselelerle ve özellikle Kur'an ve Sünnet'in nasslarında belirli hükümleri bulunmayan durumlarla ilgili kanun koymaktan ibaret olduğuna önceden işaret etmiştik. Toplumun ihtiyaçları belirli bir kanun konulmasını gerektirdiğinde meclisin görevi şu olacaktır: İlk olarak Meclisin araştırmak için ele aldığı konu ile ilgili genel esasların olup olmadığını araştırmak gayesiyle şeriatın nasslarına bakacak. Böyle birtakım esaslar bulunacak olursa, Şura Meclisi çıkarılması düşünülen kanunun bu esaslarla uyumlu olmasını sağlamakla görevlidir. Fakat Meclis, çoğunlukla şeriatın karşısında susup, teferruatlı hükümler ve genel esaslar koymadığı durumlarda pek çok problemle karşı karşıya kalacaktır. Bu gibi durumlarda Meclis, amaca uygun, toplumun çıkarlarını gerçekleştirebilecek türden ve İslam'ın ruhundan hareketle kanunlar koyabilir.

Bütün bunlar, tabiatı gereği, meclis üyelerinin yalnızca Kur'an'ı ve Sünnet'i bilmekle kalmayıp, halkın toplumsal ihtiyaçlarını ve genel olarak dünyanın durumunu büyük bir ölçüde anlayan, akıl ve doğru bilgi sahibi kimseler (ulu'l-elbab) olmalarını gerektiriyor. Başka bir deyimle, eğitim ve akli olgunluk, toplumun Şura Meclisi için aday göstereceği kişilerde bulunması gerekli iki temel şarttır.

Fakat bütün üyelerde bu şartların bulunması halinde bile, kendilerine arz edilen toplumsal bir meselede görüşlerinin her bakımdan tam bir uygunluk içerisinde olması düşünülemez. Bu nedenle yeni kanunlar yapmak gereğini doğuran bütün meselelerde, kararlarını oy birliği ile almaları da mümkün değildir. İnsanlar arasında görüş ayrılığı doğal bir durumdur. Çünkü insan düşüncesi oldukça sübjektif bir süreçtir ve hiçbir zaman karakter, alışkanlık, toplumsal çevre ve yaşanmış tecrübelerin etkisinden tam olarak sıyrılamaz. İşte bütün bu etkenler bir araya gelerek, kişisel özellikleriyle diğerlerinden ayrılan "insan şahsiyeti" meydana gelir. Gerçekten, hayatta doğru bir ilerleme, bu görüş ayrılıkları olmadan gerçekleşemez. Çünkü çeşitli görüşlerin çarpışmasından çıkan sürtüşmelerden ve farklı görüşlerin yer aldığı fikir savaşlarının arasından, mutlaka birisi problemin çözümüne kesin olarak götürecek yolları aydınlatacaktır. Belki de şanlı Peygamber (s)'in şu Hadis-i Şerifi ile kastettiği durum budur:

"Ümmetimin âlimleri nin görüş ayrılığında bir rahmet vardır." (Suyuti, el-Camiu's-Sağir.)

Buna göre İslam devletinde Şura Meclisinin kararlarının her zaman oy birliği ile alınması beklenemez. Böyle bir halde kararların durumu, dünyadaki diğer yasama meclislerinin durumu gibi olacaktır. Bu bakımdan, kararların, oy çokluğuyla alınması gereğini kabullenmeliyiz. Yürütme ile ilgili olağan meseleler ele alındığında, kararların mutlak çoğunlukla ele alınmasında sakınca yoktur. Fakat araştırmamızın ileriki bölümlerinde ele alınacak olan, hükümeti düşürmek istemek veya anayasayı değiştirmek veya savaş ilan etmek ve bunlar gibi özel önemi olan durumlarda üçte iki çoğunluğun şart koşulması daha iyidir.

Fakat çağımızda Müslümanların çoğu, —Batı demokrasilerinin çoğunun karşı karşıya kaldıkları çıkmazlar nedeniyle— İslam devletinde kanun yapma işine, oy çoğunluğu işleminin egemen olmasını istememektedirler. Bu konudaki delilleri ise şudur: Belirli bir kanunun yürürlüğe girmesi için çoğunluğun oy vermesi, daima bu yürütmenin uygun olduğunu ifade et-

miyor. Çoğunluğun, niyetleri iyi olmasına rağmen yanılması gerçekten mümkündür ve doğru, azınlığın görüşü olabilir.

Bu görüşün taşıdığı gerçek, tartışma götürmezdir. İnsan akli yanılmaktan korunmuş değildir. Buna, insanların sürekli olarak hayrın ve doğrunun çağrısına “evet” demedikleri de eklenebilir. Dünya tarihi, ahmak ve bencil çoğunlukların, ileri görüşlü, iyi düşünen azınlığın sakındırmasına rağmen verdiği yanlış kararlarla dolup taşmaktadır. Fakat buna rağmen yasama kurullarında çoğunluğun görüşünü kabul etmek ilkesi yerine başka bir alternatif gösterebilmek mümkün değildir. Mecliste azınlığın veya çoğunluğun yanıldığına veya yanılmadığına karar vermek yetkisi kimin olacaktır? Sonunda kesin kararın sahibi kim olacaktır? Birisi şöyle söyleyebilir: Bu hakkın sahibi emir, devlet başkanı olmalıdır. Fakat herhangi bir kişiye böyle bir yetkiyi vermenin, bizi *“ve [bütün ortak meselelerini] aralarında danışma ile karara bağlayanlar”* ayetinin hükme bağlandığı Şer’i kaidenin dışına çıkartması bir yana; Şura Meclisinin çoğunluğunun görüşü doğru olduğu halde, Emir’in vereceği kararda yanılması mümkün değil midir ki? Emir’in hükümlerinin doğru olduğuna dair İlahi bir garanti söz konusu olabilir mi? Çoğunluğun görüşünün kabul edilmesi ilkesine karşı şöyle bir cevap verebilirler: “Biz Emiri seçtiğimizde onun, insanların en muttakisi ve en akıllısı olmasına gayret gösteririz. Bizim onu, akli seviyesinin üstünlüğünden ve takvasından dolayı seçmemiz, hükümlerinin isabetli olması için yeterli bir garantidir.” Böyle bir söz doğru görünebilir. Fakat, Müslümanların Şura Meclisi üyelerini doğru düşünme ve takva şartlarının bulunması esasına göre seçmeleri gereği de doğru değil midir? Peki, bu duruma göre vasıfları bu olan bir meclisin çoğunluğunun alacağı kararların isabetli olacağına yeterli bir garanti değil midir? Elbette ki hayır. Her iki durumda da —emir ile meclis arasında bir fark olmaksızın— bunun, kayıtsız şartsız “yeterli bir garanti” olabilmesi mümkün değildir. Çünkü insanların ele alacağı konular için böyle bir mutlak garanti verebilmek, hala çok uzaklardadır. En iyi ihtimalle şunu umabiliriz: İnsanlardan akli eren bir grup, belirli bir meselenin doğruluğunu tartıştığında, sonunda çoğunluk, doğru veya doğruya en yakın bir karara varacaktır. Bu nedenle Resulullah (s) birçok münasebetler dolayısıyla, kuvvetli bir şekilde şöyle teşviklerde bulunmuştur:

“En büyük çoğunluğa uyunuz.”¹⁹

“Cemaate ve topluluğa uyunuz.”²⁰

Gerçek şu ki: İnsan akli şimdiye kadar toplumun ortak meseleleri etrafında birlik sağlayabilmek için çoğunluğun görüşünü benimsemekten daha iyi bir yol bulabilmiş değildir. Bununla birlikte çoğunluk, şüphesiz ki yanılabilir. Fakat azınlığın da aynı şekilde yanılabilceğinde şüphe yoktur. Böylece biz, duruma hangi açıdan bakarsak bakalım, evirip çevirelim, kabul etmek zorundayız ki: İnsan akli, tam kemale muhtaç ve eksik bir şekilde yaratıldığından, hayatında yanılabilmesi kaçınılmaz bir durumdur. Buna göre, bizim için başka bir tercih yapmak mümkün değildir. Bize düşen yanılma ve deneylerden bir şeyler öğrenmek ve yanılığa düştüğümüzü anladığımızda, doğruya dönüp, yolumuzu düzeltmektir.

¹⁹ İbn Mace, Abdullah b. Ömer’den rivayet etmiştir.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, Muaz b. Cebel’den rivayet etmiştir.

4. YASAMA VE YÜRÜTME ORGANLARININ KARŞILIKLI İLİŞKİLERİ

Organların Birbirine Dayalı Olması

Şura Meclisinin dayanağı olan “*ve [bütün ortak meselelerini] aralarında danışma ile karara bağlayanlar*” (Şura, 38) esası, haliyle Emir’in Meclis üyeleri arasında olmasını gerektiriyor. Emir, halk tarafından devlet başkanı seçilmiş olduğuna göre, bütün genel durumlarda toplumun ilk temsilcisi sıfatıyla yetkilerini devamlı kullanması gerekir. Emir, İslam toplumunda yönetimin dizginlerini elinde tutan kişi olduğu için de onu, meclisin sıradan bir üyesi olarak kabul etmek mümkün değildir. Dolayısıyla onun Meclisin başkanı olması gerekmektedir. Kendisi veya vekil tayin edeceği birisi aracılığıyla meclis çalışmalarını yönetmek ve ona başkanlık etmek onun görevleri arasındadır. Semavi bir şeriatın hükümlerine boyun eğen bir devlette, yasama ve yürütme organları arasında tam bir ayrılık olmadığı anlamına gelen bu temel ilke, İslam’ın siyaset teorisine sunduğu en önemli ilkelerdendir.

Batı’daki demokratik devletlerde iki organ arasındaki keskin ve kesin ayrılık ise, yürütme organının elindeki yetkileri kötüye kullanması karşısında en önemli garanti olarak görülüyor. Bu ayrılığın bazı özellikleri vardır: Hâkimiyeti, yasama organına verir, böylece yasama organı yürütme organının tasarruflarını devamlı olarak kontrol edebilir. Ve kamu menfaatine zarar verecek tasarruflara yanaşmaktan onu alıkoyabilecek bir şekilde uygulamaları kontrol edebilen bir konumda tutabilir. Fakat bu düzende unutulmaması gereken bir eksiklik vardır ki, hükümet, yasama ve yürütme —özellikle süratli bazı yürütmeleri gerektiren bunalım zamanlarında— arasındaki kesin ayrılık nedeniyle kendisini iş yapamaz bir durumda buluverir. Böylelikle otokratik hükümetlerin sahip oldukları esneklik ve yeni durumlarda süratlice yeni kararlar verebilme niteliğini kaybetmiş olur. İslam ise, —gördüğümüz gibi— istibdada ve mutlakiyete en az Batı’nın demokratik toplumlarının karşı oldukları kadar karşıdır. Fakat İslam pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da orta bir yol izler. Böylece bu iki tür düzenin hem kötülüklerinden uzak kalır, hem de her ikisinde bulunan özellikleri de İslam toplumu yararına gerçekleştirir. İslam düzeni, görevini devlet reisi olarak yasama organının başkanı sıfatıyla yapan Emir’in yetkisine, yasama ve yürütme işlerini birlikte verir. Böylece İslam, iki organı (yasama ve yürütme organlarını) ayırmamıştır. Bu iki organın ayrılığı, Avrupa ve Amerika’da çoğu zaman birbirleriyle çatışmalarını doğurmuştur. Öyle ki çoğu zaman parlamenter hükümetin çalışmaları tam anlamıyla durup felç olmasa bile, önemli ölçüde aksar. Şu kadar var ki, idari dengeyi garantileyen bu özellik —ki bu, genellikle dikta yönetimlerinin özelliklerindendir— hükümetin işlerinin halk tarafından kontrol edilmesi esasının feda edilmesi yoluyla hiçbir zaman gerçekleşemez. Çünkü yürütme organı tarafından istibdada doğru herhangi bir kayma, Kur’an’ın nassa bağladığı şura hükmü gereğince daha baştan durdurulmuş olur. Aynı zamanda Şura Hükmü, yasama ve yürütme çalışmalarının bütün görünümünün, halkın Şer’i temsilcileri arasındaki istişare/danışma esasına dayalı olmasını da gerektirir.

Bu iki organın birbirine dayalı oluşu prensibinin mantıki seyri, Şura Meclisi tarafından çoğunlukla alınan kararların, yürütme organını elinde bulunduran kişilerin kabul edip etmemekte serbest oldukları bazı tavsiyeler mahiyetinde olamayacağı sonucuna götürmektedir.

Aksine bu alman kararlar, yürütme organını elinde bulunduranları —kelimenin bütün hukuki anlamıyla— bağlayıcıdır.

Tarihsel Bir Analiz

Tarih bize Raşid Halifeler devrinde çağdaş anlamıyla yasama kurulları bulunmadığını söylüyor. Bununla birlikte bu büyük halifelerin, devlet siyasetiyle ilgili önemli bütün meselelerde toplumun ileri gelenlerinin görüşlerini danışma yoluyla aldıklarında şüphe yoktur. Fakat ne halifenin yanına görüşleri alınmak için çağırılanlar toplum tarafından bu amaç için seçilmişti, ne de halife, her durum ve meselede bunların kendilerine sundukları görüşleri kabul etmek konusunda mecburiyet görüyordu. Halife istişaresini yapıyor, sonra durumu her yönüyle ele alıyor, sonra da amaca uygun gördüğü yoldan gidiyordu. Bunu yaparken de bazen çoğunluğun görüşünü, bazen azınlığın görüşünü, bazen de yalnız kendi görüşünü uyguluyordu. Bazı okuyucular şöyle bir soru sorabilir: Peygamber Efendimiz (s)’e yakınlıkları ve şeriatın esaslarını bilmeleri açısından kimlikleri çok iyi bilinen Raşid Halifeler hiçbir şekilde yönetimin ağırlığını kendileriyle paylaşacak, yanlarında seçilmiş bir meclisin varlığına müsaade etmediklerine veya herhangi bir şekilde benzer bir meclis bulunduğunda, üyelerinin görüşlerini uygulamakta kendilerini bağlayıcı bir zorunluluk görmediklerine göre; bugün bazı kişiler hangi cesaretle; genel bir seçimle iş başına gelen bir meclisi İslam’ın gereklerinden kabul ediyorlar; aynı zamanda, bu Meclisin alacağı kararların ve çıkaracağı kanunların yürütme organı için her şeye rağmen uyulması gerekli ve bağlayıcı kararlar olduğunu söyleyebiliyorlar?

Bu sorunun birinci şıkkına cevap vermek kolay bir şeydir. İlk halife Hz. Ebu Bekir Şura ile ilgili ayetin hükmü gereğince yönetim işlerinde kendisine yardımcı olacak bir meclisin varlığının kendisi için zorunlu olduğunu görünce, şeriatın direkt olarak karşı durmadığı ve Arap toplumunun çok eskiden koyduğu bir geleneği uygulamaya yöneldi. Bu da kabilenin kendi adına başkanlarının söz söyleme yetkisinin tanınmış olmasıydı. Bu bakımdan Hz. Ebu Bekir’in Şura Meclisi, kabile reisleri ve boy temsilcilerinden oluşuyordu. Zamanının şartlarına göre bu büyük halifenin yetkisini bu şekilde kullanması, şüphesiz ki doğru idi. Çünkü İslam’ın yayılması, eski bağları gevşetmesine rağmen, bu bağlar tam anlamıyla henüz yıkılmamıştı. Arap toplumu bu sırada kabile toplumunun karakteristik niteliklerinin büyük kısmını henüz korumaktaydı. Buna göre kabile reislerinin ve boy temsilcilerinin —gerçekte kanuni bir madde ile tespit edilmemiş olmakla birlikte ve fakat pratikte— başkanlık ettikleri toplulukları temsil etmek hakları vardı. Mesela, Kureyş’ten önemli konularda Zühreoğulları’nın liderinin veya Ensar’dan Evs kabilesinin reisinin ortaya koyduğu görüş, her iki kabilenin tümünün görüşünü tam anlamıyla dile getiriyordu. Söz gelişi halifenin meclisini teşkil etmek için genel seçimde ısrar ettiğini düşünelim. Yine ümmetin temsilcisi olarak bizzat bu liderler gelecekti. Ki, bunlar arasında sahabelerin ileri gelenleri de vardı. Bundan anlaşıldığına göre, genel bir seçim için herhangi bir gerek yoktu. Halifenin de sahabelerin büyüklerini, kabile reislerini ve boy temsilcilerini çağırarak, istediği Şura Meclisini teşekkül ettirmekten başka yapacak bir işi de yoktu. Böyle bir meclis, seçim yoluyla iş başına gelmiş herhangi bir meclisten daha az temsili bir nitelik de taşımıyordu. Bu çağda İslam toplumunun taşıdığı bu özellik, değişmeksi-

zin, bütün Raşid Halifeler devrinde devam etti. Öyle ki hepsi de Şura Meclislerinin oluştuğu şekli değiştirmeye gerek duymadılar.

Fakat çağdaş İslam toplumu, diğer medeni toplumlar gibi kabile toplumunun özelliğinden uzun bir süreden beri uzaklaşmış bulunuyor. Böylece kabile liderliği, eski temsili niteliğini kaybetmiş durumdadır. Buna göre elimizde, kamuoyunu anlamak için genel seçimden başka bir yol kalmamaktadır. Özel önem taşıyan konularda bu oylama (seçim), referandum şeklini almalıdır. Yürürlüğe koymak için kanun yapmak ve siyasi işlerde danışmayı gerçekleştirmek için, şimdiye kadar hiçbir kimse, temsilcilerinin özgür iradeleriyle Şura Meclisinde görüşlerini açıklamalarını sağlayacak, seçim yolundan daha iyi bir çözüm yolu ortaya koyabilmiş değildir. Müslümanların çoğu, bizim çağdaş toplumumuz ile, İslam'ın doğuşu sırasında oluşmuş toplum arasındaki büyük farkı anlamış olsalardı; bu apaçık gerçekleri bu kadar uzun bir şekilde açıklamaya çalışmazdım. Şüphesiz Raşid Halifeler eğer şu anda bizi etkisi altında bulunduran şartların benzerleriyle karşılaşmış olsalardı, on dört asır önce gittikleri yoldan tamamıyla ayrı bir siyasi metot ortaya koymakta hiç tereddüt etmezlerdi. Yani onlar da Şura Meclisini genel seçim yoluyla oluşturacaklardı.

İslam'da Yönetim Biçimi

Elde ettiğimiz bu sonuç, yalnızca Şura Meclisinin oluşma şekline uygun olmakla kalmıyor; aynı zamanda bu meclisin kanunlarını yapmakta dayanacağı kaynaklarla ve yeni İslam devletinin işgal edeceği yer ile de ilgilidir. Başka bir deyimle bu sonuç, mecliste alınacak kararlara, yürütme organının uymak zorunda olup olmadığı ile de ilgilidir.

Burada bizzat Hz. Muhammed (s)'in devlet işlerinde sahabelerinin görüşlerini çoğu zaman aldığına ve Allah'ın:

“...Ve toplumu ilgilendiren her konuda onlarla müşavere et; sonra bir hareket tarzına karar verince de Allah'a güven...” (Al-i İmran, 159) şeklindeki emrine uyarak, onların istişare sonucu aldıkları kararlarına uygun hareket ettiğine delalet eden önemli tarihi bir gerçek vardır.

Bazı fakihler, bu ayetten, lider için görüş sahibi kimselerle istişare etmek gerektiği durumlarda, kamu menfaatinin gereklerine uygun gördüğü görüşü uygulamakta serbest olduğu sonucunu çıkarıyorlar. Bu ayetin Uhud Savaşı'ndan oldukça kısa bir zaman önce indiğini bilecek olursak bu yorumdaki zorlama apaçık görülecektir. Yani, bu ayet Hz. Muhammed (s)'in, —isabetli görüşüne rağmen— sahabelerinin çoğunluğunun görüşünü kabul etmeyi kendisi için zorunlu görmesi üzerine inmiştir. Peygamber (s), sonraki hadiselerin de ispatladığı gibi sayıca ve silahça kendilerinden üstün olan Kureyş'li düşmanlarını, açık bir alanda karşılamayıp, Medine'nin surları içinde kalarak yapılacak hücumlara karşılık savunma yapmayı daha doğru buluyordu. Bir kısım sahabe, Hz. Muhammed (s)'in bu görüşünü destekliyordu. Fakat çoğunluğun Medine'nin dışına çıkmak görüşünde ısrar ettiklerini görünce Peygamber (s) de —bu görüşü doğru bulmamasına rağmen— onların görüşlerini kabul etti.

Şeriatın lideri danıştığı kişilerin çoğunluğunun görüşünü kabule zorunlu gördüğünü; tartışma konusu ettiğimiz şu ayetle ilgili olarak Ali b. Ebu Talib'in rivayet ettiği şu hadis, daha da açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Resulullah’a bu ayette geçen “azm etmek” kelimesinin ne demek olduğu sorulduğunda şu şekilde cevap verir:

“Görüş sahipleriyle istişareden sonra, görüşlerine uymaktır.”²¹

Nitekim Hz. Muhammed (s)’den rivayet edilen bir hadiste, çoğu zaman yakın müsteşarlarından olan Ebu Bekir ile Hz. Ömer şöyle söylemiştir:

“Bir danışma sırasında ikiniz aynı fikirde birleşecek olursanız, sizin görüşünüze aykırı hareket etmem.”²²

Fakat buna rağmen, Raşid Halifelerin, bazen şeriatın teşvik etmiş olduğu Şura ilkesinin gereğince davranmakta işi bir dereceye kadar gevşek tutmalarının nedenlerini kişinin tahmin etmesi zor değildir. (İkinci bölümde değinilen) fütuhatin genişlemesi gibi bir sonucun, ilk İslam devletinin yapısında hızlı bir gelişme meydana getirmesi bu nedenler arasındadır. Sınırları durmadan genişleyen ve yayılan bu devlet hakkında yüzde yüz sağlıklı bir bilgi sahihi olamayacakları için devlet içinde son sözün —sağlam görümlerine ve amaçlarının yüceliğine rağmen— bazı kişilere bırakılması imkânsızlaşıyordu. Raşid Halifelerin, Müslüman topluluklardan çoğu için siyasi bilincin henüz beşikteki bir çocuk gibi olduğunu bilmeleri de yine bu nedenler arasındadır. Bu ger çek, arkasında siyasi işlerde eski kabile taassuplarının yem den su yüzüne çıkarak görüş ayrılıklarını doğurma tehlike sini de gizlemektedir. Bu bakımdan halifeler Şura Meclisim kurup, onlardan görüşlerini istemek gereğinin doğduğu her seferde, müsteşarlarının görüşlerine göre hareket etmek veya etmemek hürriyetlerini elde tutmaya devam ettiler. Halifeler karşılarında bu yoldan başka açık bir yol bulmadıkları için de, bu yoldan gitmiş olabilirler. Belki de onların kararlarını almak konusundaki bu tür mutlak bağımsızlıkları, Raşid Halifelik devrinin hızlıca son bulmasına neden olmuştur. Bu tür bir bağımsızlık, Ömer b. Hattab gibi ileri görüşlü, kararlı bir idarecinin ellerinde bulunduğu sıralarda en bereketli ürünlerini vermiştir. Fakat zayıf bir idarecinin eline verildiğinde halifelik düzeninin çöküşünü geciktirmedi. Bu bakımdan sonraları vahim birtakım sonuçlar doğuran tasarruflara girildi. Hz. Osman halkı temsil eden ve kendileriyle yönetimin yüklerini paylaşan Şura Meclisinin istişaresine uygun çalışmakta kendisini zorunlu görseydi; İslam tarihinin çehresinin tamamen değişmesi mümkün olmaz mıydı? Böyle teorik bir sorunun cevabı ne olursa olsun, biz her emirin Hz. Ömer gibi dahi, şahsiyeti güçlü ve zekâsı keskin olmasını bekleyemeyiz. Bu gibi dâhilerin, her zaman bulunmayan, çok ender rastlanan kişiler olduklarını tarih bize göstermektedir. Tarih her çağda ve her toplumda idarecilerin çoğunun, tek başlarına bırakılıp, işleri istedikleri gibi yönetmelerine fırsat verildiği takdirde, her zaman en büyük hataları işlemekle karşı karşıya olduklarını da bize bildirmektedir. Bu nedenle idarecilerin yalnız başlarına bırakılmaları, kesinlikle doğru olmayan bir iştir. Onların, halkın Şer’i temsilcileriyle birlikte, ortaklaşa yönetimde bulunmaları gerekmektedir. Bu tarihin öğütlerinden biridir. Herhangi bir ümmet bunu bilmezlikten geldiğinde en büyük musibetlere düşmüş ve en ağır yaraları almıştır.

²¹ İbn Kesir, *Tefsir*, c. II, s. 277, Kahire, 1343 H.

²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*’inde Abrurrahman b. Ğanm’den rivayet etmiştir.

Yürütme Organı

Böylece, şu sonuca vardık: İslam devletinin Şura esaslarına göre yönetilmesi kaçınılmazdır. Yani emirin kişiliğinde birleşen yürütme ve yasama organları arasındaki dayanışma esasına göre yönetilmelidir, İslam devleti. Peki bu iki organ arasındaki ilişki, pratikte, ne tür bir ilişki olacaktır? Hükümetin bütün çalışmalarının danışmadan (Şura) çıkmasını gerekli gören esası, Yürütme Organının küçük büyük idari çalışmaların hepsinde yasama organının kontrolünden geçmesini, ona itaat etmesini ve kararları yürütmeye koymadan önce de onun muvafakatını almasını gerekli kılıyor mu? Böyle olursa, dünyada herhangi bir hükümetin çalışmalarını gereği gibi sürdürebilmesi mümkün olmaz; üstelik bu, Şeriatın müsaade edemeyeceği ve uygun göremeyeceği bir iştir de. Bu nedenle, bu problemin çözümünü aramak için yine Şeriata yönelmemiz gerekiyor.

Şeriat, daha önce geçen ayet-i kerime ile bu konuda bize kesin cevabı vermektedir:

“...Ve toplumu ilgilendiren her konuda onlarla müşavere et; sonra bir hareket tarzına karar verince de Allah’a güven...” (Al-i İmran, 159)

Bu ayetten, emirin Şura Meclisinin ^{İslam'da Yönetim Biçimi} kararlarını kabul etmesi ve onların gereklerini yerine getirmesi gerektiği sonucunu çıkarmıştık. Fakat “Bir kere azmettin mi Allah’a güvenip dayan” şeklindeki buyruk, bizi başka bir sonuca götürüyor: Kur’an-ı Kerim veya Hz. Muhammed (s) Allah’a güvenip dayanmanın gereğinden söz ettikçe, bununla ilgili olarak açık nassların bulunmadığı durumlara işaret etmektedirler. Bu bakımdan bu gibi konularda kişi, vicdanının gösterdiği yolda, bireysel düşüncesini kullanmalı ve bunu çözüme bağlamanın yolunu aramalıdır. Tartıştığımız konu açısından meseleye yaklaşacak olursak, şu şekilde özetlememiz mümkündür: Şeriat, İslam Devlet Başkanının Şura Meclisi nin çıkaracağı kanunlara ve devletin iç ve dış siyasetiyle' doğrudan doğruya ilgili konularda alacağı kararlara uymasını mecburi kılmaktadır. Bu karar ve kanunları uygulamanın idari yollarına gelince; bunu emirin başkanlığındaki yürütme organının değerlendirmesine bırakmıştır. Şura Meclisine, devletin kendileriyle hükmedeceği maddi kanunları koyma, izleyeceği siyasetin genel hatlarını çizme ve hükümetin işlerini umumi bir şekilde kontrol etme hakkını vermekle birlikte meclis, yürütme organının ele alacağı günlük idari işlere karışma hakkına sahip değildir. Yukarıdakilerden, İslam Devlet Başkanının birtakım yürütme yetkilerine gerçekten sahip olmasının zorunlu olduğu sonucunu çıkarıyoruz. Onu gerçek birtakım yetkilerden uzak tutmak ve (örneğin, Fransız Cumhurbaşkanı ve İngiltere Kraliçesi gibi) göstermelik olarak bulundurmamak, Kur’an’da Müslümanlara emir yetkisini elinde bulunduranlara itaat etmeyi vacip kılan ve bunu Allah’a ve Resulüne itaatin bir sonucu⁸ olarak gören İslam dini açısından anlamsız kalır.

Devletin Yapısı

Fakat Devlet Başkanına bütün yürütme yetkilerini verdiğimiz kabul edelim, burada karşımıza şöyle bir soru çıkmaktadır: Bu yetkiler ve bunların sonucu olan birtakım görevler, örneğin, Amerika Birleşik Devletlerinin Devlet Başkanı gibi, yalnız onun elinde mi kalacaktır, yoksa o, bu görevleri Şura Meclisinin belli başlı kitlelerini temsil eden bakanlar kurulu ile

birlikte mi yerine getirecektir? Ve bu bakanlar kurulu üyeleri yasama kurulunun güvenini ellerinde bulundurdukça hükümetin üyeleri olarak devam edecekler midir? Aslında Şeriatta, bu iki yoldan herhangi birisini seçmemizi gerekli kılacak açık bir nass yoktur. Fakat biz, Hz. Muhammed (s)’den rivayet edilen sahih hadisten, O’nun bütün yürütme yetkilerinin bir kişinin elinde bulundurulmasını düşündüğü sonucunu çıkarabiliriz. (Ki bu bir kişiyi bazen “emir” bazen “imam” kelimeleri ile adlandırıyordu.) Peygamber (s) bu şekli İslam hükümeti için en uygun şekil olarak görüyordu sanki. Bu hadislerden bir kısmını okuyucuya sunalım:

“Bana itaat eden Allah’a itaat etmiş olur. Bana isyan eden, Allah’a isyan etmiş olur. Emire itaat eden bana itaat etmiş olur. Emire isyan eden de bana isyan etmiş olur. İmam, komutasında savaşılan ve kendisiyle korunulan bir kalkandır.”²³

“Dikkatli olunuz, hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden sorumlusunuz. İnsanların başında bulunan imam çobandır ve güttüğünden sorumludur.”²⁴

“Kim ki bir imama biat eder (ve elini eline vurarak biat ettiğini bildirir) ve kalbinden bunu yaparsa, gücü yeterse ona itaat etsin. Bir başkası gelip, (biat ettiğiniz imamla, başkanlık konusunda) anlaşmazlık çıkarırsa, diğerinin boynunu vurun.” (Müslim, Abdullah b. Ömer’den nakletmiştir)

Bu ve benzeri hadisler, Hz. Muhammed (s)’in devamlı yaptığı tavsiyelerle uyushmaktadır. Öyle ki o, Müslümanlardan bir topluluk herhangi bir iş için çıkarsa, aralarında kendileri için bir emir seçmelerini tavsiye ederdi.²⁵ Fakat bununla birlikte kişi şunu da söyleyebilir: Avrupa’daki parlamenter sisteme göre, hükümetin kurulması, yani bakanlar kurulunun yönettiği ve yetkilerini yasama organından alıp, ona karşı sorumlu olan bir hükümet şekli, yönetimin bütün sorumluluklarının bir kişinin —ki o da devlet başkamdir elinde bulundurmasını savunan şekilde mutlaka çatışmayabilir; bakanlar kuruluna emir başkanlık ettikçe ve —bildiğimiz gibi— onun kişiliğinde hem devlet başkanlığı ve hem hükümet başkanlığı bulundukça böyle bir çatışma olmayabilir. Fakat bu iddiaya karşı sağduyu bize şunu söylemektedir: Böyle bir iş, emiri çok garipsenecek ve istisnai bir özellikte ortaya çıkaracaktır. Çünkü o, —halk tarafından seçilmiş olması bakımından— Şer’an, Veliyyü’l-Emr olacaktır. Aynı zamanda diğer açıdan onun, yürütme yetkilerini her biri kişisel olarak yasama organı önünde sorumlu tutabilecek bir Bakanlar Kurulu paylaşmış olacaktır. Bu durumda ise, yürütme organının gerçek kaynağı, mecliste temsil edilen kitleler olacak ve fakat; öngörülen şekliyle emir olmayacaktır. Böyle bir uygulama şekli, İslam’ın halkın önderliği prensibi ile çatışmakla kalmayıp aynı zamanda devlet siyasetinin farklı veya bazen zıt partiler arasında devamlı bir uzlaşma, hatta sonu gelmeyen bir uzlaşmalar zinciri üzerinde ayakta kalması sonucunu doğuracaktır. Bu ise İslam devleti için son derece önemli olan, tek bir hedefe yönelmeyi ve iç dengeyi sağlamayı imkânsız kılar.

²³ Buhari ve Müslim, Ebu Hureyre’den rivayet etmişlerdir.

²⁴ Buhari ve Müslim, Abdullah b. Ömer’den rivayet etmişlerdir.

²⁵ H. 1255 yılında vefat eden İmam Muhammed b. Ali eş-Şevkani bu hadislerin çoğunu *Neylu’l-Eutar* adlı kitabına almış ve bunları a- çıkarmıştır.

Belirli bir ideoloji temeli üzerinde yükselmeyen toplumlarda partilerin görüşleri arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışmak zorunlu olabilir. Öyle ki vatandaşların, problemlerinin çözümüne dair yönetim konusunda hangisinin daha uygun olduğunu ortaya koyarken, devamlı değişen görüşlerine göre, partiler de siyasi yöntemlerini değiştirmek zorunda kalırlar. Hâlbuki bu tip düzeltmelerin, gelecek faydalar esası üzerinde değil de, doğru olanla yanlış olan, caiz olanla olmayan için sınırlı, değişmeyen kavramları olan ve dini temeller üzerinde yükselen ideolojik İslam devletinde yeri yoktur. Böyle bir devlette kanun koymanın, yönetim siyasetinin, toplumun kucak açtığı ideolojiye uygun olması, bunu yansıtması şarttır. Fakat hükümet, yönetimle ilgili çalışmalarında partilerin devamlı değişen ve biri diğerine üstün gelebilen siyasi anlayışlara boyun eğdikçe bunu sağlamak mümkün değildir. Bu, İslami Şura Meclisinde partilere yer olamayacağı anlamına gelmez. Vatandaşlar için fikir hürriyeti ve eleştiri hakları söz konusu olduğundan, —İslam’ın siyasi görüşünde de durum zaten böyledir— insanlar istedikleri takdirde bu yolla parti ve cemiyetlerde birleşme ve onlara şu veya bu konuda devlet siyasetinin alması gereken şekille ilgili görüşlerini propaganda etme hakları verilmelidir. Bu görüşler, devletin ve halkın yapısını oluşturan ideolojik esaslara —Şeriata— ters düşmedikçe bu partilere Şura Meclisinin içinde veya dışında görüşlerini tartışma ve savunma hakkı tanınmalıdır. Fakat parti kurmak ve programının propagandasını yapmak hükümetin yönetim organına etki etmemelidir. Ancak böyle bir etki, yetkilerini parti teşkilatlarından alan ve Şura Meclisinde temsil edilip karşısında sorumlu tutulan Bakanlar Kurulundan meydana gelen bir hükümet için kaçınılmazdır.

Geride kalan bütün açıklamalardan; ABD’de uygulanmakta olan başkanlık sistemine benzer bir sistemin, İslami bir hükümetin ihtiyaçlarına cevap vereceği ve yasama organı önünde, teker teker ve topluca sorumlu tutulan ve elinde yürütme yetkilerinin önemli bir kısmını bulunduran bir bakanlar kurulunu öngören Avrupa’daki “Parlamenter Sistem”den daha çok İslam’ın gayelerini gerçekleştirebileceği açıkça ortaya çıkmıştır. Konuya daha çok açıklık getirmek için şöyle diyelim: İdari yetki ve görevlerin tümünün yalnız emire verilmesi gerekir ve yalnız kendisinin Şura Meclisinin önünde, dolayısıyla halka karşı, hükümetin siyasetinden sorumlu tutulması gerekiyor. Bakanlara (vezir) gelince, onları yönetimde başkanın yardımcıları veya başkanın tayin ettiği ve kendisinden başkasına karşı sorumlulukları olmayan sekreterlerden başka bir şey olmamalıdır. Bu noktada Peygamber Efendimiz(s)’in sireti de bizi desteklemektedir. Çünkü Peygamber (s), hükümetin problemlerine değinen hadislerinin birçoğunda kullandığı “vezir” kelimesini devlet baş kanına idari sorumluluklarında yardım eden kişiden başkası için kullanmıyordu.

Peygamber (s) şöyle buyurmaktadır:

“Allah, emir için iyilik murad ederse, ona dosdoğru bir vezir (yardımcı) ihsan eder; unutsa ona hatırlatır, hatırlarsa da ona yardım eder. Eğer onun (emirin) hakkında iyilikten başkasını murad ederse, onun yardımcısını (vezir) kötü kılar; unutsa ona hatırlatmaz, hatırlarsa da ona yardımcı olmaz.” (Ebu Davud ve Nesai, Hz. Aişe’den rivayet etmişlerdir.)

Eğer Müslümanlar bugün, devletleri için, Amerikan sistemi diye bilinen başkanlık sistemini benimseyecek olurlarsa; on dört asır önce dolaylı bir yolla Peygamberlerinin tavsiye etmiş olduğu bir esası gerçekleştirmiş olacaklardır. İdare şekillerinden birisini seçmekte kendilerine müsamaha ediliyorsa; ışığında yürümek için, böyle bir tavsiye Müslümanlara yeterlidir. Fakat bunu seçmeye iten başka bir neden daha vardır.

İslam devletinde ulu'l-emrin Müslümanlardan olması gerektiğini öğrenmiştik. Eğer yürütme yetkisi —Avrupa demokrasilerinde olduğu gibi— partilerin temsil edilişi esasına uygun olarak Yasama Kurulundan seçilmiş bakanlar kuruluna verilecek olursa, o zaman Meclisin kendilerine verdiği yetki sayesinde Devlet Başkanı ve bakanlar birlikte ulu'l-emr topluluğunu temsil edebileceklerdir. Böyle bir durumda, Müslüman olmayan bir kişinin elinde bulunan bakanlık, yönetim işinin yalnız Müslümanların elinde bulunması gerektiğini ortaya koyan Şer'i hükümle çatışmış olacaktır. Buna göre, toplum kendisini iki yol karşısında bulacaktır. Ya Müslüman olmayan vatandaşlar bakanlık yapmaktan alıkonacaktır —ki böyle bir durum, Müslüman olmayan azınlıkların devletle tam bir samimiyetle yardımlaşmalarını zorlaştıracıdır— veya Şeriatın, açık ve çok önemli bir esasını bilmezlikten gelecektir; bu ise devleti, temellerinden sarsmak için yeterli bir durumdur. ^{İslam'la Yönetim Biçimi} Yürütme yetkilerinin tümü ve bundan çıkan diğer yetkiler, sadece emirin eline verilecek olursa, hükümetin çalışmalarından sorumlu tutulacak “veliyyü'l-emr” niteliğine sahip tek kişi o olur. Böyle bir durumda bakanlar onun idari yardımcıları veya güvendiği sekreterlerinden öteye bir şey olmayacaklardır; tayinlerini kendisi yapacak ve işgal ettiği makama ait bazı yetkileri kendilerine verebilecektir. Böylece bakanlar, devletin siyasi programından ve çalışmalarından doğrudan doğruya sorumlu tutulmayacaklardır. Bu nedenle onların —işgal ettikleri makamın durumuna göre— ulu'l-emrden sayılmaları mümkün olmayacaktır. Böylece Müslüman olmayan bir kişinin bakanlık yapması, Şeriat açısından itiraz edilecek bir durum olmaktan çıkar. Bu vatandaşlar arasında gerekçesiz bir ayrımı önlemekle kalmayacak, ayrıca hükümetin, dini ne olursa olsun yalnızca sahip olunan meziyetler esasına göre ülkede bulunan herkesten faydalanabilmesini sağlayacaktır.

Ben, İslam topraklarının çoğunda bulunan Müslüman olmayan azınlıkların varlığının başkanlık sisteminin diğer sistemlere tercih edilmesi için yeterli bir sebep olduğuna inanıyorum.

Yasama ve Yürütme Organlarının Bütünleşmesi

İslam devletinin siyasal işleriyle ilgili bütün tartışmalarımızda “onların işleri kendi aralarında danışma ile yürütülür” hükmünü devamlı olarak göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Bu hükmün, hükümetin temel meseleleriyle ilgili bütün işlerine Şura esasına göre yaklaşmayı gerektirdiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Teorik olarak, devletin siyasi temellerini ortaya koymakla görevli Şura Meclisinin kurulmasıyla ve gerektiğinde memleketin kendileriyle yönetileceği kanunlar çıkartma ve o kanunları iyileştirmekle bu esas nokta gerçekleşebilir. Fakat ameli (pratik) açıdan durum görüldüğü kadar kolay değildir.

Siyaset bilimleriyle ilgilenen herkes, yasama organının, —tuhaf kaçmakla birlikte— modern devlet sisteminde kanun çıkartmak görevini yapmadığını bilir. Bu işi hükümetin yürü-

rütme organları üzerine almıştır. Çünkü önemli herhangi bir kanunu çıkartmak, ihtisasa dayalı birçok hazırlık ve araştırmaların bir araya gelmesini ve konu ile ilgili toplumsal ve ekonomik gerekleri kapsayan geniş bir bilgiyi gerektirmektedir ve üstelik çıkarılması düşünülen kanun veya kanunların güzel bir şekilde kaleme alınmasını gerektiren hukuki beceri de buna dâhildir. Böyle bir ihtisaslaşmayı ve hukuki bilgiyi genel bir seçim yoluyla başa gelmiş bir meclisten beklemek mümkün değildir. Çünkü seçmenler, seçim sırasında adayın kişisel özelliklerine önem verir. Yani seçmenler, adayın toplumdaki şöhretine ve sahip olduğu zeka, ahlak ve temizliğe bakarlar. Bu nedenle seçmenler, adayın bu durumda, kendisine işaret edilen teknik yeterliliğe sahip olup olmadığını anlayabilecek bir durumda değildir. Ayrıca, bu kadar kalabalık bir sayının bu yeterliliğe haiz olması da mümkün değildir. Kendilerinden yeni yasama kurullarının oluşacağı bu kalabalık sayının toptan araştırmalarda bulunması, tartışması ve sonunda amaca uygun hep birlikte bir kanun metni hazırlamaları mümkün değildir. Bu bakımdan modern devletlerde meclisin teklif ettiği her kanunu hazırlamakla ilgili araştırmaları yapmak görevi, yürütme organının görevlerinden olmuştur. (Bunun yanında Şura Meclisine kendiliğinden yeni kanun teklifi yapma yetkisi de verilmiştir.) Bu kanunlar, bu maksatla görevlendirilmiş, eğitilmiş uzmanlarca hükümet dâiresinde teknik bir şekilde yapılır. Bundan sonra da kanunlar, tartışılmak ve düzeltilmek ve sonra da kabul edilmek için meclise getirilir.

Bu tür bir uygulama genel kabul esasının gerçekleştirilebilmesini hedeflediği için İslam açısından kabul görür. Çünkü hiçbir kanun tasarısı, Şura Meclisi tarafından görüşülmeden ve değişiklikler yapılsın veya yapılmassın sonunda meclis tarafından onaylanmadan yürürlüğe giremez. Fakat bu genel kabul, kanun yapmak konusunda Şeriatın istediği şeylerin başlıcası değildir. Şura ayetinin yalnızca yasamanın değil, yürütmenin de Şura esasına dayanmasını kesin bir dille istediğini söylemiştik. Bu durumda yürütme organının çalışmaları engellenmesinin, bu organın sahip olması gereken çalışma serbestisinin kısıtlanmasının önüne nasıl geçilebilecektir? Ve yasama-yürütme organları mükemmel bir şekilde birbirlerini nasıl tamamlayabilecekler?

Bütün modern parlamentolarda mesela dış işleri komisyonu, milli savunma komisyonu, yargı komisyonu ve benzeri özel bazı komisyonların, hükümetin karşılaştığı problemleri çözmek için kurulduklarını biliyoruz. Meclisin, kendi aralarından seçerek çıkarttığı bu komisyonlar önünde, yürütme organının politikası hakkında ara sıra bilgi vermesi, gerekçelerini açıklaması gerekiyor. Yine devlet, yönettiği işlerin ilk onayını, bu komisyonlardan almalıdır. Bu, doğal olarak meclisin üyelerinin toplanmasında oluşacak bütün tartışmaları oldukça yumuşatacak, basitleştirecektir. Şu kadar var ki, herhangi bir komisyon veya meclisin tümünün, hükümet tarafından yapılacak belirli bir idari tasarrufu kabulü veya reddi, böyle bir yetkiyi kullanmaya dair bir ek hükümden başka bir şey değildir. Yani, meclis veya herhangi bir komisyon için, Şura ayetinin hükmünü ta başından tam anlamıyla yürütme organının çalışmalarına uygulamak ve çalışmalarını başından beri kontrol altına almak şeklinde uygulamaya kalkışmaya —istisnai durumlar dışında— imkân vermez. Buna göre bu Şer'i hükmü doğru bir şekilde anlamak, İslami bir meclisteki parlamenter komisyonların devletin yürütme faaliyetinde ve kanunların hazırlanmasında doğrudan doğruya rol oynadığını kabulü zorunlu kılar. Bu

amacı iki yolla gerçekleştirmek mümkündür. Birincisi; Komisyonların oldukça az üyeden meydana getirilmesi. İkincisi; Bu komisyonlardan her birine ilgili bakanın danışma kurulu görevinin verilmesi. Bu sayede devletteki yönetim organlarının hareketleri hiçbir şekilde zarar görmeden başlangıcından sonuna kadar halkın seçtiği temsilcilerin katılmasıyla yasama ve yürütme organlarının izleyeceği politika istişare esasına dayalı olarak çizilmiş olacaktır.

Yasama ve Yürütme Organları Arasındaki Anlaşmazlıkların Çözümlemesi

Önümüzde oldukça önemli bir sorun bulunuyor: Şura Meclisi ile Yürütme Organı arasında bir anlaşmazlık doğacak olursa ne yapılması gerekir? Meclis komisyonları ile yürütme arasındaki direkt dayanışmaya rağmen Meclis, belirli bir politikaya veya hükümetin ele aldığı özel idari bir çalışmaya bazen itiraz edebilir. Çünkü bu iş veya çalışma meclis üyelerinin çoğunluğuna göre bazı kanunlarla çatışıyor olabilir veya yasama kurulu kabul ettiği ölçüler içerisinde onu devletin yüksek menfaatlerine zararlı görebilir. Nitekim emir de benzer sebepler dolayısıyla meclis üyelerinin çoğunluğu tarafından alınan kararlara itirazı gerekli görebilir. Çeşitli sebeplerle oluşmuş böyle bir görüş ayrılığı, bu gibi durumlarda Avrupa’da parlamenter demokrasilerde —hükümetin istifa etmesi, parlamentonun ^{İfraz-ı Yönetim Bicirhi} feshi veya yeni (erken) seçim gibi— başvuru yollarla çözümü zor bunalımlar doğurabilir. Çünkü İslam devletinde yürütme yetkisini elinde bulunduran emir, bütün halk tarafından seçilmiş bulunuyor. Bu seçim ise halkın, bilerek Şer’i hükümlerin dışına taşmadıkça ona itaat edip sözünü dinlemesini gerektiriyor. Buna bağlı olarak Şura Meclisi —Batı demokrasilerinde parlamenterlerin yaptığı gibi— şu veya bu konuda Meclisin aldığı kararları kabul etmeyen Şer’i hükümetten güvenini geri alma yetkisine sahip değildir. Çünkü bu konuda Meclis üyeleri de birey olarak verdikleri biat ile emire bağlıdırlar. Bütün toplumu bağlayan bu biat dolayısıyla meclis üyeleri için de bağlayıcıdır. Diğer taraftan emir, Şura Meclisinin alacağı kararları bilmezlikten ve önemsemezlikten de gelemes. Bu durum görünürde hiçbir çözüm yolu kabul etmez gibidir. Görünürde diyoruz çünkü Kur’an-ı Kerim, bu problemi nasıl çözeceğimizi adeti üzere göstermekten geri kalmamıştır.

Üçüncü bölümde şu Kur’ani buyruktan bahsettik:

“Allah’a, Peygamber (s)’e ve aranızdan kendilerine otorite emanet edilmiş olanlara itaat edin.”

Fakat bu alıntı, bize yalnızca ayetin ilk bölümünü vermektedir. İkinci bölüm şöyle devam eder:

“...ve herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah’a ve Peygamber (s)’e götürün.” (en-Nisa, 59)

Buna göre Şura Meclisindeki halkın temsilcileri ile ulu’l- emr arasında doğacak herhangi bir anlaşmazlık iki taraftan birisinin hükmü öğrenmek için olayı Allah’ın Kitabına ve Resulünün Sünnetine geri çevirmesini gerektiriyor veya daha yalın bir ifadeyle; bu tür anlaşmazlıkların, hangi görüşün Kur’an ve Sünnetin ruhuna daha uygun olduğu hakkında meseleyi inceleyerek hüküm verebilecek bir hakimler kuruluna götürülmesi gerekiyor. İşte bu noktada anlaşmazlıkları çözüme bağlayacak tarafsız bir organın olması gerekliliği açıkça ortaya çıkı-

yor. Bu, yalnızca anayasal davalara bakan ve onları hükme bağlayan yüksek bir mahkeme gibi olabilir. Varlığı öngörülen bu mahkemenin görevlerine gelince; ilk olarak, emir ve Şura Meclisi arasındaki bütün anlaşmazlık davalarına bakmak ve her iki taraftan herhangi birisinin getirdiği meseleleri hükme bağlamak, ikinci olarak, meclis tarafından kabul edilmiş herhangi bir kanunun veya emir tarafından uygulamaya konulmuş herhangi bir idari faaliyetin Kur'an ve Sünnetin açık nasslarından birine aykırı düştüğünü gördüğünde bunların yürürlüklerini durdurmak. Yani bu mahkeme, memleketin anayasasının güvenilir bir bekçisi olacaktır.

Böyle bir mahkemenin, en ileri hâkim ve en büyük hukukçulardan oluşması gerektiği ve bunların yalnızca Kur'an ve Sünneti gayet iyi bir şekilde bilmekle kalmayıp, dünya meselelerini de oldukça iyi bilen kişilerden meydana gelmesi gerektiği aşikardır. Ancak bu kişiler meclisin herhangi bir kanuni çalışmasının veya emirin herhangi bir idari faal iye tinin İslam'ın ruhu ile bağdaşp bağdaşmadığını en iyi şekil de tespit edebilirler.

Bu mahkeme kurulunun oluşumunun Şeriatın istediği Şura esasına göre olması için emirin sunacağı bir üye listesinin meclis tarafından kabul edilmesiyle kurulun üyeleri seçilebilir veya tam tersi de olabilir. Fiili üyelik ^{İslam'da Yönetim Sistemi} belirli bir yaşla sınırlı olsa bile, mahkeme üyesinin hayatının sonuna kadar üye olarak kalması da daha uygun olabilir. Buna göre üyenin hayatı boyunca maaşını tam olarak almak hakkı olmalıdır. Ve işini yapabilen üyenin sıhhi bozukluk, akıl zayıflığı gibi görevinin gereklerini yerine getiremeyecek bir duruma düşmedikçe veya olmaması gereken bir yaşantısı tespit edilmedikçe makamından uzaklaştırılmaması gerekiyor. Bu son durumda ise üye olarak makamından olacağı gibi, bu makamda bulunması dolayısıyla aldığı maaşını da kaybedecektir. Üyenin tam bir tarafsızlığının gerçekleşebilmesi için, bu üyelikten uzaklaştırıldıktan veya emekliye ayrıldıktan sonra başka bir görev yapmaktan men edilmesi gerektiği kanaatindeyim. Sonradan alacağı bu görev, ister tayin veya seçim sonucu olsun, ister fahri veya ücretli olsun yine de kabul edilemez. Yalnızca bu yolla sözü edilen bu mahkemenin üyeleri bütün korku ve ümitlerden azade olabilir. Yaşlandıklarında gelecekleri için güvenleri olacak aldatıcı hiçbir şey onlara egemen olamayacak; çünkü bu aldatıcı şeylerin onlara hakim olması söz konusu olunca onlar, bazı kişisel arzulara veya herhangi bir siyasi parti hesabına iş yapmaya yeltenebilirler. Bu garantiler, onları bu konuda tarafsızlığın mümkün olabilen en yüksek seviyesine yükseltecektir. Öyle ki görevlerini tam serbestlik içinde yapacaklar, herhangi bir korku veya ümit, tarafsızlıklarına gölge düşürmeyecektir.

Mahkemenin bütün üyelerinin kararlar üzerinde ittifak etmelerinin zorunlu olmadığını sürekli olarak vurgulamamız zorunludur. Burada da —Şura Meclisinde olduğu gibi— tam bir oy birliğinin sağlanması mümkün olmadığında çoğunluğun görüşünü kabul etmemiz gerekiyor. İster çoğunlukla, ister oy birliğiyle alınmış olsun, mahkemenin alacağı bütün kararlar kesin ve devletin bütün organları hatta bütün halk için uyulması gereken kararlar olmalıdır. Bu durum, başka kararlar çıkarılmadığı ve eski kararların düzeltilmesi veya kaldırılması söz konusu olmadığında sürece böyledir. Bu son durum gerçekten çok önemlidir. Çünkü başka bir zamanda, başka bir yapıya sahip bir mahkeme, aynı mesele hakkında eski kararlardan bağımsız bir karar alabilir. Bu durum da daha önce sözünü ettiğimiz hususu pekiştirmektedir: İçtihat kapılarının ebediyen sonuna kadar açık bırakılması gerekir.

5. VATANDAŞ VE HÜKÜMET

İtaat Yükümlülüğü

Başkanın seçilmiş olması demek halkın tümünün biatim almış olması anlamına gelir. O yalnızca ona oy veren çoğunluğun değil, ona karşı oyunu kullanmış olan azınlığın da biatim alır. Çünkü Şeriat ilkesine aykırı olmadıkça toplumsal kararların tümünde çoğunluğun isteği toplumun her üyesini bağlayıcıdır. Bu nedenle Peygamber (s), şöyle buyurmuştur:

“Allah’ın yardımı cemaatle birliktedir. Cemaatten ayrılan ateşe (gitmek üzere) ayrılır.” (Tirmizi, Abdullah b. Ömer’den rivayet etmiştir.)

Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur:

“Cemaatten bir karış kadar ayrılan, İslam’ı (bir halkayı çıkartır gibi) boynundan çıkartmış olur.” (Ebu Davut, Sünen’inde, Ahmet b. Hanbel, *Müsned*’inde Ebu Zerr’den rivayet etmişlerdir.)

Buna göre hükümet, Şeriatın omuzlarına yüklediği amaçları gerçekleştirdiği müddetçe, bütün vatandaşların ona bağlı kalması konusunda ^{İslam’da Yönetim Biçimi} mutlak hak sahibi olur ve halk üzerinde; “kolaylıkta ve zorlukta, hoş giden ve gitmeyen her konuda” (Buhari ve Müslim’in Ubade b. Samit’ten rivayet ettikleri bir hadisin bir kısmıdır) itaat istemeye hakkı vardır. Müslümanlara düşen, Şer’i hükümetin yanında bir ve beraber olmak, onu devamlı desteklemek, ona yardımcı olmak ve bu birlik uğruna tüm fayda, zevk ve dünya mallarını ve gerektiğinde hayatlarını da feda edebilmektir.

“Bilesiniz ki, Allah yolunda savaşan, öldüren ve öldürülen müminlerden Allah canlarını mallarını satın almıştır; hem de karşılığında onlara cenneti vaad ederek.” (e-Tevbe, 111)

Bu nassa göre: Allah ve Resulü adına insanları yöneten ve Şeriatın emirlerini yerine getiren hükümet, halkın ve devletin selameti böyle bir uygulamayı gerektirecek olursa, kişilerin hayatları ve malları dâhil olmak üzere halkın sahip olduğu her şeye el koyabilir. Yani hükümet, Şeriatın, zekât için tespit ettiği miktarın dışında, halkın yararı için zorunlu göreceği miktarda yeni birtakım vergiler koyabilir; şahsi mülkiyete giren bazı akar, üretim araçları veya tabii kaynakları kamu menfaatine olmak üzere devletin kontrolünde bulundurarak, özel mülkiyette bazı sınırlamalar yapabilir. Gerektiğinde İslam vatanını savunmak için askeri hizmetlerde bulunabilecek herkese askerlik zorunluluğu getirebilir.

Cihad Meselesi

Devletin, ihtiyaçların gerektirdiği oranda birtakım vergi ve iktisadi mükellefiyetleri yüklemek hakkına sahip olmasına hakkında burada fazla bir şey söylemem gerekiyor. İslam devlet yapısının üstünde yükseleceği anayasal temelleri ele alacak ayrı bir kitapta bu konuyu geniş bir şekilde inceleyeceğim inşaallah. Fakat burada vatandaşların ordudaki hizmetlerinden söz etmemiz zorunludur. Bu hizmetler, İslam’daki cihad kavramıyla sıkı sıkıya ilgilidir. Bu kavram oldukça uzun bir süredir Müslüman olmayan yazarların büyük bir çoğunluğu tarafın-

dan zalim ve kötü bir üslupla ele alınmış bulunuyor. Azımsanmayacak sayıda olmak üzere bizzat Müslüman fakihlerce de bu şekilde kullanıldığı olmuştur.

Cihad kelimesi, şerr karşısında olanca gücün harcanma sı anlamına gelen “Ce-he-de” fiilinden türemiştir. Bu nedenle Peygamber (s), kişinin kötü arzu ve isteklerine karşı direnmesini nefis cihadı diye adlandırmış ve onu en büyük cihad (cihad-ı ekber) (Beyhaki’nin Cabir b. Abdullah’tan rivayet ettiği bir hadisten) olarak görmüştür. Cihad kelimesi savaş karşılığında kullanılacak olursa, Kur’an’da geçen cihad sözü çoğunlukla, istisnasız olarak kişinin, dini hürriyetini, vatanını veya toplumunu savunması karşılığında kullanılmıştır.

“Kendilerine haksız yere saldırılan kimselere [savaşma] izni verilmiştir —ve şüphesiz Allah onlara yardım ulaştıracak güçtedir—: Onlar ki, sadece “Bizim Rabbimiz Allah’tır!” dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. Çünkü Allah insanları birbirlerine karşı savunmasız bıraksaydı, şüphesiz o zaman, içlerinde Allah’ın isminin çokça anıldığı manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler [çoktan] yıkılıp gitmiş olurdu.” (el-Hacc, 39-409)

Bu ayetlerin cihad konusunda inen ilk ayetler olduğu hakkında Peygamber (s) Efendimiz’in hadislerinde tam bir söz birliği vardır. ²⁶ Kur’an-ı Kerim bu ayette, düşmana karşı yapılacak savunmanın esaslarını belirtmiştir. “Manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler”den söz edilmesinin nedenine gelince: Ayette Müslümanların dini ve siyasi bağımsızlıkları korumalarının yalnızca kendi boyutlarıyla sınırlı olmayacağı açıklanmıştır. Onlar aynı şekilde aralarında yaşayan Müslüman olmayan azınlıkların da hürriyetlerini himayeleri altına almalıydılar.

İslam, Müslümanların, ilk saldıranların kendileri olmaları durumuna düşecekleri bir savaş başlatmalarına asla izin vermiyor.

“Size savaş açanlara karşı Allah yolunda savaşın, ama (amacınızı aşıp) saldırganlık yapmayın; doğrusu Allah saldırganları sevmez.”²⁷

“O halde, artık zulüm ve baskı kalmayınca ve yalnızca Allah’a kulluk edilinceye kadar onlarla savaşın; ancak vazgeçerlerse, [bilinçli olarak] zulüm işleyenlerin dışındakilere karşı tüm düşmanlıklar sona erecektir.”²⁸

“İnancı[mız]dan dolayı size karşı savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan sürmeyen [inkarcılara] gelince, Allah onlara nezaketle ve adaletle davranmanızı yasaklamaz: Çünkü Allah adil davrananları sever.” (el-Mümtehine, 8)

Peygamber Efendimiz (s)’in cihadla ilgili bütün hadislerini, biri diğerini açıklayan bu apaçık ayet-i kerimelerin ışığında okumalıyız. Peygamber (s), cihada teşvik ettiğinde veya cihadın meziyetlerini övdüğünde, ya o sırada Müslümanların yaptıkları harbe işaret ediyor, ya da gelecekte olabilecek savaşlara işaret ediyordu. Bütün bu durumlarda savaşların, kendisinin yaptığı savaş ve gazvelerin de uyduğu gibi Kur’an-ı Kerim’in koymuş olduğu esaslara uygun olması gerekiyor. Peygamber (s)’in cihadla ilgili hadislerinin çoğu Allah yolundan (fi

²⁶ Bu konuda bkz.: İbn Kesir, *Tefsir*, c. V, s. 592 vd. Kahire baskısı.

²⁷ el-Bakara, 190.

²⁸ el-Bakara, 193.

sebilillah) kavramını ihtiva etmektedir. Buna göre, yalnız daha önce işaret edilen amaçlar için yapılan savaşlar Allah yolundadır ve Şariat yalnız bu tür savaşları caiz görmektedir.

Kur'an ve Sünnet'in öğretileri üzerinde yükselen İslami Devlet kavramı; bu devletin hükümetini, zulümle nitelendirilen bir harpten kendiliğinden alıkoymalıdır. Hatta şayet böyle bir hata yapacak olursa hükümetin, vatandaşlarının desteğini alma hakkı kalmaz. Çünkü Müslüman birey Peygamber Efendimiz (s)'in:

“Müslüman Allah'a isyanı gerektirecek bir şeyle emr olunacak olursa, ne dinlemesi ne de itaat etmesi gerekir”²⁹ şeklindeki hükmüne dayanarak, (kendisinden bu şartlar altında savaşmayı isteyen hükümete) itaat etmez. Başkalarına haksızlık ve zulüm yapılmasını gerektiren bir savaşa katılmayı reddettiği için hiçbir Müslüman kınanamaz. Ki bu reddediş bugün “inançtan dolayı reddetme” diye bilinmektedir. Fakat İslam ülkesinin savunulması için dışarıdan gelen bir tehlikeye veya içerden devletin temellerini sarsan bir isyana karşı savaşması istenecek olursa, Müslüman'ın bunu reddedebilme hakkı yoktur. Çünkü bu savaşmaların her ikisi de Allah yolunda çarpışma kabul edilir ve bu savaşlarda ölmek, insanı şehitliğin en yüksek basamaklarına ulaştırır.

İslam'da Yönetim Biçimi

İslam'ın öğretilerine göre, düşman tehlikesi, vatanın siyasi güvenliğini ve dini özgürlüğünü tehdit edecek bir hal aldığı anda eli silah tutan her Müslüman'ın savaşa katılmasını vacip görmektedir. Herhangi bir nedenle savaşamayacak durumda olanlara gelince, güçleri yettiği takdirde mallarını harcayarak ve başka medeni hizmetlerde bulunmak yoluyla genel çabaya katılıp kendilerine düşeni yerine getirmelidirler. Bunu yaptıklarında cepheye savaşanlardan daha aşağı bir durumda olmayacaklardır. Nitekim Peygamber (s) şöyle buyurmuştur:

“Allah yolundaki bir savaşçının savaş için gerekli ihtiyaçlarını gören, savaşmış gibi olur. Bir savaşçının yakınlarını gözetken ve onların ihtiyaçlarını karşılayan da savaşmış gibi olur.”³⁰

Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur:

“Savaşmayan, bir savaşçının savaş ihtiyaçlarını karşılamayan veya hayırlı bir şekilde savaşçının yakınlarını gözetmeyen başına Allah, Kıyamet Günü'nden önce bir bela getirecektir.”³¹

Bütün toplumun düşmanlarla savaşa katılması ve düşmanlara karşı savunmada payının olması gerekiyor. Devlet organlarının da bu çalışmaları düzenlemesi ve dönemin şartlarına uygun bir şekilde savunma düzeninde belirli bir uyum ve organizasyonu sağlaması gerekir.

Ancak burada önemli bir sorun var: Bu durumda Müslüman olmayan vatandaşların durumu ne olacaktır? Kur'an-ı Kerim apaçık bir şekilde onlara din hürriyeti tanıdığından, onlara herhangi bir şekilde İslam emirlerinin uygulanması mümkün değildir. Kur'an şöyle diyor:

“Dinde zorlama yoktur.”³²

²⁹ Buhari ve Müslim'in, Abdullah b. Ömer'den rivayet ettikleri bir hadisten.

³⁰ Buhari ve Müslim, Zeyd b. Halid'den rivayet etmişlerdir.

³¹ Ebu Davud, Ebu Ümame'den rivayet etmiştir.

³² el-Bakara, 256.

Bu sorunun cevabı kendi kendini açıklamaktadır. İslam devletinin yönetici güçleri şayet, yalnızca kendini koruma amacıyla savaşıma izin veren Kurani cihad kavramının gerekliliklerine sıkıca uyarlarsa, kendi güvenliklerini sağlayan vatani, savunma görevi aynı şekilde Müslüman olmayan vatandaşların da sorumluluğudur. Bunun da ötesinde İslam bu himaye sağlama noktasında vatandaşların yalnızca maddi haklarını değil, dini özgürlüklerini de koruma sözü vermektedir. (el-Hacc, 40) Fakat buna rağmen Peygamber (s) Müslümanların himayesi altında bulunan zımmilerden hiç kimseyi yaptığı savaşımlara katılmaya mecbur etmemiştir. Fakat Müslümanların yanında savaşmak istediklerinde bundan men edildikleri de olmamıştır. Burada Müslüman olmayanla olan arasındaki fark şudur: İslam meşru bir harpte — ki Allah yolunda cihad olarak görülebilecek tek harp çeşidi de budur— Müslüman'ın gerektiğinde canını feda etmesini farz kılmıştır. Fakat halktan Müslüman olmayan fertler için bunu farz kılmamıştır. Müslüman olmayan vatandaşların çoğunluğunun, bütün insani haklarını garanti altına alan ve bu haklarını tam anlamıyla koruyan devleti savunmak görevini yerine getirmek isteyecekleri ihtimal dâhilindedir; hatta aralarında bunun için mertçe meydana atılacaklar da olacaktır. Tabii, bazıları da —özellikle Hristiyanlardan bir kısım vatandaşlar— ele silah almanın dini inançlarıyla bağdaşmayacağını öne sürer ve buna dayanarak da orduda yer almayı kabul etmeyebilirler. Bu gibi kişilere “Dinde zorlama yoktur” hükmü pekâlâ uygulanabilir. Bu durumda olanlardan cizyeyi vermek karşılığında askerlik hizmeti kaldırılır. Zaten cizye gerçekte askerlik hizmetinden muaf tutulmak karşılığında verilen bir vergiden başka bir şey değildir. Hz. Muhammed (s), bu vergi için belirli bir miktar koymamıştır. Fakat biz, Peygamber Efendimiz (s)'in hadislerinden onun İslam farizalarından biri olarak görülen, yalnız Müslüman- lardan alınıp Müslüman olmayanların bu vergiden muaf tutulduğu zekât tan daha az olacağı sonucunu çıkarıyoruz. Üstelik cizye, normalde devletin silahlı kuvvetlerinde hizmet yapabilecek erkeklerden alınır. Buna göre aşağıda sayılan gruplar, cizye vermekten şer'an muaf tutulmuşlardır: Kadınlar, ergenlik yaşma gelmemiş çocuklar, ihtiyarlar, hastalar, yatalaklar, muhtaç ve fakir olanlar, papazlar, rahipler, din adamları ve askerlik hizmetlerini yapmayı kabul eden herkes; bütün bunlardan cizye alınmaz.

İtaatin Sınırları

Cihad ve askerlik konusundaki bu ara sözden sonra İslam devletinde vatandaşların vazifelerine ve özellikle itaat konusu ile ilgili olanlara dönmemiz yerinde olur.

Hem ilke hem de bu ilkeleri uygulama araçları açısından bütün uygulamalarında Şeriatın hükümlerine uydukça devlete itaat, Müslüman vatandaş için yerine getirilmesi gerekli dini bir yükümlülük olur. Bunu Peygamber (s)'in şu hadisi pekiştirmektedir:

“Ulu'l-emre itaatten el çekip geri duran, Kıyamet Gü-nü'nde lehine herhangi bir delili olmaksızın Allah'ın huzuruna çıkar, kim de boynunda bir kimseye biat yükümlülüğü olmaksızın ölürse, cahiliye ölümüyle ölür.” (Müslim, Abdullah b. Ömer'den rivayet etmiştir.)

Şeriatın gayet açık bir şekilde üzerinde önemle durduğu bir nokta olan, İslam ümmetinin birliğini ve yapısının sağlamlığını korumak esası gereğince; İslam ümmetinin birliğini dağıtmak ve onun söz birliğini bozmak için yapılacak en ufak bir çalışmanın, büyük bir suç ve

hatta en büyük bir cezayı gerektirecek büyük bir hıyanet olarak görülmesi gerekir. Çünkü Hz. Muhammed (s) şöyle buyurmuştur:

“İleride birtakım kötülükler ve fesatlar olacaktır. Birlik olduğu halde bu ümmetin birliğini bozmayı kim isterse, kim olursa olsun, kılıçla onunla savaşınız.” (Müslim, Arfece’den rivayet etmiştir.)

Yine şöyle buyurmuştur:

“Ümmetimin arasında ayrılık tohumu saçan çıkarsa boynunu vurunuz.” (Nesei, Usame b. Sureyk’ten rivayet etmiştir.)

“Sizden bir adam etrafında söz birliği ettiğiniz halde, asanızı yarmak (birliğinizi bozmak) veya topluluğunuzu dağıtmak isteyen biri çıkarsa, onu öldürünüz.” (Müslim, Arfece’den rivayet etmiştir.)

Fakat Müslüman’ın emirin kişiliğinde temsil edilen hükümete itaat görevi, kayıtsız şartsız bir görev değildir, Peygamber (s)’in açıkladığı birtakım şartları vardır. Bunların ilki: Kişinin kendisinin, biat dolayısıyla yükleneceği şartları yerine getirebilecek güçte olmasıdır. Abdullah b. Ömer (r) şöyle demiştir:

“Resulullah’a dinleyip itaat etmek üzere biat ettiğimizde bize şöyle diyordu: Gücünüzün yettiği konularda.” (Müslim, Arfece’den rivayet etmiştir.)

Biz, Resullullah’ın kendisine uyanları yerine getiremeyecekleri şeylerle yükümlü tutmayacağına inanıyoruz. Fakat o, —ümmeti için kanun koyucu olarak— insanlardan şunu anlamalarını istemiştir: Şeriata dayalı olarak otoriteyi ellerinde bulunduranlara karşı olan “dinleme ve itaat etme” görevinin birtakım sınırları vardır. Kişinin gücü dışında kalan şartlardan dolayı acizlik veya aşağıdaki hadis-i şerifle kastettiği acizlik şekilleri bunlardandır:

“Allah’a isyan konusunda itaat yoktur. İtaat ancak maruftandır.”³³

Aynı hadisin başka rivayetleri de;

“Allah’a itaat etmeyene itaat edilmez.”³⁴ Ve:

“Allah-u Teala’ya isyan edene itaat yoktur”³⁵ şeklinde bize kadar gelmiştir.

Bütün bunlar bize yeniden şunları vurguluyor: Devletin işleri gerektiği gibi yönetemediği görülürse, hükümeti kontrol etmesi ve yönetim ve teşri siyasetini tenkit etmesi, halkın hem görevi, hem de hakkıdır. Kur’an-ı Kerim’in birçok ayeti ve Peygamber (s)’in çeşitli hadisleri, açık bir hata karşısında —ve özellikle bu hata yönetici güçler tarafından yapılacak olursa— karşı çıkmanın Müslüman’ın en önemli görevlerinden biri olduğuna işaret etmektedir:

“Cihadın en faziletlisi, zalim bir sultan yanında söylenen hak bir sözdür.”³⁶

³³ Buhari ve Müslim, Ali b. Ebi Talib’ten rivayet etmişlerdir.

³⁴ Ahmed, Muaz b. Cebel’den rivayet etmiştir.

³⁵ Ahmed, Ubade b. Samit’ten rivayet etmiştir.

³⁶ Ebu Davut ve İbn Mace, Ebu Said el-Hudri’den rivayet etmişlerdir.

Başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

“Sizden herhangi biriniz bir kötülük gördüğünde onu e- liyle değiştirsin. Gücü yetmiyorsa diliyle, ona da gücü yetmiyorsa kalbiyle değiştirsin. Bu ise imanın en zayıf şeklidir.”³⁷

Bu iki hadisten açıkça ortaya çıkan şudur: Peygamber (s), kişinin kötülüğü fiilen ortadan kaldırmasını, onu imanın en yüksek derecelerine yükseltecek bir iş olarak kabul etmiştir. Bu, bütün İslam toplumunun zalim hükümet karşısında alması gereken tavrıdır.

Peki, Peygamber (s)’in bu sözleri, hükümetin Şeriattan her ayrılışında, halkın silahlı bir darbe ile itaatten dışarı çıkması anlamına mı geliyor? Hayır. Çünkü Resulullah (s) şöyle buyurmuştur:

“Kim bir imama biat ederek elini eline verir ve kendi arzusuyla bunu yaparsa, gücü yetiyorsa ona itaat etsin. Başka birisi gelir de o (biat ettiğiniz) imamla (imamet-başkanlık konusunda) anlaşmazlık çıkartırsa, İkincisinin boynunu vurun.”³⁸

Yani, emir, İslam’ın genel ilkelerine bağlı kaldıkça ve bilerek İslam’ın öğretilerini hafife almadıkça ona itaat vaciptir. Emir tarafından elde olmayarak yapılan küçük bir yanlış halinde başkanlık ettiği hükümetin aleyhinde harekete geçmek, hiç kimse için asla mubah değildir. Bu, en azından toplumun çoğunluğu emirin azledilmesini açıkça istemedikçe böyledir. Peygamber (s) şöyle buyurmuştur:

“Emirinden hoş karşılayamayacağı bir şey gören olursa, sabretsin. Çünkü cemaatten bir karış kadar olsa ayrılıp ölen, cahiliye ölümüyle ölür.”³⁹

Bu duruma göre halk, meşru bir hükümet karşısında hangi ölçüye kadar sabredebilecektir? Bir kısım sahih hadisler bize bu sorunun cevabını vermektedir. Özellikle bunlardan, beraber okunmaları gereken iki hadisi hatırlatacağız. Birincisi Avf b. Malik el-Eşcai’nin Peygamber (s)’den rivayet ettiği hadistir:

“İmamlarınızın en hayırlıları, tarafınızdan sevilen ve sizi sevenlerdir. Siz onlara dua edersiniz, onlar da size dua ederler. İmamlarınızın en kötüler de, sizin buğz ettiğiniz ve onlar tarafından buğz edildiğiniz kişilerdir. Siz onlara lanet edersiniz ve onlar da size lanet ederler.” Biz de dedik ki: “Bu durumda onlara karşı gelmeyelim mi?” Peygamber (s) şöyle dedi: “Hayır, namazınızı kıldırdıkça hayır, namazınızı kıldırdıkça hayır, (onlara karşı gelmeyiniz).”⁴⁰

Buradaki “namazınızı kıldırdıkça” sözlerinin yalnızca mescitlerde insanlara imamlık yapmak veya bu farzı yerine getirmek demek olmayacağı açıktır. Bu ifade ile kastedilen: Bakara Suresinin başında işaret edildiği gibi, kişinin kâmil imana ve onu sağlayacak şeylere sahip olması ve bunun gerektirdiği amellerdir.

İkinci hadis ise, yüce sahabe Ubade b. Samit’in rivayet ettiği hadistir. Diyor ki:

³⁷ Müslim, Ebu Said el-Hudri’den rivayet etmiştir.

³⁸ Müslim, Abdullah b. Amr’dan rivayet etmiştir.

³⁹ Buhari ve Müslim, Abdullah b. Abbas’tan rivayet etmişlerdir.

⁴⁰ Müslim, Avf b. Malik’ten rivayet etmiştir.

“Peygamber (s) bizi çağırıldı ve biz de ona biat ettik. Bizden aldığı biat esnasında dedi ki: Hoşumuza giden ve gitmeyen, kolayımıza gelen ve gelmeyen her konuda dinleyip itaat etmek ve verilen emre uymak üzere biat ettik. Ve ayrıca elimizdeki ilahi bir delile göre apaçık bir küfür görmedikçe e- mir sahipleriyle çekişmeyeceğimize de söz verdik.”⁴¹

Bu konuya ilişkin hadislerden, açık dört esas noktayı şöylece sıralamamız mümkündür:

İlk olarak: Devlet içinde Şer’i hükümeti temsil eden emire bütün vatandaşların itaat etmesi gerekir, bu onun için bir haktır. Bununla birlikte bir grubun veya kişinin aralarından onu "sevmemesine veya bazen devlet işlerini yönetmede izlediği politikayı beğenmemesine önem verilmeyecektir.

İkinci olarak: Eğer hükümet Şer’i anlamda açık bir isyanı gerektiren kanun veya emirler çıkartacak olursa, bu kanun veya emirleri dinleyip, bunlara itaat etmek görevi vatandaşlar için söz konusu değildir.

Üçüncü olarak: Eğer hükümet Kur’an hükümlerine apaçık bir şekilde meydan okuyacak bir tutum takmacpk olursa, onun bu durumu “apaçık bir küfür” kabul edilir. Bu durum, ^{İslam’da Yönetim Biçimi} yönetimin elinden alınıp düşürülmesini gerektirir.

Dördüncü olarak: Yönetimin hükümetin elinden alınması, azınlık tarafından silahlı bir hareketle gerçekleşme- melidir. Çünkü Peygamber (s) bu yola başvurmaktan bizi sakındırmak üzere şöyle buyurmuştur:

“Kim bize karşı silah taşırsa (silahlı bir harekette bulunursa) bizden değildir.”⁴²

Yine buyurmuştur ki:

“Kim aleyhimize kılıcını çekerse bizden değildir.”⁴³

Bundan açıkça ortaya çıkan şudur: Peygamber (s) hükümetin, Şeriatın nasslarına aykırı düşen emirlerinin uygulanmasını kabul etmemelerini ve işi küfre kadar vardıracak olursa, hükümeti düşürmelerini, Müslümanlara emretmiştir. Fakat Kur’an ve Sünnet’in üzerinde durduğu ve korunmalarının gerekli olduğunu bildirdikleri İslam ümmetinin birliği esasına bakarak şunu söyleyebiliriz: Dini bir görev olan emire itaatın geçersizliğini tayin etmeyi, rasgele bir kişiye bırakmak mümkün olamaz. Böyle bir hükmün ya toplumun tümü tarafından veya onun Şer’i temsilcileri tarafından verilmesi zorunludur. Bu noktada bazıları böyle bir kararın Şura Meclisi tarafından verilmesini uygun görebilirler. Ancak biz bu görüşü kabul ettiğimizde, daha önce sözü edilen zorluklarla bir daha karşı karşıya gelmiş oluruz. O da Şura Meclisi ile emir arasındaki görüş ayrılığı bazen, ancak tarafsız yüksek bir mahkeme tarafından çözümlenebilecek bunalımlara götürebilir. Özellikle anayasa ile ilgili meselelerde bu böyledir. Önceki bölümde Şeriatla çatışan herhangi bir kanun veya tüzüğün yürürlüğünü durdurmanın bu malı kemenin görevlerinden olduğunu söylemiştim. Bu görevleri ne burada şunu da ekleyebi-

⁴¹ Buhari, Ubade b. Samit’ten rivayet etmiştir. Müslim de buna benzer bir hadis rivayet etmiştir.

⁴² Buhari ve Müslim, Abdullah b. Ömer ve Ebu Hureyre’den rivayet etmişlerdir.

⁴³ Müslim, Seleme b. el-Ekva’dan rivayet etmiştir.

liriz: Yönetiminde Şeriatın nasslarına kasti olarak aykırı bir yol izlediğine dair aleyhine' bir dava açıldığı takdirde düşürülmesi için referanduma gidilmesine hükmeder ve bu görevini kötüye kullanması dolayısıyla parlamento önünde onu muhakeme eder. Referandumun sonucu olarak halkın çoğunluğunun emirin düşürülmesi yolunda oy kullandığı anlaşılırsa, emirin azledilmiş kabul edilmesi gerekiyor. Bu durum haliyle, halktan biatin onlara yüklediği itaat görevlerini kaldırır. Emir, referanduma gidilmesini haksızca önleyecek olursa, yüksek mahkemenin kendiliğinden onun düştüğüne hükmetmesi gerekiyor. Çünkü —İlahi Mesaj sahibinin sözü gereğince— “isyan noktasında itaat söz konusu değildir.” Aynı şekilde halkın emire olan biatinin kalktığını da ilan etmelidir, bu mahkeme.

Buna göre, hükümetin çalışmalarını kontrol etmek, tasarruflarını eleştirmek ve gerektiğinde onu düşürmek şeklindeki vatandaşların hakları, hiçbir zaman bir veya birkaç kişi tarafından hükümet aleyhine girişilecek silahlı bir hareketle kullanılacağı şeklinde anlaşılmamalı. Gelecekte İslam'da böyle bir hakkın varlığından söz edilemez. İslam hükümetini görevden uzaklaştırmanın ve onu düşürmenin tek yolu, halkın çoğunluğu tarafından verilecek bir hüküm veya buna fırsat verilmediğinde de yüksek mahkemece verilecek bir karardır.

İslam'da Yönetim Biçimi

Düşünce Özgürlüğü

Müslüman vatandaşın eleştiri hakkını kullanması ve hak ve adaletin yanında kahramanca yer alması görevi, yalnızca hükümeti düşürmek —ki bu da olağan bir hadise olmayıp, son derece az rastlanacak bir durumdur— konusuyla ilgili değildir. Fakat Kur'an, Müslüman'dan rastladığı her yerde kötülükle savaşmasını ve insanlar ihmal ettiğinde de kendisini adaletin koruyucusu olarak görmesini istemektedir. Peygamber (s) şöyle buyurmaktadır:

“Nefsim, kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ya marufu emreder, münkerden sakındırırınız, veyahut da Allah, katından üzerinize bir azap gönderir, sonra da O'na dua edersiniz de duanız kabul olunmaz.” (Tirmizi, Huzeyfe b. el-Yeman'dan rivayet etmiştir.)

Allah'ın azabı her zaman yalnızca zalimlere isabet etmeyebilir. Fakat zulme karşı sustuğu ve ona göz yumduğu için toplumun tümünü kapsayabilir. Nitekim Peygamber (s) şöyle buyurmuştur:

“Hayır, vallahi ya marufu emreder, münkeri nehyeder ve zalimin elini (zulmetmekten alıkoymak için) yakalar, onu hakka çevirir ve yalnızca hak işlemesini sağlarsınız veya Allah, kalplerinizi birbirine vuruşturur.” (Ebu Davud, Abdullah b. Mesud'dan rivayet etmiştir.) Ve insanlar “zalimi (zulüm yaparken) görür de (zulüm yapmaması için) ellerini yakalamayacak olurlarsa, Allah'ın azabıyla onların hepsini kuşatması yakın olur.” (Ebu Davud, Ebu Bekir es-Sıddık'tan rivayet etmiştir.)

Bu hadisin başka bir rivayetinde Peygamber (s)'in şöyle söylediği rivayet edilmektedir:

“Aralarında günah ve isyanlar işlenip duran ve bunları değiştirmeye güçleri yettiği halde değiştirmeyen bir topluluk yoktur ki, Allah'ın onları bir azapla kuşatması yakın olmasın.” (Ebu Davud, Ebu Bekir'den rivayet etmiştir.)

Buna göre, toplumun faydası, toplumun bütün fertlerinin mümkün olan her yolla halkın toplumsal ve ahlaki yükselişinde birbirlerine yardımcı olmalarını gerektiriyor. Allah, bu görevi yerine getirmemekten şöylece sakındırmıştır:

"... Gerçek şu ki, insanlar kendi iç dünyalarını değiştirmeden Allah onların durumunu değiştirmez..." (Rad, 11)

Zihinlerde şu gerçeğin açık bir şekilde yer etmiş olmasını isterim: İnsanların maddi şartları ile ahlaki davranışları arasındaki bağımlılık kanunu; her iki şekilde de kendisini gösterir. Ahlaki birlik zaman boyunca ümmetin siyasi nüfuzunu artırıp maddi kalkınmasını yükselttiği gibi; ahlakı çöküşün, sonunda iktisadi, siyasi ve toplumsal çözülmüşe götüreceği de kaçınılmazdır.

Herhangi bir ümmetin hayatında iyiye doğru bir değişimin —ahlaki ve toplumsal kalkınmaya doğru herhangi bir yönelişi kastediyorum— olması, toplumun tümünün bu değişim ihtiyacını duyup, onun önem ve gereğini kavramadıkça mümkün değildir. Buna göre düşünen her Müslüman toplumsal çevresini devamlı araştırmalarına ve dinmek bilmeyen eleştirilerine konu almalı ve elde ettiği yeni düşünce ve metotları kamu yararına sunmalıdır. Peygamber (s) şöyle buyuruyor:

İslam'da Yönetim Biçimi

"Yalnız iki şeyde haset olabilir: (Birincisi) Allah birisine bir mal vermiştir, o da malı hak yolda devamlı harcar. (İkincisi de) Allah birisine hikmet vermiştir de, o da o hikmetle hüküm verir ve onu başkalarına öğretir."⁴⁴

Tenkit ve öğüt verme görevini —ki oldukça önemlidir ve bu olmaksızın İslami anlamda halkın doğru anlayışının gelişmesi mümkün değildir— yerine getirmekle bireyin topluma karşı olan görevi bitmiş olmuyor. Kur'an ve Sünnette, Şeriatın açık nasslarla sınırlandırmadığı bütün konularda sürekli olarak içtihadın, İslami hayatın gerçek ihtiyaçlarından olduğunu görmüştük. Halkın herhangi bir durumu için genel bir araştırma söz konusu olunca içtihat özgürlüğü dini ve toplumsal bir yükümlülük haline gelir. Buna göre İslam toplumunda ileri gelen düşünce adamlarının, toplumu kalkınma ve ilerlemeye doğru götürebilecek yeni düşünce ve kuramlarını ileri sürmeleri ve bu düşünceleri halk arasında yayıp kalabalıkları bu düşünceleri kabul etmeye çağırmaları görevleri olmalıdır. Bu bakımdan yazı ve söz ile düşünceleri özgürce ifade etmek, bir İslam devletinde vatandaşların temel haklarından. Fakat düşünce özgürlüğünden (haliyle basın da bu özgürlüğün kapsamındadır) şu anlaşılmalıdır: Bu, hiçbir zaman Şeriatla alay etmek, onu bırakmak için teşvikte bulunmak veya hükümet aleyhinde vatandaşları kışkırtmak veya müstehcenliği yaymak ve İslami ahlaka aldırış etmemeye çağırarak amacıyla kullanılmamalıdır.

Vatandaşların Korunması

Yalnız hukuki olarak değil ahlaki olarak da Müslüman'ın kişisel çıkarlarını İslam devletine hizmet için adanması görevinin olduğunu gördük. Çünkü bu devlet, "Allah'ın yeryüzündeki halifeliğini" temsil etmekte, onun Şeriatını uygulamakta ve onun tavsiyelerini yerine getir-

⁴⁴ Buhari ve Müslim, İbn Mesud'dan rivayet etmişlerdir.

mektedir. Fakat devletin vatandaşlarından itaat edip kendisine samimi olarak bağlı kalmalarını istemesi, tek taraflı bir hak değildir şüphesiz. Yani, devlet ve vatandaş arasındaki ilişkiler, sadece vatandaşın yerine getirmesi gereken belirli birtakım görevlerden ibaret değildir. Aynı zamanda devletin vatandaşa karşı görevleri, düşünce özgürlüğü, hükümeti seçmek ve düşürmek gibi birtakım hak ve hürriyetlerden de ibaret değildir. Devletin vatandaşlarına karşı yerine getirmesi gereken diğer görevlerinin de açıkça belirlenmesi gerekiyor.

Mesela, vatandaşların askerlik hizmetini yerine getirme görevlerine karşılık, onların devlet tarafından iç ve dış düşmanlarına karşı korunma hakları vardır. Benzer bir şekilde, vatandaşların yasal hükümete saygı gösterip, boyun eğmeleri görevleri karşısında, özel hayatlarının devlet tarafından korunması hakları vardır. Bunları Hz. Muhammed (s)’in Veda Haccı’nda, Arafat’ta ilan ettiği hutbesinde açıkladığı ilkelerden yola çıkarak belirleyebiliriz:

“Bu gününüz ne kadar hürmete değer (haram) bir gün ise, kanlarınız ve mallarınız da öylece birbirinize haramdır.”⁴⁵

Başka bir münasebetle de şöyle buyurmuştur:

“Müslüman’ın üç şeyi Müslüman’a ^{İslam’da Yönetim Biçimi} haramdır: Kanı, malı ve namusu.” (Müslim, Ebu Hureyre’den rivayet etmiştir.)

Kur’an ve Sünnetteki bu ve bunun gibi diğer pek çok hüküm İslam devleti anayasasında vatandaşların canlarına ve her türlü varlıklarına tecavüz edilemeyeceğinin ve onların gasp edilemeyeceğinin açıkça hükme bağlanmasını gerektiriyor. Hiçbir vatandaşın yaşama hakkından veya özgürlüğünden mahrum bırakılmayacağını veya varlıklarının müsaderesinin ancak kanunun sınırları çerçevesinde olabileceğinin anayasada açıkça hükme bağlanması gerekiyor.

Devletin vatandaşa karşı görevleri, şahıs ve varlık gibi elle tutulur, hayatın maddi yönlerinden ibaret değildir. Aynı şekilde bu görevler, kişinin şerefine, yüceliğinin ve özel hayatının dokunulmazlığını da kapsamalıdır. Allah (c) şöyle buyuruyor:

“Vay haline iftira atanın ve ayıp-kusur arayanın!” (el-Hümeze, 1)

Yine buyuruyor ki:

“Siz ey imana ermiş olanlar! [Birbiriniz hakkında] yersiz zanda bulunmaktan kaçının; çünkü [bu şekildeki] zannın bir kısmı [da] günahdır; birbirinizin gizli yönlerini araştırmayın ve arkanızdan birbirinizi çekiştirmeye kalkışmayın.”⁴⁶

Bu ilahi yol göstermeler ışığında Resulullah (s), ashabına ahlaki güzellikleri öğreterek diyordu ki:

“Sakın zanda bulunmayın. Çünkü zan, sözlerin en yalanıdır. Başkalarının gizliliklerini de asla araştırmayın.”⁴⁷ Yine buyurmuştur ki: “Müslümanlara eziyet etmeyin, onları ayıpla-

⁴⁵ Müslim, Cabir b. Abdullah’tan rivayet etmiştir.

⁴⁶ el-Hucurat, 12.

⁴⁷ Malik b. Enes, Ebu Hureyre’den. Nitekim bu hadisin tamamı, Buhari ve Müslim’in *Sahihlerinde* ve Ebu Davud’un *Sünen’inde* benzer şekilleriyle rivayet edilmiştir.

mayın ve ayıplarını da araştırmayın. Müslüman kardeşinin ayıplarını araştıranın da Allah, ayıplarını izler.”⁴⁸ Başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur: “Emir, insanlardan şüphelenecek olursa, onların sahtekâr olmalarına sebep olur.”⁴⁹

Az önce sözü edilen hadislerle birlikte bir de şu ayeti okuyup düşünelim:

“Siz ey imana erişenler! Kendi evlerinizden başka evlere sakinlerinden izin almadan, onlara selam vermeden girmeyin.” (en-Nur, 27)

Şu hususlar açıkça ortaya çıkmaktadır: İslam devleti anayasasının kapsamı içerisinde “Vatandaşlar, ahlaki durumlarını zedeleyecek ve şereflerini incitecek durumlardan korunacak, ayrıca evleri, şeref ve namusları da himaye edilecektir. Bizzat hükümet de bu ana garantilere aykırı düşecek idari işlerden kendisini alıkoymak zorundadır” maddesi bulunmalıdır. Buna göre İslam devletinde, tehlikeli ithamlar altında kalmış kişiler dışında kimsenin gizli polisın gözetimi altında tutulması mümkün değildir. Nitekim yalnızca şüphe dolayısıyla tutuklamak, açıkça anayasaya ters düşmek olacaktır. Muhakeme edilmeden ve mahkeme kararı olmadan tevkif veya hapis, kişisel özgürlüğe vurulmuş büyük bir darbe kabul edilir. Oysa özgürlük Kur’an ve Sünnet’in na.sslarla açıkça hükme bağladığı temel bir ilkedir.

Parasız ve Zorunlu Eğitim

Vatandaşın hükümetin çalışmalarını titizlikle inceleme sinin sonucu olarak, düşünce ve ifade özgürlüğü toplumun bütün yetişkin üyelerine İslam tarafından tanınmıştır. Fakat tam bir özgürlük havası içinde düşüncelerini açıklama hakkının tanınmasının, kişinin görüşleri doğru bir kavrayış ve sağlam bir düşünüşün sonucu ortaya çıkmıyorsa, hiçbir değeri olamaz. Hatta bazen toplumun faydasını zedeleyebilir de. Bu bakımdan bu iki husus, fertte iyi bir eğitim sağlanmadıkça gerçekleşemez. Buna göre memlekette her erkek ve kadının eğitim sistemi içinde serbestçe yer alabileceği bir düzenin sağlanması hükümet için bir görev ve vatandaşlar için de bir haktır. Kur’an ve Sünnet mümkün olan her şekil de Müslümanları ilim elde etmeye teşvik eden hükümler ihtiva etmektedir. Peygamber (s), hadislerinin birçoğunda ilmin önemini belirtmiştir. Örnek olarak:

“İlim aramak için yola düşen bir kimseye Allah, bununla cennete varan bir yolu kolaylaştırır.”⁵⁰

“Âlimin abide olan üstünlüğü, on dördündeki ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir.”⁵¹

Resulullah (s) bundan da ileriye giderek şöyle buyur muştur:

“Âlimin abide olan üstünlüğü, benim sizin en alt seviye de olanınıza olan üstünlüğüm gibidir.”⁵²

⁴⁸ Tirmizi, Abdullah b. Ömer’den rivayet etmiştir.

⁴⁹ Ebu Davud, Ebu Ümame’den rivayet etmiştir.

⁵⁰ Müslim, Ebu Hureyre’den rivayet etmiştir.

⁵¹ Tirmizi, Ebu Davud, Ahmed b. Hanbel, Ebu’d-Derda’dan rivayet etmişlerdir.

⁵² Tirmizi, Ebu Ümame el-Bahili’den rivayet etmiştir.

Bundan ayrı olarak ilim tahsilini nassa bağlayarak onu Şer'i bir hüküm haline getirmiştir:

“İlim tahsil etmek her Müslüman için farzdır.”⁵³

Buna göre İslam'ın hedeflerini gerçekleştirmek için var olmuş ve vatanın her tarafında İslam Şeriatını yegâne geçerli kanun kılmak temeli üzerinde yükselen bir devlet, öğretim yapmayı kolaylaştırmakla yetinmemeli, fakat onu erkek, kadın her Müslüman için zorunlu kılmalıdır. Müslüman olmayan vatandaşa da hayatın zorunlu ihtiyaçlarının karşılanmasını kolaylaştırmak bu devletin esaslı hedeflerinden olduğuna göre, dini inançlarına bakmaksızın toplumun her ferdi için öğretim, hem mecburi, hem de parasız olmalıdır.

Ekonomik Güvenlik

Devlet vatandaşlarından itaat hakkını isteyebilmek için ayrıca, onların dünya mutluluklarını gerçekleştirme yükünü de üstüne almalıdır. Yani, onların şereflerini korumak ve maddi refahlarını sağlamak için zaruri ekonomik kolaylıkları oluşturmak devletin görevlerindendir. Peygamber (s) Efendimiz (s)'in şu hadisinden daha açık bir şekilde bunu belirtecek başka bir sözün varlığı düşünülemez:

İslam'da Yönetim Biçimi

“Dikkat ediniz, hepiniz çobansınız ve hepiniz götüğünüzden sorumlusunuz. İnsanların başındaki İmam (devlet başkanı), çobandır ve o götüğünden sorumludur. Adam, ailesinin çobanıdır ve götüğünden sorumludur. Kadın kocasının evinin ve çocuklarının çobanıdır ve onlardan sorumludur. Adamın kölesi, efendisinin malının çobanıdır ve ondan sorumludur. Dikkat edin, artık hepiniz çobansınız ve hepiniz götüğünüzden sorumlusunuz.”⁵⁴

Bu hadiste, hükümetin vatandaşlarına karşı sorumluluğunun, anne ve babanın çocuklarına karşı sorumluluklarının yanında yer aldığı okuyucu dikkat etmiş olmalıdır. Baba, şer'an ve ahlaken ailesinin geçimini sağlamakla yükümlü bir “çoban” olduğu gibi, hükümet de aynı şekilde işlerini yönetmekle yükümlü olduğu topluma karşı sorumludur. Her vatandaş, asgari ölçüde bir hayat seviyesi sağlama, hükümetin görevlerindendir. İslam, insan hayatının yalnızca maddi görünümünde ayakta durmadığını ve hayatın nihai değerlerinin tabiatı itibarıyla manevi olduğunu açıklamıştır. Fakat buna rağmen Müslümanların manevi değerleri, insanlık hayatının maddi yönünden ayrı birtakım şeylermiş gibi görmelerine hakları yoktur. İslam, ideal toplumun oluşturulmasını, hayatın yalnızca ahlaki yönüyle değil, pratik yönüyle de ortaya konmasını ister. İslam toplumu, bireyleri için yalnızca manevi gerekleri sağlayan bir toplum değildir. Onların geçim ihtiyaçlarını da sağlayan bir toplumdur. Buna göre, tam anlamıyla devletin İslami bir devlet olabilmesi için, en azından erkek veya kadın olsun her ferdin, asgari geçim seviyesinden faydalanabilecek şekilde, toplumun işleri düzene konmalıdır. Çünkü bu asgari geçim seviyesi sağlanamadan ne insanın yüceliğinden, ne gerçek özgürlükten, ne de manevi kalkınmadan söz edilebilir. Bu sözler, devlet bütün vatandaşlarına rahat, kederlerden uzak ve mutlu bir yaşayışı sağlamalı veya hatta sağlayabilir demek değildir, tabii. Birinci olarak, aşırı zenginlik-servetle, insanlığın özünü aşırı bir şekilde inciten,

⁵³ İbn Mace, Enes'ten rivayet etmiştir.

⁵⁴ Buhari ve Müslim, Abdullah b. Ömer'den rivayet etmişlerdir.

alçaltıcı bir fakirlik, İslam devletinde yan yana olamaz. İkinci olarak, her vatandaşa şerefli bir hayat sürmenin gereklerini sağlamak için bütün imkânlarını kullanmak devletin görevidir. Üçüncü olarak, bütün vatandaşların bu gerekleri elde edebilmesi için eşit imkânlarla sahip olmaları gerekir. Aksi takdirde belirli kişiler, toplumun geri kalanlarının hesabına yüksek ve tatlı bir hayatın sefasını sürerler. Peygamber (s) şöyle buyurmuştur:

“Mümin, mümin için bir yapı taşı gibidir. Biri diğerinin kuvvetini artırır.”⁵⁵

Buna göre, hayatın her aşamasında karşılıklı yardımlaşma, İslam’ın temel hedeflerinden biridir. Peygamber (s)’in ilan ettiği Şeriatın öğretilerine göre vatandaşlarının yaşayışlarını sağlayamayan ve bu yardımlaşmanın kanuni yollarını düzenlemeyen devletin, kendisine İslami Devlet niteliğini yakıştırmaması mümkün değildir. Resulullah (s) şöyle sesleniyor:

“İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinize karşı sevgi ile davranmadıkça da iman etmiş olamazsınız.”⁵⁶

“Yerde olanlara merhamet ediniz ki, gökte olanlar da size merhamet etsin.”⁵⁷

“Allah insanlara merhamet etmeyenlere merhamet etmez.”⁵⁸

Sonra da bu merhameti ve bu merhametin sınırlarını çizmek amacıyla şöyle buyurmuştur:

“Herhangi bir Müslüman, başka bir Müslüman’ın çıplaklığını bir elbise ile örterse, Allah ona cennetin yeşil (ipek) elbiselerinden giydirebilir. Herhangi bir Müslüman, aç olan bir Müslüman’ı yedirirse, Allah ona cennet meyvelerinden yedirir. Herhangi bir Müslüman, susuz diğer bir Müslüman’a su verirse Allah ona cennetteki pınarlardan içirecektir.”⁵⁹

Diğer bir hadiste ise şöyle buyurmaktadır:

“Komşusu açken, kendisi tok yatan mümin değildir.”⁶⁰

Kendisine uyanların zihninde onları bireysel yetenekleriyle iyilik yapmaya çağırdığı şeklinde yanlış bir düşüncenin yer etmemesi için Resulullah (s), yardımlaşmanın toplumsal yönünü ortaya koymak ve bunu pekiştirmek için şöyle buyurmuştur:

“Bütün müminler tek bir adam gibidirler. Eğer gözü rahatsızlanırsa bütün vücudu rahatsızlanır. Baş rahatsızlandı mı her tarafı rahatsızlanır.”⁶¹

“Müminleri, birbirlerine olan merhamet, sevgi ve muhabbetlerinde tek bir vücut gibi görürsün. Bir organı rahatsızlanacak olursa, vücudun geri kalan kısmı uykusuzluk ve ateşler içinde kalır.”⁶²

⁵⁵ Buhari ve Müslim, Ebu Musa’dan rivayet etmişlerdir.

⁵⁶ Müslim, Ebu Hureyre’den rivayet etmiştir.

⁵⁷ Tirmizi ve Ebu Davud, Abdullah b. Amr’dan rivayet etmişlerdir.

⁵⁸ Buhari, Cerir’den; Müslim, Ebu Said el-Hudri’den rivayet etmişlerdir.

⁵⁹ Tirmizi ve Ebu Davud, Ebu Said el-Hudri’den rivayet etmişlerdir.

⁶⁰ Beyhaki İbn Abbas’tan rivayet etmiştir.

⁶¹ Müslim, Nu’man b. Beşir’den rivayet etmiştir.

⁶² Buhari ve Müslim, Nu’man b. Beşir’den rivayet etmişlerdir.

Bu, İslam'daki toplumsal öğütlerin en derin anlamlısı ve en özlsüdür. Çünkü toplumun bir kısmı çeşitli sefalet ve yoksulluklar içinde iken, diğer birtakım kişiler ihtiyaçlarından fazlasına sahip iseler, o toplumun mutluluğundan ve gücünden söz edilemez. Eğer toplum istisnai birtakım şartlardan dolayı bir yoklukla karşı karşıya kalırsa (İslam'ın doğuşu sırasındaki İslam toplumunda görüldüğü gibi), böyle bir yokluk, gelecekte toplumu kalkınma ve yükselmeye götürecek taşkın bir manevi gücün kaynağı olabilir. Fakat servet kaynakları, insanların bir kısmı rahat bir yaşayış sürerken, diğer bir kısmı bütün gücünü zaruri yiyecek miktarını sağlamak için harcayacak şekilde kötü bir dağılıma tabi tutulmuşsa; fakirlik bu durumda manevi kalkınmanın en büyük düşmanı olur. Bu durumda fakirlik, —birtakım milletleri bütünüyle ittiği gibi— insanları Allah'ın yolundan sapma ve ayrılmaya ve ruhu yok eden maddeciliğin kucaklarına iter. Peygamber (s)'in şu sakındırıcı sözünün arkasındaki sırrın bu olması da muhtemeldir:

“Fakirlik, bazen küfre götürebilir.”⁶³

Bir toplumda büyük servetlerin yanında fakirliğin var olması, insanlık arasındaki merhamet duygularını ve kardeşlik bağlarını kesin bir şekilde yok edebilir. Oysaki İslam'ın varlığı veya yokluğu bu kardeşlik duygusuna bağlıdır.

İslam'da Yönetim Biçimi

“Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, hiçbiriniz kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe mümin olamaz.” (Buhari ve Müslim, Enes'den rivayet etmişti. Aynı hadisi, Nesei ve Ahmed b. Hambel de rivayet etmiştir.)

Buna göre toplumun bireyleri arasında iktisadi bir adalet sağlamak ve erkek, kadın veya çocuk her vatandaşın kendisine yetecek kadar yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını, hastalandığında ilaç ve kendisine uygun bir barınak bulma imkânlarını sağlamak, İslam devletinin görevlerindendir. Bu hedefleri gerçekleştirmenin bir gereği olarak İslam devlet anayasası her vatandaş için şu hakları hükme bağlamalıdır: Kişi çalışabilecek yaşta ve sağlığı da iyi oldukça verimli ve gelir getiren bir işte çalışabilecek. İkincisi, kendisine uygun bir işte çalışabilmek için gerekli eğitimin sağlanması, gerekirse hükümetin harcamalarıyla yerine getirilecektir. Üçüncüsü, hastalık halinde parasız tedavi yapılacaktır. Dördüncüsü, hastalık, dulluk, yaşlılık, küçük yaşta olma veya kişinin iradesi dışında kalan herhangi bir neden dolayısıyla işsizlik durumlarında yeterli yiyecek, giyecek ve barınak ihtiyaçları karşılanacaktır.

Bu anayasal hükümler, ulus düzeyinde toplumsal garantiyi sağlayacak bir mekanizmanın varlığını gerektirir. Bunun için gereken finans, toplumun zengin üyelerini kapsayan birtakım vergilerin konulmasıyla sağlanır. Bu ise, Hz. Muhammed (s)'in aşağıdaki vasiyetlerini yerine getirmek için olacaktır:

“(Zekât) müminlerin zenginlerinden alınır, fakirlerine devredilir.”⁶⁴

Bu hem Şer'i zekât yoluyla hem de varlık ve gelirler u zerinden birtakım ek vergiler yoluyla sağlanacaktır. Bunun gerekçesi ise Hz. Muhammed'in şu buyruğudur:

⁶³ Süyuti, *el-Camiu's-Sağir*.

⁶⁴ Buhari ve Müslim, Abdullah b. Abbas'tan rivayet etmişlerdir.

“Şüphesiz zekât tan ayrı olarak malda bir hak daha vardır.”⁶⁵

Bazı okuyucular bu tür sosyal güvenliğin 20. asrın ortaya çıkardığı şeylerden biri olduğunu düşünebilir. Fakat ben, bu sosyal güvenlik mekanizmasının bu çağdaş isim verilmeden asırlarca önce, sosyal güvenliği gerektiren Sanayi Devrimi doğmadan önce uygulandığına dikkatleri çekmek isterim ve bu, Raşid Halifeler devrinde, İslam devletinde gerçekleşmiştir. Ömer b. Hattab, hicri 20. yılda “Divan” adını verdiği özel bir hükümet dairesi kurmuştur. Belirli aralıklarda nüfus sayımı yapmak, bu Divan’ın görevleri arasındaydı. Bu sayıma göre devlet aşağıdaki gruplara maaş veriyordu. Peygamber (s) hayatında İslam yolunda ilk savaşanlar —müminlerin anneleri ve Bedir Gazası’nda bulunanlar bunlar arasındaydı— ilk muhacirler ve bunlara bağlı olanlar, kendi geçimlerini sağlayamayan tüm ihtiyar ve hastalar. Bundan sonra Ömer (r) doğumundan reşit olma yaşma kadar babalarına veya onların geçimlerini sağlayanlara verilmek suretiyle bütün çocuklara düzenli mali yardımlar bağladı. Bunun nedeni de çocukların kendilerini geçindiremeyecek durumda olmalarıydı. Ömer (r) vefatından önceki yılda birkaç defa şöyle demişti: “Eğer ömrüm vefa ederse, —Allah’a yemin ederim— Sana Dağı’ndaki çoban da hiç yerinden ayrılmaksızın bu maldan payını alacaktır.”⁶⁶ Hz. Ömer (r) — bilindiği gibi pratik örneklerle özel önem verirdi— ^{İslam’da Yönetim Biçimi} kişinin günlük yemek ihtiyacının asgarisini öğrenmek amacıyla 30 kişiyi gözlemledi. Miktarın tespitinin ardından erkek, kadın her kişi için alacakları yardımın miktarını belirten bir emir çıkarttı. Kişi başına günlük iki öğün ve bir ay süreyle yetecek miktarda buğday tahsis edilmesini emretti. (Ve bu tahsisat, onların aldıkları mali yardımlara ek olarak verilecekti.)⁶⁷ Fakat Ömer (r), sosyal güvenliği sağlama projesini bitiremeden, günahkâr bir katilin hançer darbesiyle ölüm ona erkence yetişiverdi. Ondandır gelenlerde ise, bıraktığı işi tamamlamak için onun kadar yeterli ileri görüşlülük ve idari yetkinlik yoktu. İşte bu noktada parlak bir başlangıç, —İslam tarihinin birçok dönemlerinde olduğu gibi— gerilemek ve unutulmakla sona erdi. Bunda Müslümanların yükseltmek zorunda oldukları toplumsal gelişme açısından İslam için karşılığı ödenemeyen büyük zarar olmuştur.

Bundan sonra, elimizde on üç asırlık bir bilgi ve tecrübe ürünleri bulunuyorken gafletimizden uyanıp, omuzlarımızdan şu kötü ihmalkârlığımızı silkerek Hz. Ömer’in başlattığı işi tamamlamamız gerekmiyor mu?

Bu bölümü en güzel şekilde bağlamak için Hz. Muhammed (s)’in şu hadisini aktarmak yerinde olacaktır sanırım:

“Allah-u Teala Kıyamet Günü’nde şöyle buyuracaktır:

- Ey Ademoğlu! Ben hastalandım da sen beni ziyaret etmedin.

Ademoğlu diyecek ki:

- Ey Rab, Sen âlemlerin Rabbi iken, ben Seni (hastalıktan dolayı) nasıl ziyaret ederdim?

⁶⁵ Tirmizi ve İbn Mace rivayet etmişlerdir.

⁶⁶ Bkz.: İbn Sa’d, *Tabakat*, 3. cilt, birinci kısım, s. 213-217.

⁶⁷ Bkz.: İbn Sa’d, a.g.e., aynı yer, s. 219-220.

Allah şöyle cevap verecek:

- Filan kulum hastalandı da sen onu ziyaret etmedin; bunu bilmiyor musun? Eğer onun ziyaretine gitmiş olsaydın Beni orada bulacağını bilmiyor muydun?

(Allah tekrar buyuracak):

- Ey Ademoğlu, Ben senden Bana yemek yedirmeni istemiştım de sen Bana yedirmemiştın.

Ademoğlu diyecek ki:

- Ey Rab, Sen âlemlerin Rabbi iken ben Sana nasıl yemek yedirebilirdim ki?

Allah diyecek ki:

- Filan kulum senden yemek istemişti de sen ona yedirmemiştın. Eğer sen ona yedirmiş olsaydın bunun karşılığını yanımda elbette bulacaktın. Bunu bilmiyor muydun?

(Allah tekrar buyuracak):

- Ey Ademoğlu, senden su istedim de Bana su vermedin.

Ademoğlu diyecek ki:

- Ey Rab, Sen âlemlerin Rabbi iken ben Sana nasıl su verebilirdim?

Allah diyecek ki:

- Filan kulum senden su istedi de sen ona içirmedin. Sen ona su içirmiş olsaydın bunu yanımda bulacağını bilmiyor muydun?” (Müslim, Ebu Hureyre’den rivayet etmiştir.)

6. SONUÇ

Yolumuzdaki Engeller

Yalnızca isimde değil, gerçekte ve pratikte de İslami bir devletin anayasasında yer alması gerekli Şer’i esaslarla ilgili araştırmamız burada son buluyor.

Sadece İslami devlet düzeninin yapısı içerisinde gerçekleştirilmesi gereken uygulama ve araçları incelemeye ayrılmış bu araştırmanın, İslam’ın gerçekleştirmek istediği bütün amaçları müşahhas bir şekilde ortaya koyamayacağında şüphe yoktur. Çünkü İslam sadece siyasi bir düzenden çok daha büyük bir şeydir; inanç ve ahlaki değerler için mükemmel bir yoldur; geniş kapsamlı toplumsal bir teoridir; birey ve toplumun her türlü işlerinde denge ve dosdoğru olmaları için bir çağrıdır. O, ahlaki, maddi, manevi, akli, bireysel, toplumsal... hayatın bütün görünümelerini parçalanma kabul etmez bir bütün olarak değerlendiren eksiksiz bir ideolojidir.

İslam, dışında kalanlardan apayrı, bağımsız bir ideoloji olduğuna göre, onu benimseyenlerin yalnızca İslam inanç esaslarını kabul etmekle dosdoğru bir İslami hayat yaşamaları mümkün değildir, onlar çok daha fazlasını gerçekleştirmekle yükümlüdürler. Müslümanlar, İslam’ın sadece boş bir laftan ibaret kalmasını ve hayata pratik bir etkisi olmaksızın devam

etmesini istemiyorlarsa, kabul ettikleri ve bağlandıkları inançların gerekleri ile yaşayışlarını birbirine uydurmak zorundadırlar. Böyle mükemmel bir uyum ise, toplumun tümü İslam'ın koyduğu iktisadi-toplumsal kanunlara boyun eğmedikçe gerçekleşemez. Dolayısıyla, İslam'ın hedef ve gayelerinin gerçekleşmesi ve kendisinden beklenileni verebilmesi, bağımsız, yasama ve yürütme organları ve bunlara bağlı tüm yetkilere sahip ve İslam esasları üzerinde yükselen ideolojik bir devletin himayesinde mümkün olabilir.

İçinde yaşadığımız ve çoğunlukla ırki temele veya yalnızca kültürel temele dayalı bir milliyetçilik anlayışının hâkim olduğu dünyamızda İslami Devlet kavramı, çoğunlukla “çağ-daş” kabul edilip beğenilen kavramlarla asla uyuşamaz. Öyle ki insanların çoğu dini temellere dayalı bir devlet düzenine büyük bir inatla karşı durmaktadır. Zira, insanlar bu çağda milli ve tarihi bağlara, milletleri ve devletleri oluşturan biricik kurallar olarak bakmaya alışmışlardır. Biz Müslümanlar ise, diğer taraftan, İslam ümmetinde insanlığın yükselebileceği bir milliyet şeklinin en yüce kimliği olarak ideolojik bir topluluğu yani hayatın amaçlarında ve ahlaki değer ve ölçüde ortak görüşleri bulunan bir toplumu önemsiyoruz. Biz buna, Allah tarafından gönderilmiş bir Şariat olduğu düşüncesine bağlılığımızdan dolayı inanmıyoruz sadece; mantığımız da bize, fikirler temeli üzerine kurulmuş bir toplumun insanlık hayatına, ırk veya ortak bir dil veya coğrafi esaslara göre kurulmuş toplumlardan daha mükemmel bir şekil vereceğini göstermektedir.

Bununla birlikte biz, toplumumuza, İslam'ın istediği öz ve şekli vermek kararında isek, yolumuza çıkabilecek engelleri önemsemezlikten gelmemeliyiz. Çünkü Müslüman halkları maddi ve manevi güçleriyle yok eden kulluk ve çöküş dönemleri uzun asırlar devam etmiştir. Dolayısıyla tam anlamıyla İslami bir topluma kavuşabilmemiz kolay bir şey değildir. Siyasi çöküş dönemlerinde Müslümanlar, kendilerine ve kültürel birikimlerine olan güvenlerini birlikte yitirdiler. Öyle ki çoğu, şu anda kendilerine hâkim olan “devlet” ve “millet” kavramlarıyla ilgili Batılı anlayışların egemenliğinden kendilerini bir türlü kurtaramamakta ve bu kavramların yerine İslami kavramları bir türlü oturtamamaktadırlar. Onlar düşüncülerinde körü körüne Batı'nın izinden gitmektedirler. Bunun nedeni de onların, “Batı'dan gelen her şey, mutlaka çağdaştır” şeklindeki ilkel önermeleridir. Başka bir deyimle, Batı'dan gelen her şey, Müslümanların kendiliklerinden ortaya koyacakları her şeyden daha çok çağın ihtiyaçlarını karşılayabilir. Bu inanç onları, toplumlarında cereyan eden her şeye hiç çekinmeden Batı kavramlarını agulamaya kadar götürdü. Fakat diğer taraftan muhafazakâr Müslümanlardan birçoğu, eski geleneklere dört elle sarılmanın zorunlu olduğunda işleriyle ve sözleriyle ısrar etmektedirler. Buna bağlı olarak da toplumlarının Batıcı üsluplara doğru geliştirilmesine karşı çıkarlar. Bu karşı çıkışlarının da İslam'ın temel değerlerine göre değil de, çöküş devirlerinden uzun asırlar geçtikten sonra toplumsal örf ve adetlerin şu anda almış oldukları şekillerin esasına göre yapıyorlar. Onlar, böylece akılları sıra, İslam ve Müslümanların geleneklerinin bölünmez bir bütün olduğunu düşünürler. (Bir parça düşünebilen herkes, bunun büyük bir hata ve gülünç bir zan olduğunu anlar.) Bu gibi kimseler, bu örf ve geleneklerden az da olsa bir sapma hareketinin kokusunu alacak olsalar, bunu “İslam'a karşı bir hareket” olarak algırlar. Bu sapma, ister toplumsal alışkanlıklarımız-

la, ister devlet ve hükümet problemleriyle ilgili olsun fark etmez. Buna göre bu tip muhafazakârlar şöyle zannederler: İslam devleti gerçekleştiğinde, içinde yaşadığımız bütün toplumsal kurumlar olduğu gibi bırakmalı ve bunlara süreklilik niteliğini kazandırmalıyız. Başka bir anlatımla —bir türlü elden bırakmadıkları donuklukları nedeniyle— bu donuk kafalı kesim, İslam’ın bizzat yaşayabilmesi için, günümüz Müslümanlarına İslam’ın öğretilerine uygun yaşama imkânı vermeyen bu şartların, olduğu gibi korunmalarını isterler. Şüphesiz okuyucu da benimle birlikte böyle düşünmenin yanlış ve geçersiz olduğunu kabul etmektedir. Bu tip muhafazakârların geçersiz zanlarına ve delillendirmelerinin saçmalığına rağmen; düşüncelerinin, etrafında dönüp dolaştığı eksen de budur. Kavramlarımızda ve toplumsal geleneklerimizde bir değişikliğin zorunluluğunu kabul etmeyişleri, erkek, kadın birçok Müslüman’ın kör bir şekilde Batı’nın izinde gitmeleri sonucunu doğurmuştur. Onların yeni İslam devletinin eski tarihi geçmişlerine uygun bir kopya olması konusundaki değişmez ısrarlarının, insanların kafasında İslam devletini gülünç bir şekilde canlandırması kaçınılmaz bir şeydir.

Asırlardır Müslümanların düşüncelerini etkileyen donukluk ve kültürel parçalanmaların yolumuza yığıldığı bu zorluklara ek olarak şunu da kaydedelim: Bizim, hayatımızı soylu İslam düşüncesinin temellerine göre yeniden şekillendirme çabalarımız, Müslüman olmayan coğrafyada birtakım şüphe ve korkular doğurur ve bu onların, dolaylı veya dolaysız, bu idealimizin önüne mümkün olan her çeşit engelleri koymalarına sebep olur. Haçlı Seferlerinden itibaren İslam, son derece eksik, kötü bir şekilde Batı’ya sunuluyor. Öyle ki, İslam’la ilgili her şeye şüphe ile bakmak —hatta bazen ondan tiksirmek— Batı düşünce ve kültürünün geleneksel bir parçası haline aldı. Batıklar, İslam öğretilerinde inançlarının çoğunun kabul edilmediğini görmekle kalmıyorlar, onlar aynı zamanda İslam’ı siyasi bir tehlike olarak da görüyorlar. Asırlar boyunca Avrupa ve İslam dünyasını karşı karşıya getiren savaşlarla ilgili hatıraların etkisi altında kalarak Batıklar, İslami olmayan her şeyi, düşmanlarını töhmet altına alan bir üslupla İslam’a nispet ederler. Bu bakımdan Batıklar, İslam dünyasında uykuya dalmış gücü u- yandıracak İslam ruhunun dirilişinden korkuyorlar. Çünkü bu dirilişin Müslüman’ı, Batı’ya karşı yeniden düşmanca tavırlara iteceğinden korkuyorlar. Batıklar, bu muhtemel tehlikeyi savmak için de Müslümanların siyasi güçlerinin dirilişlerini önlemek ve İslam’ın, Müslümanların toplumsal ve kültürel hayatlarında önceden sahip olduğu yeri almasını önleyebilmek için bütün imkânlarını kullanıyorlar. Batıkların bu hamlede kullandıkları araçlar, yalnız siyasi alana münhasır değildir. Bu hamle genişleyerek kültürel alanı da içine almıştır. Böylelikle İslam dünyasındaki Batı okulları, Müslümanların Batılı eğitim sistemine göre öğretim yapan milli okulları yoluyla, toplumsal bir teori olarak İslam hakkında şüphe tohumları ekiliyor. Bu, kız, erkek, yetişen Müslüman genç nesillerin kafalarına sistematik bir şekilde yerleştiriliyor. Bir düzen ve bir inanç olarak İslam’ı çirkin gösterme hamlesinde kullanılan en önemli silah, —daha önce sözü edilen ve nasıl olduğunu kendilerinin de bilemedikleri bir şekilde— Müslümanların bu donuk kafalı kesimidir. Bu grubun, “Çağdaş İslam Devleti, İslam’ın ilk devirlerindeki siyasi kalıplara göre şekillenmelidir” şeklindeki ısrarları —ki bu Kur’an ve Sünnette destekleyici bir delili bulunmayan saçma bir ısrardır— Müslümanların kültürlü kesiminin; “Şeriat bu çağda her türlü siyasi gereklerimizin pratik bir yoludur” şeklindeki düşüncüyü kabul

etmelerini imkânsız kılmaktadır. Yine bu donuk kafalı muhafazakarlar cihadı, diğer ülkeler aleyhine adaletsiz ve saldırganca genişlemek için bir yol olarak göstermişlerdir. (Bu ise, Kur'an'da bu konuyla ilgili bütün nasslarla çok açık bir şekilde çelişmektedir.) Onlar cihadı bu şekilde göstermekle, Müslüman olmayan halkların kalplerine korku ve dehşetin tohumlarını ektiler. Nitekim cihadın böyle yorumlanmasının zulüm kokması nedeniyle, günah işlemekten korkan birçok Müslüman'ın kalbini de ürpertmişlerdir. Sonra da bu insanlar (yine Kitap ve Sünnetten bir dayanakları olmaksızın) Şeriatın, azınlıklara herhangi bir zarar gelmemesi amacıyla hayatın bütün toplumsal alanlarında Müslüman vatandaşla, Müslüman olmayan vatandaş birbiri- rinden ayırmayı farz kıldığını zannetmekle; bu azınlığın üzerinde yaşamakta oldukları devlete, İslam Şeriatının hakim olmasını gönül rahatlığıyla kabul etmelerini imkansız kılmışlardır.

Genellikle dünyanın geri kalan kısımlarındaki milletlerin, özellikle de aramızda yaşayan Müslüman olmayan azınlıkların zihinlerinden bu korku ve zanların tam anlamıyla giderilmesi için bizim İslam'ın toplumsal ve siyasi düzeninin; ister Müslüman olsun, ister olmasın, bütün vatandaşlar için adalet ve eşitliği hedef almış olduğunu ve biz Müslümanların gerçek İslam devletini kurmak için yalnızca ahlaki ölçülere göre hareket ettiğimizi ispatlamamız gerekir.

Bütün dünyaya Allah-u Teala'nın:

“Siz, insanlığı[ırı iyiliği] için çıkarılmış hayırlı bir topluluksunuz; doğru olanı emreder, eğri olandan alıkoy arsınız.” (Al-i İmran, 110.) şeklindeki buyruğunu gerçekleştirmek için kararlı ve bunda samimi olduğumuzu ispatlamak, görevlerimiz arasındadır. Bizim bu yüce göreve ehil olabilmemiz, bütün insanlar için zulmün her çeşidiyle savaşmamız ve adalet bayraklarını dikmemiz için her halükarda devamlı olarak direnme istidadında olduğumuzu ortaya koyabilmeliyiz. İşte bu, gerçek İslam toplumunun Müslüman olmayan vatandaşların haklarını gasp etmesi noktasındaki her türlü şüpheyi giderecektir.

Daha önce parmak bastığımız ve şu anda karşımızda duran bu zorluk, kendisini — haksız olarak— Hz. Muhammed (s)'in getirdiği mesajın mirasçısı olarak tayin eden, Müslümanlar arasındaki bu donuk kafalı grubun düşüncelerinin, yolumuza koyduğu bu zorluktur. Bu grup aynı zamanda, İslam devletinin, karakteri ve yapısı gereği eski şekillerini korumasını da ister. Kur'an ve Sünnetteki siyasi esaslar, yenilikçi ve yaratıcı bir ruhla ele alınmadıkça bu grubu bertaraf etmek mümkün değildir. Biz, Kur'an ve Sünnet'in bu konudaki esaslarını ele alırken bütün tarihi geçmişlerden ve bu esaslarla ilgili önceki nesillerin bıraktıkları bütün görüşlerden bağımsız olarak davranacağız. Donukluk yanlılarının karşı çıkmalarına rağmen İslam Şeriatının, ayrıntının ayrıntısıyla meşgul olmuş geniş fıkıh kitaplarının ihtiva ettiklerinden ibaret olmadığını ve onun yalnızca cuma hutbelerine bir konu olmaktan ibaret olmadığını da ispat etmeliyiz. Çünkü Şeriat, insanlığı topluca ileriye iten, yaşayan bir yoldur. Bu yol, kendi kendisinin önderidir. Bu yol bütün tarihi değişimlerden ayrı ve bağımsızdır. Bu nedenle de her çağda ve her şart altında uygulanmaya elverişlidir. Bu öyle bir yoldur ki, bizim toplumsal gelişmemizi engellemeyecek; aksine bizim gelişmemize yardımcı olacak ve bizim İslam toplumu- muzun dünyadaki diğer toplumlardan daha çalışkan, daha canlı ve kendine daha çok güvenen bir toplum haline getirecektir.

Hukuk Kanunlarına Olan İhtiyaç

Ben, birkaç sözle önemli bir başka meseleye değinmeden bu kitabı bitiremeyeceğim.

İslam devletinin, hâkimiyeti altında bulunan bölgelere Şeriat hükümlerini uygulama görevinin bulunduğunu görmüştük. Bu hedefin gerçekleşebilmesi için ise, Kur'an ve Sünnette nassa bağlanmış Şer'i toplumsal hükümlerin bütünü ihtiva eden, özlü, kolay anlaşılır bir ansiklopedinin ortaya konulması kaçınılmazdır. Fakat bu hükümler fıkhi araştırmalar yoluyla varılan sonuçlar dışarıda bırakılarak günümüze kadar bir araya getirilip Müslümanlara sunulmuş değildir. İslam Şeriatı, Müslümanlara kolay, basit ve gerçek şekliyle sunulacak yerde, bin seneden beri çeşitli fıkhi mekteplerinin ve âlimlerinin ortaya koyduğu çeşitli tevil, istinbat, istidlal yöntemlerinden meydana gelmiş, çok yönlü, üst üste yığılmış muazzam bir yapı şeklinde sunulmuştur. İctihat yoluyla elde edilmiş bu sonuçlar gerçekten çok ve iç içe girmiş halde olmaktan başka, çoğu zaman önemli konularda biri diğeri ile çelişmektedir de. Müslümanların toplumsal ve siyasi konularda, hayatlarında ve yaşayış şekillerinde hedeflerinin bir olması gereken konularda fakihlerin görüşleri ayrılık göstermektedir: Mesela, bu müçtehitler arasında Ebu Hanife'nin mezhebine göre Sünni olanı var veya Şia'nın İsna Aşeriyye fukahasından Şii müçtehit olanı var veya bir üçüncüsü, sufi mezheplerden birine mensup sufi olanı da var. İşte bu noktada kişi kendi kendine sorar: İslam devletinin genel kanunları bu çeşitli fıkhi mezheplerin hangisine göre yapılacaktır?

Bazıları, İslam memleketlerinin her bir bölgesi için, o bölgede yaşayanların çoğunluğunun kabul ettikleri fıkhi mezheplerden bu amaçla faydalanılmasını uygun görebilirler. Yani, Hanefilerin büyük bir çoğunluk oldukları bir bölgede Hanefi fıkhi o bölgenin genel kanunu olacaktır. Çoğunluğun Şii oldukları bölgelerde de Caferi fıkhi bu rolü oynayacaktır... İşte bu böylece her bölgeye uygulanır. Fakat en azından çok önemli iki neden, bu görüşe itiraz etmemize sebep olmaktadır. Bir taraftan, bugün mevcut mezhepler arasında dönemin gereksinimlerine her şeyiyle uygun düşecek bir mezhep yoktur. Bunun nedeni de bütün mezheplerin, içinde bulunduğumuz çağdan apayrı bir çağdaki olaylardan etkilenmiş olmalarıdır. Diğer taraftan, İslam'a bağlı bir devlette, toplumun bir grubunun —bu grubun o bölgede yaşayanların çoğunluğu olduklarını hesaba katmaksızın— bağlandıkları fıkhi bir mezhebin öğretilerinin, onlardan ayrı diğer bir mezhebi seçmiş diğer bir gruba uygulanması nasıl mümkün olabilir? Şüphesiz böyle bir uygulama halinde, Müslümanlar arasındaki kardeşlik ve eşitlik esasına büyük bir saldırganlık söz konusu olur, zira bu durumda siyasi anlamıyla, Müslümanlardan bir grup azınlık konumuna düşü- verecektir. Buna göre, İslam devletinin eli altında, Şeriatın hükümlerini ihtiva eden bir ansiklopedinin bulunması kaçınılmazdır. Bunun için de ilk olarak, bağlı oldukları fıkhi mezhepleri göz önünde bulundurulmaksızın, bütün Müslümanların bunu uygun bulmaları ve rızaları ile kabul etmeleri gerekir. İkinci olarak da, bu ansiklopedi, Şeriatı, her zaman uygulanabilir ve insanın toplumsal ve düşünsel gelişiminin bütün aşamalarına ayak uydurabildiğini delilleriyle ortaya koyan, ebedi ve değişmez olan gerçek yüzü ile ortaya çıkarmalıdır.

Bugün, sözünü ettiğimiz iki sebep dolayısıyla böyle bir çalışma, muhakkak ki Müslümanların birçoğunun duydukları bir ihtiyaçtır. Buna ihtiyaç duyulduğunun delillerinden biri de: Her zaman çeşitli mezhepler arasında bir uyuşma sağlamak ve “bunları çağımızın şartları-

na ve düşüncesine uygun gelen bir biçimde düzeltmek” için çaba harcanmasının zorunluluğuna değinen düşüncelerin ortaya atılmasıdır. Ben bu gibi çabaların yalnızca başarısızlıkla sonuçlanmasından daha çok, “Şeriatın ne olduğu” problemi karşısında Müslümanların konumları açısından aşağıdaki gibi oldukça üzücü gelişme ve sonuçlara götüreceğinden korkuyorum.

Birinci olarak: Çeşitli fıkhi mezhepler arasında herhangi bir uyum sağlama çabasının, — görünüşte ne kadar istenilen bir şey olsa da— basit ve ortalama zekâyâ sahip Müslümanların geneli için ortak bir kod üretmesi mümkün değildir. Çünkü bu çalışmalar, çıkartılmış, çeşitli fıkhi hükümleri derlemek için yapmacık gayretlerden öte bir şey olmayacaktır. Bu ise tamamlanabilse dahi bize, şimdi elimizde bulunan fıkıhtan da daha çözülmez bir fıkıh verecektir.

İkinci olarak: Mezhepler arasında bu birlik sağlama çabaları, şu anda Müslümanların çoğunluğunun kafasındaki şaşkınlığın devamına neden olacaktır. Sözü edilen bu şaşkınlık Müslüman’ın, bir taraftan Allah’ın ve Resulünün teşrii hükümleri (yani Şari’nin Kur’an ve Sünnette açık nasslarla hükme bağladığı konular) ile diğer taraftan hükümlerle ilgili olarak İslam âlimlerinin görüşleri karşısındaki şaşkınlıktır. Buna göre bizim Şeriatla ilgili tasavvurlarımız, bir defa daha tarihin belirli dönemlerindeki düşünüş şekillerine bağımlı olacak ve bu dönemdeki önemli olaylardan etkilenecek.

Üçüncü olarak: Bu çağdaki önemli olayların ışığında, bizzat Şeriatın düzeltilmesi için herhangi bir çaba, Müslüman’ın Şeriatı gördüğü devamlılık, ebedilik ve kutsallıktan geri kalan kısımları da yıkıp götürmek için yeterli olacaktır. Çünkü biz, şu anda bir düzeltme yapmanın zorunlu olduğunu kabul edecek olursak, on-on beş yıl geçip hal ve şartların değişmesiyle, tekrar ikinci bir düzeltme zorunlu görülecektir. İleriki zamanlarda da düzeltme arkasına düzeltme yapmayı gerektirecek zorunluluklar çıkacaktır ortaya. Her seferinde zaruretlerin gereklerini kabul edecek olursak, Şari’nin Şeriatı, değişmemesi gereken bir düzen olarak bildirdiği gerçeğini neye dayanarak ve nasıl ileri sürebileceğiz? Böyle bir durumda Şeriatın, özüne uygun düşün diye, insanlık hayatını şekillendirecek yerde, hayatın zaruretlerine boyun eğdiğini ve kendini bu zaruretlere uydurduğunu, bu bakımdan da ilahi bir Şeriat olarak kalabilmesine imkân bulunmadığını itiraf etmemiz daha uygun düşmez mi?

Bizim şaşkınlığımızın mütereddit ve yenilgiyi kabul etmiş böyle bir konumla çözümlenmesi mümkün değildir. Bizim bu şaşkınlığımızdan kurtulmamız için de, Şeriatın kutsiliğini sarsıp onu her değişikliğe uydurmamız da gerekmiyor. Buna göre, Şeriatın her çağda uygulanmaya elverişli olması açısından Şeriatın kendine has özelliklerini korumamız, bütün gayretlerimizle ve bütün cesaretimizi toplayarak Allah’ın Şeriatı ile insan aklının istinbat yoluyla eklediği bütün fıkhi hükümleri birbirinden ayrı ele almadıkça mümkün olmayacaktır. İslam Şeriatının her türlü eklemeden uzak, doğal şekline dönebilmek, yani sadece Kur’an ve Sünnet’in nasslarına dönmek —ki bu nasslarda hiçbir kapalılık yoktur ve bunlar apaşıktır— Müslümanların yeniden aydın İslam düşünüşünü elde edebilmeleri için yegane yoldur. Müslümanların kendilerine isabet etmiş bulunan kültürel donukluktan ve fıkhi çöküşten kurtulabilmeleri, kendilerine büyük eziyetler veren ve başlarına büyük musibetler getiren bu taklitçi düşünüş şeklini bir tarafa atabilmeleri ve Şeriatı İslam devleti için aktif ve diri bir sistem olarak gerçekleştirebilmeleri de buna bağlıdır.

Tasnif Metodu

İslam öğretilerine uygun yaşamaya ve siyasi düzenini o- nun toplumsal ve iktisadi esasları üzerinde yükseltmeye karar veren herhangi bir milletin atması gereken ilk adım, Kur'an ve Sünnetten kamu işleriyle ilgili açık Şer'i hükümleri toplayıp onları bir ansiklopedide düzenlemektir. İslam devletinin bu amacı gerçekleştirmesi için düşünceme göre aşağıdaki esaslara göre yol alması gerekir:

Birinci olarak: Şura Meclisi Kur'an-ı Kerim metodunu ve tarihini tam olarak bilen, hadis ilmine vakıf, çeşitli fıkıh mezheplerini temsil eden az sayıda âlimler seçer ve sözü edilen ansiklopediyi meydana getirme görevi onlara verilir. Bunların, çalışmalarını, aşağıdaki nitelikleri taşıyan Kur'an ve Sünnet hükümlerini bir araya getirmekle sınırlandırmaları gerekir.

“Nass” kelimesinin lügat anlamına uygun olan hükümler. Yani lafızları zahir ve birden fazla mana anlaşılması mümkün olmayan öğretiler.

Bir emir veya nehiy ifade eden nasslar.

Toplumsal yaşayışla direkt olarak ilgisi bulunan nasslar.

İkinci olarak: Kur'an-ı Kerim'de nassa bağlanmış hükümleri seçip çıkarmak kolay bir çalışmadır. Çünkü bunları çıkarmak için yalnız bir kaynağa müracaat edilecektir. O da Kur'an'dır. Peygamber (s) Efendimiz (s)'in hadislerinin her biri ise, nassın tarihi sebebini bulmak için gayet ince bir tetkik ve seçme metoduyla elden geçirilmesi gerekir. Buna göre bu âlimler heyeti ilmi (teknik) ve tarihi tenkit açısından sahih olmayan hadislerle güvenmemelidir. Sıhhat açısından az da olsa bir tartışma götürebilecek hadislerin, baştan çalışmanın dışında tutulması gerekir. Tabii bu, bilimsel açıdan önemsiz bazı kusurlardan başka bir eksiği bulunmayan ve bunlar dışında sahih olmanın bütün özelliklerini kendi içinde barındıran hadislerden, çeşitli zamanlarda içtihat için faydalanılmayacağı anlamına gelmiyor. Benim üzerinde durmak istediğim husus, bu gibi hadislerin, söz konusu Şer'i hükümleri bir araya getirecek ansiklopedinin içine girmek için elverişli bir malzeme olarak kullanılmasına müsaade edilmemesi gerektiğidir. Biz, Peygamber (s)'in her zaman ve her şart için uygun bulduğu evrensel hükümlerle, yalnız belirli bir durumu çözüme bağlamak veya belirli bir zamanın bir ihtiyacına cevap vermek için koyduğu özel hükümlerin dikkatle birbirinden ayrılması gerektiğini söylemek istiyoruz. Bu gibi süreli hükümler, Peygamber (s)'in bizzat kullandığı sözler veya hadisi rivayet eden sahabenin kullandığı açıklamalar yardımıyla ortaya çıkarılır. Nitekim bir hadisin, belirli bir zaman için söylendiğini, bu hadisin açıkça ortaya koyduğu bir vasiyet de belirlemektedir. Bu hadisi, aynı konuyla ilgili diğer hadislerle karşılaştırdığımızda bu durum ortaya çıkar. Sıhhati kesinleşmiş bir hadisten çıkarılan bir hükmün ise, aksini gösterecek bir delil bulunmadıkça, devamlı olarak geçerli kabul edilmesi gerekir.

Üçüncü olarak: Bu ahkâm ansiklopedisini meydana getirmek için yapılacak çalışmalarımızın, Kur'an'm şurasına burasına serpiştirilmiş çeşitli ayetleri seçmekten veya bir hadisi diğerlerinden ayrı olarak, tek başına ele almaktan ibaret olmaması gerekir. Aksine, her durumda, Kur'an, Sünnet, bütünlük içinde ve genel bir bakışla ele alınmalıdır. Bazen Kur'an-ı

Kerim'in bir ayetini okuduğumuzda ilk anda, bunun Şer'i bir hüküm ihtiva etmediğini sanabiliriz. Fakat aynı ayeti başka bir ayetin veya sahih bir hadisın ışığında okuduğumuzda, onun ihtiva ettiği hüküm açığa çıkar. Hadis- i şeriflerde de bu durum çokça görülebilir. Yani, Peygamber (s)'den rivayet edilen hadislerin ancak onun söylediklerinden bazı parçaları sunabildiğini veya çoğunlukla tarihi bağlamından yalıtılmış olarak aktarılan olayları bir önder ve bir kanun koyucu niteliği ile ortaya koyduğunu unutmamamız gerekiyor. Buna göre, Peygamber (s)'den gelen bir emir, bazen diğer birkaç sahih hadisle birlikte okunmadıkça veya ilgili hadis, konuyla alakalı bir ayetin ışığında ele alınmadıkça taşıdığı hüküm fark edilmeyebilir. Durum ne olursa olsun kişinin, Kur'an-ı Kerim'in ve sahih Sünnet'in biri diğerini açıklayan bir bütün olduğunu akıldan çıkarmaması lazımdır. Bu bakımdan düşünülen Şer'i hükümler ansiklopedisinin meydana getirilmesi için, değişik kaynakların taranması gerekiyor ki böylece herhangi bir hadisle ilgili bulunan Kur'an'daki ayete veya ayetle ilgili Peygamber (s) Sünnetine müracaat kolaylaştırılabilir.

Dördüncü olarak: Ansiklopediyi hazırlamakla görevli olan kurul, Kur'an ve Sünnetten çıkardıkları hükümleri, onaylayıp üzerlerinde söz birliği ettikten sonra bir araya getirecektir. Sonra da bu hükümler, özel bölümler halinde düzenlenecektir. Bu bölümlerin her biri, Müslümanların siyasal ve toplumsal hayatlarının birer yönünü ele alacaktır. Bundan sonra, toplanmış çalışma, onların düşüncelerini öğrenmek amacıyla İslam dünyasındaki ünlü alimlere dağıtılır. Ve özellikle Peygamber (s) Efendimiz'in hadislerindeki hükümleri ortaya çıkarmak için kullanılan yöntemlerle ilgili olarak onların da fikirleri öğrenilmeye çalışılır. Onların, diğer İslam âlimleri ne, amacın Kur'an ve Sünneti özetlemek ve onlardaki nassa bağlanmış hükümleri bir araya getirmek olmadığını önemle vurgulamaları gerekir. Daha doğrusu, bu ansiklopediyi meydana getirmenin, oldukça açık olmaları nedeniyle birbirleriyle çelişen tevellere yol açmayan hükümleri süzüp bir araya getirmekten başka bir amacı olmadığı zihinlerde açıklığa kavuşmalıdır. Bu nedenle ansiklopedi, İslam'daki çeşitli mezheplerin ve fikri okulların birleştikleri üst bir platformu oluşturabilir. Kur'an ve Sünnetteki birden fazla anlamı olabilecek konuların bu ansiklopedinin dışında bırakılması, bu ansiklopediyi mezhepleri ne olursa olsun, bütün Müslümanlar tarafından beğenilir bir hale getirecektir. Bunun da üstünde, gayet kısa ve açık olması nedeniyle bu ansiklopedi, normal bir zekâ ve kültür sahibi herkes tarafından kolayca anlaşılan bir anayasal hükümler mecmuası verecektir bize.

Beşinci olarak: Kendilerine, Şer'i kanunların asgari ölçülerinin dağıtıldığı âlimleri n, eleştiri ve yeni önerileri de layık olduğu öneme göre değerlendirilerek memleket çapında yürürlük kazanacak anayasa olarak kabul edilmesi için Şura Meclisine sunulmadan evvel; ansiklopediye son şeklini vermek için yapılacak çalışmalarda göz önünde bulundurulması gerekir.

Yeni Ufuklara Doğru

Daha önce sıraladığım esaslara göre, Şeriatın toplumsal durumlarla ilgili hükümlerini bir araya getirdiğimizde, İslam'ın siyasi düzeni (siyasi kelimesinin en geniş anlamıyla) bugüne kadar yoksun olduğu açıklık ve aydınlık içinde ayakta durma imkânını ilk defa olarak elde etmiş olacaktır. Onun hükümlerinden her birisinin, çatışan yorumlara izin vermeyen somut bir

manası olacağı gibi, o zaman her Müslüman da Müslüman olarak, bu Şer'i hükümlerin karşı gelinemez otoritesini kabul edecek.

Düşünsel içtihadı olan ihtiyaç ise hiçbir zaman son bulmayacak; aksine en önemli gereklilik olarak ortaya çıkacaktır. Şari, Kur'an ve Sünnet'in açık nasslarından ibaret olan temel Şeriatın, hayatın küçük-büyük her durum ve problemiyle uğraşmasını istememiştir. Fakat o, sadece sınırları içerisinde hayatımızı düzenlememiz gereken alanı bize gösterir. Bunu bildiğimiz takdirde, bağımsız düşünmeye girişmemiz ve yeni şeyleri ortaya koymaya gücümüzün yettiğinde uğraşmamız için Şeriatın bize tanıdığı alanın büyüklüğünü ve genişliğini de anlarız. İctihat yoluyla varılan sonuçlar arasında farklılıkların olması gayet doğaldır. Bu bakımdan tekrar soruyoruz: Müslümanların siyasi ve toplumsal sistemleri, sağlam Şer'i esas ve temeller üzerinde durdukça, bunun kusurlu tarafı neresi olabilir? Hz. Muhammed (s)'in: "Ümmetimin görüş ayrılığı rahmettir" şeklindeki hadisi, mubah durumlardaki görüş ayrılığının sakıncalı olmadığı ihtilaflara uygulanır. Yani bu hadis, Kur'an ve Sünnette hakkında nassa bağlanmış açık bir hükmün bulunmadığı durumlarda uygulanır.

Fakat durum olduğu gibi devam edecek olursa, az önce sözü edilen hadisin işaret ettiği "Allah'ın rahmeti"nin izlerini bulma imkânımız kalmayacaktır. Gördüğümüz görüş ayrılıkları ve çeşitli yönlerde gitmeler, İslam dünyasını, fikir ve kültür alanlarında ürün verebilmekten uzak, şekilsiz bir insan kitlesi haline getirmişlerdir. İslam'daki toplumsal düzenin kapsamı üzerinde genel bir birliğe olan ihtiyacımız nedeniyle, bizim bu görüş ayrılıklarımız, bizdeki yaratıcılığı arttırmıyor, aksine onu iş yapabilmekten alıkoyan, şüphe, şaşkınlık ve ümitsizliğimizi artıran, bizde yenilgi kompleksini geliştiren ve kendimizden ve fikri kültürümüzden bizi nefret ettiren bir işlev görüyor. Eğer biz, işleri bu hazine şekliyle olmasına bırakacak olursak, İslam'ı hayat için pratik bir esas olarak görmekten yavaş yavaş uzaklaşacağımız kesindir. Biz, bu kısır donukluktan kurtulamayacak ve oldukça uzun bir süre ihmal edilmiş bu duruma çözüm bulmak amacıyla el atmayacak olursak, yani Şeriatın siyasi ve toplumsal hükümlerini hayatımızı kendisine göre düzenleme imkânı verecek bir kanun ansiklopedisi şeklinde bir araya getirmeyecek, bunu yapamayacak olursak, İslam'ın bizden izlememizi istediği toplumsal yaşayıştan tam anlamıyla uzak kalmaya devam edeceğiz. Bu uzaklaşma sonunda da, ilerleme ve kalkınma ile ilgili kavramlarımızın, İslam'la ilgisi kalmayacaktır.

Biz Müslümanlar, kendimiz için böyle bir sonucu mu istiyoruz? Yoksa kendimize ve bütün dünyaya İslam'ın, bütün çağlar ve bu arada çağımız için elverişli bir yaşama düzeni olduğunu mu ispatlamak istiyoruz?

Bizim İslam düzeni karşısındaki durumumuz, bu düzenin uygulanmaya elverişli olup olmadığını tayin edecektir. Geçmiş nesillerin bize bıraktığı fıkhi tasavvurların çizdiği sınırlara göre Şeriat anlayışımızı sınırlandırmaya devam ettiğimiz sürece İslam, uygulama alanından uzak kalmaya devam edecektir. Kahramanlıkla donanıp mazinin bütün kayıtlarından bağımsız, önyargısız akıllarla yeniden Şeriatı ele aldığımızda ve Şeriat ile ona eklenen çeşitli fıkhi hükümleri birbirinden ayırdığımızda o zaman, onun uygulanmaya elverişli olduğu bize apaçık bir şekilde görünecektir. Fakat şüphesiz İslam düşüncesinin sahip olduğu esneklik ve bağım-

sızlığa yeniden dönmek, ümmetimizin çoğu için acıklı ve zor bir iş olacaktır. Çünkü bu iş, Müslümanların uzun çağlar boyunca alışageldikleri düşünme şekillerinin çoğunda köklü bir değişmeyi gerektirecektir. Bu, zamanın geçmesiyle kutsallık sıfatı kazanmış toplumsal örf ve adetlerden çoğunun bırakılmasını veya değiştirilmesini de gerektirecektir. Aynı şekilde, geçmiş fakihlerin şu veya bu kitabında küçük büyük her şeyin kesin sonucuyla kesilip atıldığına dair olan zayıf inancın da bırakılmasını gerektirecektir. İşte daha önce kapıları çalınmamış, parlak, yeni ufuklara doğru gitmenin ve yücelik basamaklarında Müslümanların yükselebilmemesinin yegâne yolu budur. Belki bu ufuklara doğru bakmak bile muhafazakârların çoğunun kalplerini dehşet ve korkuyla dolduracağından bu yöne doğru yürümek için gösterilecek herhangi bir çabanın, yumuşama söz konusu olmayan inatçı bir mukavemetle karşılaşması kaçınılmaz olacaktır. Özellikle geçmiş büyük fakihlerin görüşlerine kör bir şekilde bağlanarak insanlar arasında bu fakihlere ait bir nevi “hukuku müktesebe” çıkartan kişiler, toplumsal ve düşünsel problemlerde cesurane araştırmayı büyük bir iş gören ve bunu onların içinde kaybolacakları ve şeref duyacakları bir fazilet görerek böyle bir işe güçleri yetmeyeceğini söyleyenler tarafından olacaktır, bu mukavemet. Bu hedefe doğru ilerlememiz ne kadar zor olursa olsun, İslam dünyasının geleceği, bizim bu gibi engellere asla müsamaha etmememize bağlıdır. Eğer İslam’ın yükselmesi için çalışmakta bir pay sahibi olmak istiyorsak ve bizim için, İslam’dan başka bir çıkar yol yoksa bu, böyle olmalıdır.